

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

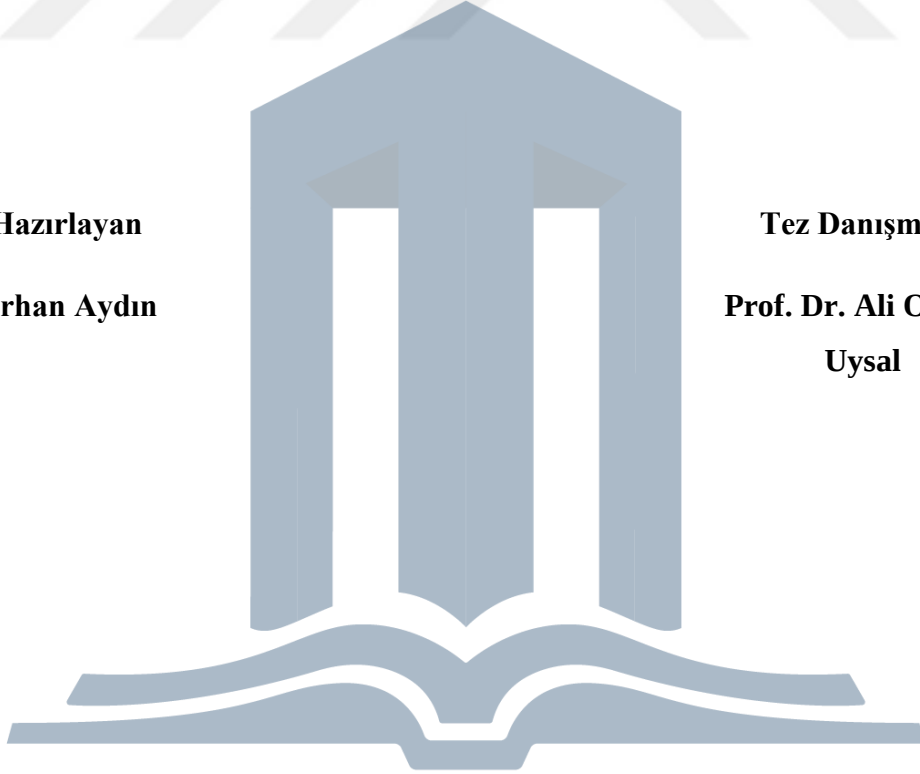
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİ MİMARİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Orhan Aydın

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali Osman
Uysal

Çanakkale – 2019

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Saruhanoğulları Beyliği Mimarisi**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraaya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28.06/2019

Orhan AYDIN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Orhan AYDIN'a ait Saruhanoğulları Beyliği Mimarisi adlı çalışma, jürimiz tarafından Sanat Tarihi Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üyeler

İmza

Prof. Dr.

Ali Osman UYSAL
(Danışman)

Doç. Dr.

Şakir ÇAKMAK

Dr. Öğr. Üyesi

Mesut DÜNDAR

Tez No : 10266558

Tez Savunma Tarihi : 28.06.2019

ONAY

Prof. Dr. Seriş KORKMAZ

Enstitü Müdürü

11.07.2019

ÖZET

SARUHANOĞULLARI BEYLİĞİ MİMARİSİ

Beylikler Dönemi, Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisi açısından önemli bir yere sahiptir. Bir yandan Anadolu Selçuklu geleneğinin devamı, bir yandan da yeniden şekillenen kültür ortamının getirdikleri. Bu iki unsurun, Beylikler Devri'nin imar faaliyetlerini de etkilemesi doğaldır.

Saruhanogulları, Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılması sonucu ortaya çıkan beyliklerden biridir. 1300'lü yılların başlarında Anadolu'nun batısına yönelen Saruhanogulları, Manisa ve çevresine 1313 yılında tamamen yerleşmişlerdir. Manisa, Akhisar, Demirci, Gördes, Menemen ve Kemalpaşa civarında hüküm sürmüşlerdir.

“Saruhanogulları Beyliği Mimarisi” adlı çalışmada, literatür taramasının ardından, tespit edilen yerleşim yerlerinde, yüzey araştırması yöntemi uygulanmıştır. Vakıf kayıtlarında toplam 89 adet yapı tespit edilmiştir. Söz konusu yapılardan sadece 26 adet yapı günümüze gelebilmiştir. 1 külliye, 2 medrese, 2 cami, 3 köprü, 9 mescit, 4 çeşme, 1 hamam ve 41 zaviye günümüze ulaşamamıştır. 2 külliye, 1 medrese, 1 darphane, 2 hamam, 2 tekke ve zaviye, 4 mescit, 4 türbe, 8 cami ve 2 çeşme çalışmamızın eserlerini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, günümüze ulaşmış yapıların mimari analizleri yapıp, söz konusu eserler tanıtılmaya çalışılmıştır. Yapılar kendi içlerinde değerlendirilmiştir. Gerek duyulduğunda ise çağdaşı olan yapılarla kıyaslanmıştır. Tüm bu çalışmalar sonucunda, Saruhanogulları Beyliği mimari eserlerinin yeri ve önemi anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Saruhanogulları, mimari, cami, hamam, türbe

ABSTRACT

THE ARCHITECTURE OF THE SARUHANOĞULLARI EMİRATE

The Emirates Period has an important place for the Medieval Anatolian Turkish Architecture. That period is the continuation of Anatolian Seljuk tradition and also naturally affected the zoning activities.

Saruhanogulları is one of the emirates that emerged as a result of the disintegration of the Anatolian Seljuk Empire. In the early 1300s, they directed towards the west of Anatolia and settled in Manisa and its environs in 1313, and ruled around Manisa, Akhisar, Demirci, Gördes, Menemen and Kemalpaşa.

In the thesis of "The Architecture of the Saruhanogulları Emirates", after the literature review, the survey method is applied in the settlements identified. A total of 89 structure were identified in the records of the foundation. From these structures only 26 have survived to the present day. 1 complex, 2 madrassah, 2 mosques, 3 bridges, 9 masjids, and 41 zawiyas, 4 fountains and 1 bath have not survived. 2 complex, 1 madrasah, 1 mint building, 2 baths, 2 lodges and zawiyas, 4 masjids, 4 shrines, 8 mosques and 2 fountains are the historical structures that constitute of our study.

In this thesis, architectural analyzes of the structures that have survived have been made. Structures were evaluated and introduced within themselves. And also, when necessary, they compared with contemporary buildings. As a result of all these studies, the place and importance of the architectural monuments of Saruhanogulları Emitare have been explained.

Keywords: Saruhanogulları, Sarukhanids, Sarukhanid Dynasty, architecture, mosque, bath, tomb.

ÖNSÖZ

Saruhanogulları Beyliği, Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflaması sonucu Batı Anadolu'da kurulan bir beyliktir. Saruhanogulları dönemi 1313 yılında başlayıp, 1410 yılında sona ermiştir. Yaklaşık bir asırlık hâkimiyet söz konusudur. Bu süre içerisinde Saruhanogulları birçok mimari eser üretmiştir. Fakat bu eserlerden birçoğu günümüze gelememiş veya tamamen yenilenmiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen hazırladığımız çalışmada, Türk Sanatı Tarihine az da olsa katkı sağladığımız için mutluluk duymaktayız.

Tez süreci boyunca, maddi ve manevi desteklerinden dolayı aileme teşekkür ediyorum. Arazi çalışmalarımızın bir bölümüne katılan, yaklaşık dokuz yıldır yediğimiz içtiğimiz ayrı gitmeyen, sevgili dostum Özgür DÜLGER'e desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Ayrıca, yine arazi çalışmalarımızın bir kısmında yer alan Gökhan DEMİRŞEVK'e şükranlarımı sunarım.

Araştırma süreci boyunca, manevi desteklerini esirgemeyen değerli dostlarım Fatih ÖCAL, Emir BAYDAR, Fikri VATANSEVER, Ahmet SARBAS, Ozan BAYER ve Hakan BAYRAKTUTAN'a teşekkürü borç bilirim.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde tanıştığım Gökhan TOHUM, Ender DAĞAŞAN, Hakan ÇAĞLAR, Gökhan YILMAZ ve Gökhan ÖFLAZ'a desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde tanıştığım ve “iyi ki tanımışım” dediğim Neslihan SÖNMEZ ve Tuğçe KARADEMİR'e teşekkür ederim.

Çalışmamızın son bölümünde bana evini açan, Mustafa Yaşar SARIOĞLU ve Ayşe SARIOĞLU çiftine çok teşekkür ederim.

İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde, çeşitli belgelere ulaşmamda bana yardımcı olan Aslı KORUR'a, ve Manisa İl Halk Kütüphanesi Müdür Yardımcısı Sami ŞİŞECİOĞLU'na teşekkür ederim.

Konu seçimimde beni yönlendiren, konunun ilerleyişi hakkındaki ilgili tavırları ile hocam Sayın Prof. Dr. Ali Osman UYSAL'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
RESİMLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM SARUHANOĞULLARI

1.1. Egemen Oldukları Coğrafi Alan	5
1.2. Tarihçe.....	5

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE MEVCUT OLMAYAN SARUHANOĞULLARI YAPILARI

2.1. Külliyeleer	12
2.2. Cami ve Mescitler	13
2.3. Medreseler	14
2.4. Zaviyeler	14
2.5. Çeşmeler	21
2.6. Köprüler	21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KATALOG

3.1. Külliyeleer	23
3.1.1. İshak Çelebi Külliyesi.....	23
3.1.1.1. Manisa Ulu Cami.....	24
3.1.1.2. İshak Çelebi (Fethiye) Medresesi.....	31
3.1.1.3. İshak Çelebi Türbesi.....	34
3.1.1.4. İshak Çelebi Medresesi Çeşmeleri	36

3.1.2. Gülgün Hatun Külliyesi	37
3.1.2.1. Gülgün Hatun Mescidi	37
3.1.2.2. Gülgün Hatun Hamamı	38
3.1.2.3. Yedikızlar Türbesi	40
3.2. Camiler	42
3.2.1. Küpeler Köyü Eski Cami	42
3.2.2. Kemalpaşa Emet Bey Cami	44
3.2.3. Demirci Yakup Çelebi Cami	46
3.2.4. Palamut Köyü Cami	48
3.2.5. Akhisar Ulu Cami	50
3.2.6. Menemen Ulu Cami	53
3.2.7. Attar Hoca Cami	55
3.3. Mescitler	57
3.3.1. Hacı İlyas Bey Mescidi	57
3.3.2. Kale (Hacet) Mescidi	59
3.3.3. Haki Baba Mescidi	61
3.4. Tekke ve Zaviyeler	62
3.4.1. Mevlevihane	62
3.4.2. Seyyit Hoca Tekkesi	65
3.5. Türbeler	67
3.5.1. Saruhan Bey Türbesi	67
3.5.2. Revak Sultan Türbesi	69
3.6. Hamamlar	71
3.6.1. Çukur Hamam	71
3.7. Darphane	73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

4.1. DEĞERLENDİRME	75
4.1.1. Külliyeleer	75
4.1.2. Camiler	77
4.1.3. Mescitler	85
4.1.4. Medreseler	88

4.1.5. Tekke ve Zaviyeler.....	90
4.1.6. Türbeler	94
4.1.7. Hamamlar	98
4.1.8. Darphane	100
4.1.9. Çeşmeler	103
4.2. SONUÇ	104
 KAYNAKÇA.....	106
ŞEKİLLER.....	113
RESİMLER.....	125
ÖZGEÇMİŞ	173

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
bkz	: Bakınız
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
cm	: Santimetre
Çev	: Çeviren
Ed	: Editör
H	: Hicri
Haz	: Hazırlayan
LTD	: Limited
M	: Miladi
m	: Metre
No	: Numara
s	: Sayfa
ss	: Sayfa aralığı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1** : İshak Çelebi Külliyesi planı (İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).
- Şekil 2** : Manisa Ulu Cami planı (İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).
- Şekil 3** : İshak Çelebi Medresesi planı (İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).
- Şekil 4** : Gülgün Hatun Külliyesi (Düzenleyen: Orhan Aydın).
- Şekil 5** : Gülgün Hatun Mescidi planı (Acun 1999).
- Şekil 6** : Gülgün Hatun Hamamı planı (Şen 2015).
- Şekil 7** : Yedikızlar Türbesi planı (Acun 1999).
- Şekil 8** : Küpeler Köyü Eski Cami planı (Acun 2000).
- Şekil 9** : Kemalpaşa Emet Bey Cami planı (Ürer 1999).
- Şekil 10** : Demirci Yakup Çelebi Cami planı (Acun 2000).
- Şekil 11** : Palamut Köyü Cami planı (Orhan Aydın).
- Şekil 12** : Akhisar Ulu Cami planı (Çetinkaya 2005).
- Şekil 13** : Menemen Ulu Cami Planı (Orhan Aydın).
- Şekil 14** : Hacı İlyas Bey Mescidi planı (Acun 1999).
- Şekil 15** : Kale Mescidi planı (Acun 1999).
- Şekil 16** : Mevlevihane planı (Acun 1999).
- Şekil 17** : Seyyit Hoca Tekkesi planı (Acun 1999).
- Şekil 18** : Saruhan Bey Türbesi planı (Acun 1999).
- Şekil 19** : Revak Sultan Türbesi planı (Acun 1999).
- Şekil 20** : Çukur Hamam planı (Şen 2015).
- Şekil 21** : Darphane Planı (Acun'dan düzeltilerek).

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1** : Saruhanoğulları Beyliği Haritası (Uluçay 1942).
- Resim 2** : İshak Çelebi Külliyesi genel görünüm.
- Resim 3** : Manisa Ulu Cami kitabesi.
- Resim 4** : Manisa Ulu Cami içeriden genel görünüm.
- Resim 5** : Manisa Ulu Cami avludan genel görünüm.
- Resim 6** : Manisa Ulu Cami kuzeydoğu cephe.
- Resim 7** : Manisa Ulu Cami kuzeydoğudaki taçkapı.
- Resim 8** : Manisa Ulu Cami kuzeybatıdaki taçkapı.
- Resim 9** : Manisa Ulu Cami kubbe detayı.
- Resim 10** : Manisa Ulu Cami minaresinden detay.
- Resim 11** : Manisa Ulu Cami minberi.
- Resim 12** : İshak Çelebi Medresesi kitabesi.
- Resim 13** : İshak Çelebi Medresesi kuzeybatı cephe.
- Resim 14** : İshak Çelebi Medresesi güneydoğuya bakış.
- Resim 15** : İshak Çelebi Medresesi kuzeybatıya bakış.
- Resim 16** : İshak Çelebi Türbesi girişi.
- Resim 17** : İshak Çelebi Türbesi içeriden genel görünüm.
- Resim 18** : İshak Çelebi Türbesi kubbesi.
- Resim 19** : İshak Çelebi Külliyesi doğudaki çeşme.
- Resim 20** : İshak Çelebi Külliyesi batıdaki çeşme.
- Resim 21** : Gülgün Hatun Mescidi genel görünüm.
- Resim 22** : Gülgün Hatun Mescidi güneybatı cephe.
- Resim 23** : Gülgün Hatun Mescidi içeriden genel görünüm.
- Resim 24** : Gülgün Hatun Hamamı sıcaklık bölümü.
- Resim 25** : Gülgün Hatun Hamamı genel görünüm.
- Resim 26** : Gülgün Hatun Hamamı soyunmalık bölümü.
- Resim 27** : Yedikızlar Türbesi içeriden genel görünüm.
- Resim 28** : Yedikızlar Türbesi doğu cephe.
- Resim 29** : Yedikızlar Türbesi doğu cephedeki devşirme malzeme.

- Resim 30 :** K peler Köyü Eski Cami genel görünüm.
- Resim 31 :** K peler Köyü Eski Cami kitabesi.
- Resim 32 :** K peler Köyü Eski Cami kuzeydoğu cephe.
- Resim 33 :** K peler Köyü Eski Cami içeriden genel görünüm.
- Resim 34 :** K peler Köyü Eski Cami gemi figürü.
- Resim 35 :** K peler Köyü Eski Cami güneybatıdaki kalemişleri.
- Resim 36 :** K peler Köyü Eski Cami minberindeki kalemişleri.
- Resim 37 :** Kemalpaşa Emet Bey Cami genel görünüm.
- Resim 38 :** Kemalpaşa Emet Bey Cami onarım kitabesi.
- Resim 39 :** Kemalpaşa Emet Bey Cami kuzeydoğu cephe.
- Resim 40 :** Kemalpaşa Emet Bey Cami içeriden genel görünüm.
- Resim 41 :** Demirci Yakup Çelebi Cami kuzeydoğu cephe.
- Resim 42 :** Demirci Yakup Çelebi Cami güneybatı cephe.
- Resim 43 :** Demirci Yakup Çelebi Cami kuzeybatı cephe.
- Resim 44 :** Demirci Yakup Çelebi Cami içeriden genel görünüm.
- Resim 45 :** Palamut Köyü Cami kuzeybatı cephe.
- Resim 46 :** Palamut Köyü Cami içeriden genel görünüm.
- Resim 47 :** Akhisar Ulu Cami kuzeybatı cephe.
- Resim 48 :** Akhisar Ulu Cami güneydoğu cephe.
- Resim 49 :** Akhisar Ulu Cami minaresi.
- Resim 50 :** Akhisar Ulu Cami içeriden genel görünüm.
- Resim 51 :** Menemen Ulu Cami genel görünüm.
- Resim 52 :** Menemen Ulu Cami kitabesi.
- Resim 53 :** Menemen Ulu Cami minaresi.
- Resim 54 :** Menemen Ulu Cami içeriden genel görünüm.
- Resim 55 :** Attar Hoca Cami genel görünüm.
- Resim 56 :** Attar Hoca Cami minaresi.
- Resim 57 :** Attar Hoca Cami içeriden genel görünüm.
- Resim 58 :** Hacı İlyas Bey Mescidi genel görünüm.
- Resim 59 :** Hacı İlyas Bey Mescidi kitabesi.
- Resim 60 :** Hacı İlyas Bey Mescidi dışarıdan kubbenin görünümü.
- Resim 61 :** Hacı İlyas Bey Mescidi içeriden genel görünüm.
- Resim 62 :** Kale Mescidi genel görünüm.

- Resim 63 :** Kale Mescidi kubbeye geçiş elemanı.
- Resim 64 :** Kale Mescidi kuzeybatı cephe.
- Resim 65 :** Kale Mescidi güneydoğuya bakış.
- Resim 66 :** Haki Baba Mescidi genel görünüm.
- Resim 67 :** Haki Baba Mescidi içeriden genel görünüm.
- Resim 68 :** Mevlevihane genel görünüm.
- Resim 69 :** Mevlevihane içeriden genel görünüm.
- Resim 70 :** Mevlevihane kuzeydoğı cephe.
- Resim 71 :** Mevlevihane kuzeybatı cephe.
- Resim 72 :** Mevlevihane içeriden genel görünüm.
- Resim 73 :** Seyyit Hoca Tekkesi genel görünüm.
- Resim 74 :** Seyyit Hoca Tekkesi kuzeydoğı cephe.
- Resim 75 :** Seyyit Hoca Tekkesi güneybatı cephe.
- Resim 76 :** Seyyit Hoca Tekkesi mihraba bakış.
- Resim 77 :** Saruhan Bey Türbesi genel görünüm.
- Resim 78 :** Saruhan Bey Türbesi güney cephe.
- Resim 79 :** Saruhan Bey Türbesi giriş cephesi.
- Resim 80 :** Saruhan Bey Türbesi içeriden genel görünüm.
- Resim 81 :** Revak Sultan Türbesi genel görünüm.
- Resim 82 :** Revak Sultan Türbesi kitabe parçası.
- Resim 83 :** Revak Sultan Türbesi kuzey cephe.
- Resim 84 :** Revak Sultan Türbesi içeriden genel görünüm.
- Resim 85 :** Revak Sultan Türbesi devşirme malzeme.
- Resim 86 :** ukur Hamam genel görünüm.
- Resim 87 :** ukur Hamam sıcaklık mekanı.
- Resim 88 :** ukur Hamam soyunmalık mekanı.
- Resim 89 :** ukur Hamam ılıkılık mekanı.
- Resim 90 :** Darphane genel görünüm.
- Resim 91 :** Darphane kuzey cephe.
- Resim 92 :** Darphane st kat batı cephesi.
- Resim 93 :** Darphane içeriden genel görünüm.

GİRİŞ

Bu bölüm, araştırmamızın amacı, kapsamı, yöntemi ve kullandığımız kaynaklara dair bilgiler içermektedir.

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Beylikler Dönemi, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemi arasında geçişi sağlaması açısından önemli bir devirdir. Son yıllarda Beylikler Devri sanatı ile ilgili çalışmalar artmıştır. Fakat Saruhanoğulları Beyliği ile ilgili çalışmalar oldukça kısıtlıdır.

Konunun seçiminde etkili olan düşünce, Saruhanoğulları Beyliği'nin sadece Manisa Ulu Camii Külliyesi'nden ibaret olmadığıdır. Yapılan araştırmalar sonucunda, Saruhanoğulları Beyliği'nin tüm mimari eserleri incelenmemiştir. Daha Önce, Hakkı Acun'un "Manisa'da Türk Devri Yapıları" adlı çalışmasında, Saruhanoğulları Beyliği yapılarını da incelemiştir. Bu çalışma aynı zamanda Saruhanoğulları mimarisi ile ilgili ilk ve son ciddi çalışmadır. Fakat sadece Manisa Merkez'i kapsamaktadır. Manisa dışındaki Saruhanoğulları eserlerine dair araştırmalar sadece katalog çalışmasından ibarettir. "Saruhanoğulları Beyliği Mimarisi" adlı araştırmamızda Manisa Merkez ve Saruhanoğulları'nın yaşadığı diğer coğrafi alanlar birlikte incelenip, ortaya çıkan bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın kapsamı, Saruhanoğulları Dönemi (1313-1410) ve yerleştikleri (Manisa, Demirci, Kemalpaşa, Akhisar, Gördes, Menemen) alanlardır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamıza literatür taraması ile başlanmıştır. Bu aşamada Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kütüphanesi, Celal Bayar Üniversitesi Kütüphanesi, Ege Üniversitesi Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, İzmir İl Halk Kütüphanesi, Menemen İlçe Halk Kütüphanesi'nden yararlanılmıştır.

Saruhanoğulları'nın yaşadıkları yerler tespit edildikten sonra, bu yerlerde, imkanlar doğrultusunda arazi çalışmaları yapılmıştır. Geniş sayılabilecek bir alanda çalışma yapmak, maddi ve manevi zorluklar içermektedir. Tespit edilen yapılar yerinde incelenip belgelenmiştir. Çizimi olmayan bazı yapıların planı çıkarılmıştır. İmkânlar doğrultusunda çeşitli ölçüler alınmıştır. Attar Hoca Cami ve Haki Baba Mescidi yıkılıp tekrar inşa edildiği

için çizimlerini yapmaya gerek duyulmamıştır. Tespit edilen yapılar fotoğraf çekilerek belgelenmiştir.

Araştırmada önemli olan konulardan biri de kible yönüdür. İslam inancında ibadet mekânlarının yönü kibleye bakmaktadır. Kible yönü bulunduğumuz yere göre değişmektedir. Batı Anadolu için kible yönü güneydoğuya yakındır. Anadolu'nun doğusunda “kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen plana sahiptir” tanımı; Batı Anadolu için, “kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen plana sahiptir” tanımlaması daha doğrudur. Bu sebeple yönleri tarif edilirken gerçek yönler kullanılmıştır.

Bunu dışında, her araştırmada olduğu gibi, Sanat Tarihi araştırmalarında da etkili olan yöre halkı ile konuşma yöntemi de kullanılmıştır.

“Saruhanogulları Beyliği Mimarisi” adlı çalışma dört ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci bölümde, Saruhanogulları Beyliği'nin tarihçesinden ve egemen oldukları coğrafi alanlardan bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ise “Günümüze Ulaşamayan Saruhanogulları Yapıları” çeşitli kaynaklar kullanılarak günümüze ulaşamayan Saruhanogulları eserleri anlatılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm “katalog” kısmıdır. Bu bölümde yapılar, türüne göre sınıflanarak anlatılmıştır. Bunlar; “külliye, camiler, mescitler, tekke ve zaviyeler, türbeler, hamamlar, darphane ve çeşmeler”dir. Bu başlıkların altında da incelediğimiz yapılar yer alır.

Dördüncü bölüm “değerlendirme ve sonuç” kısmıdır. Değerlendirmeyi de kendi içerisinde dokuz kategoriye ayırmıştır. Bunlar; külliye, camiler, mescitler, medreseler, tekke ve zaviyeler, türbeler, hamamlar, darphane ve çeşmelerdir. Bu yapı tiplerini de kendi içerisinde; “plan, cephe düzeni, mimari elemanlar, malzeme-teknik, süsleme ve usta sorunu” olarak, topluca değerlendirilmiştir. Bazı yapılar Anadolu Selçuklu, diğer Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi ile kıyaslanmıştır.

Sonuç bölümü ise, çalışmamızın bir özeti niteliğindedir ve somut veriler ışığında, net bilgiler verilmiştir.

Kaynakça bölümünde ise yararlanılan kaynaklar listelenmiştir. Anlatımı etkili kılmak adına çalışmanın sonuna resimler ve şekiller eklenmiştir.

Konu ile İlgili Kaynak ve Yayınlar

Saruhanogulları Beyliği mimarisi ile ilgili çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Her ne kadar çalışmalar az da olsa yapıların varlığı hakkında bilgiler veren kaynaklara kısmen ulaşılmıştır.

Konumuza önemli bir katkıda bulunan Defter-i Evkaf-ı Liva-i Saruhan, adlı¹ eser T.C. Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı Tapu Ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanmıştır. Osmanlı Sultanı III. Murad döneminde, 1577 yılında Saraya sunulmuştur. Saruhan ili vakfiyeleriyle ilgili tıpkıbasım ve Latin harfleriyle okunuşu bulunmaktadır.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Anadolu Beylikleri Ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri" adlı² çalışması, ilk bilimsel çalışmalardandır.

Kitabeler ile ilgi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın yine önemli çalışmalardan olan, "Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey Ve Eğirdir'deki Kitabeler Ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malumat" adlı³ eseridir.

Mustafa Çağatay Uluçay'ın "Saruhanogulları Ve Eserlerine Dair Vesikalar" adlı⁴ iki kitabı, eserler ve vakıflar hakkında bilgiler vermektedir.

İbrahim Gökçen'in "Manisa Tarihinde Vakıflar Ve Hayırlar" adlı⁵ iki kitabı yine eserler hakkında önemli bilgilere sahiptir.

Hakkı Acun'un "Manisa'da Türk Devri Yapıları" adlı⁶ çalışma, Türk Dönemindeki Manisa yapılarını konu edinmiştir ve Saruhanogulları yapıları bir Sanat Tarihçisi gözüyle anlatılmıştır.

¹ M. Akif Erdoğan ve Ömer Bıyık (Haz.), *Defter-i Evkaf-ı Liva-i Saruhan* T.C. Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı Tapu Ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayın No:7, Ankara 2014.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri Ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1937.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey Ve Eğirdir'deki Kitabeler Ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malumat*, 2. Kitap, Devlet Matbaası, İstanbul 1929.

⁴ Çağatay Uluçay, *Saruhanogulları Ve Eserlerine Dair Vesikalar*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1940. ; Çağatay Uluçay, *Saruhanogulları Ve Eserlerine Dair Vesikalar*, CHP Manisa Halkevi Yayınları, Marifet Basımevi, İstanbul 1946.

⁵ İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar Ve Hayırlar*, 1. Kitap, Manisa Halkevi Yayınları, Marifet Basımevi, İstanbul 1946. ; İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar Ve Hayırlar*, 2. Kitap, Manisa Halkevi Yayınları, Marifet Basımevi, İstanbul 1950.

⁶ Hakkı Acun, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, TTK Basımevi, Ankara 1999.

Ali Kızıltan'ın, “Anadolu Beyliklerinde Cami Ve Mescitler” adlı⁷ kitabında, Saruhanoğulları Beyliği Dönemi'nden sadece Ulu Cami'den bahsedilmiştir.

Hasan Akyol'un “Saruhanogullari'na Dair Arastirmalar” adli⁸ makalesinde, Saruhanoğulları alanında yapılan çalışmalar incelenmiştir. Kronolojik olarak düzenlenen bu çalışma, literatür tarama aşamasında işimizi oldukça kolaylaştırması bakımından oldukça önemli bir yayındır.

⁷ Ali Kızıltan, *Anadolu Beyliklerinde Cami Ve Mescitler*, Güven Basımevi, İstanbul 1958.

⁸ Hasan Akyol, “Saruhanogullari'na Dair Arastirmalar”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa 2018, ss. 225-260.

BİRİNCİ BÖLÜM

SARUHANOĞULLARI

Bu bölümde, Saruhanoğulları'nın egemen olduğu alanlar ve sınırları anlatılmıştır. Ayrıca Saruhanoğulları Beyliği'nin tarihçesine değinilmiştir.

1.1. Egemen Oldukları Coğrafi Alan

Batı Anadolu uç kesiminde 1290'lı yıllardan itibaren faaliyet gösteren Saruhan Bey tarafından Manisa merkezli olarak kurulmuş olup kurucusunun adıyla anılmaktadır. Beyliğin hâkim olduğu topraklar Gediz vadisini ve ovasını içine almaktadır. Beyliğin doğu sınırları kuzeyden güneye doğru Demirci, Borlu, Ilıca, Adala ve Kemaliye'den itibaren batıya doğru bugünkü Akhisar, Turgutlu, Manisa, Kemalpaşa (Nif), Menemen ve Ege denizi sahillerine, İzmir körfezinin batı kıyılarından Foça'ya kadar uzanmaktadır. Kuzeyde Karesioğulları, doğuda Germiyan Beyliği ve güneyde Aydınöğulları ile komşu olan beylik, Batı Anadolu'daki Karesi, Aydın ve Menteşe gibi denizci Türkmen beylikleri arasında yer almaktadır⁹ (Resim 1).

1.2. Tarihçe

Beyliğin kurucusu olan Saruhan Bey'in kökeni konusunda çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Saruhan Bey'in kökeninin Germiyan ümerasından olabileceğini¹⁰; Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen ise; Harezm göçmenlerinden olduğunu, Harezm göçmenleri Selçuklular zamanında Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağıldığını, Saruhan'ın Selçuk hükümdarının kapıcı başısı olduğunu ve sonradan da Saruhan Bey'in Karamanoğulları ile Selçuk sultanının yaptığı harpte serdar olduğunu söylemektedir¹¹. Berköz ise, Harezm kumandanı iken, Anadolu Selçukluları hizmetine giren “Saruhan” ismindeki komutanın torunu olduğunu düşünmektedir¹².

⁹ Feridun Emecen, “Saruhanoğulları”, *İslam Ansiklopedisi*, C.36, Diyanet Yayınları, İstanbul 2009, s. 170.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri Ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1937, s.31.

¹¹ Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939, s. 20.

¹² Haydar Berköz, “*Saruhan Oğulları*”, *Gediz Dergisi*, Sayı 5, Manisa Halkevi Yayınları, Manisa 1937, s. 13.

Saruhan Bey, Manisa'yı almadan önce 1300'lerin başında bu bölgedeki bazı yerleri ele geçirmiş ve Batı Anadolu kesiminde önemli bir askeri merkez konumundaki Manisa'yı abluka altına almıştır. Saruhan Bey, 1303 sonlarında Bizanslılar tarafından Batı Anadolu'ya sevk edilen Katalan birliğiyle de mücadele etmiş, 1304'te Katalanların çekilmesinin ardından abluka siyasetine hız verip bölgenin pek çok yerine hâkim olmuştur¹³. Manisa ve çevresinin kesin alınış tarihi ve nasıl fethedildiği konusunda ise halk rivayetleri dışında bilgi yoktur. Manisa'nın fetih tarihinin 1313 olarak gösterilmesi de doğrudan çağdaş bir kaynağa dayanmamaktadır¹⁴.

Manisa'nın beyliğin merkezi haline gelişinin ardından Saruhan Bey giderek güçlenmiş ve bağımsız olma yolunda önemli bir adım atmıştır. Özellikle denize yönelik akınlarda komşusu Aydınogulları ile ittifak içinde hareket etmeye başlamış, bu ittifaka zaman zaman Menteşe beyleri de katılmıştır. Bizans'ın içinde bulunduğu karışıklıklar ve taht kavgaları, aralarında Saruhanogulları'nın da yer aldığı sahil Türkmen beylikleriyle Osmanlıların dâhil olduğu kuzeydeki Türkmen beyleri arasında rekabete yol açmıştır. Bu arada Saruhan Bey, beyliğinin Demirci taraflarını kardeşi Çuğa Bey'e, Nif'i ise diğer kardeşi Ali Bey' e vermiştir. Osmanoglu Orhan Bey'in Bizans'a karşı faaliyetleri dolayısıyla İmparator III. Andronikos, Saruhan Bey ile ittifak yaptığı bilinmektedir. 1329'da Sakız olayları sırasında gerçekleştiği anlaşılan ittifaka Aydınogulları da katılmıştır. Fakat bu ittifak, iki beyliğin Bizans'a ait yerlere yönelik akınlarını durduramamıştır. Aydınoglu Umur Bey, Saruhanlı birliklerinin de bulunduğu kuvvetleriyle Gelibolu üzerine sefere çıkmış (1331), müttetikler Eğriboz ve Semadirek'i yağmalamıştır (1332). 1335 yılından sonra Saruhan Bey'in oğlu Süleyman idaresindeki gemilerle Umur Bey'in yanında Mora seferine çıkmıştır. Bu mücadeleler sırasında Saruhan Bey, Foça'daki Ceneviz kolonisini haraca bağlamıştır. Kaynaklar Saruhan Bey'in 1334'ten 1346 yılı civarında vefatına kadar Umur Bey, Bizanslılar, daha doğuda ise Karaman, Germiyan ve Osmanlılar ile olan münasebetleri yoğunlaşmıştır¹⁵.

İmparatorluk mücadelesine girişen Kantakuzenos'a, oğlu Süleyman Bey idaresindeki kuvvetlerle yardımda bulunan Saruhan Bey sefer sırasında oğlunun hummaya tutularak ölümü üzerine (1345) ittifaktan ayrılmıştır. Kantakuzenos'un rakibi İmparatoriçe Anne bu

¹³ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, ss. 454-456.

¹⁴ Feridun Emecen, a.g.e., s. 171. ; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1937, a.g.e., s. 31.

¹⁵ Feridun Emecen, a.g.e., s. 171.

durumdan yararlanıp Saruhan Bey'i kendi yanına çekmek için ona elçi yollamış, fakat heyet Manisa'ya ulaştığında Saruhan Bey vefat etmiştir (1346). Saruhan Bey'in kırk yılı aşkın hâkimiyeti sırasında Saruhan Beyliği uçta yerini tam anlamıyla sağlamlaştırıp bölgede önemli bir güç haline gelmiştir. Cenevizli Balaban ve Sivrihisarlı Haydar'dan derlediği bilgileri kullanan çağdaş kaynaklardan İbn Fazluilah el-Ömer, Saruhan Bey'den övgüyle söz ederek bu memlekete bağlı on beş şehir, yirmi kale, 10.000 atlı asker olduğunu, denizde sürekli gaza yapan askerlerinin bulunduğunu, Saruhan Bey'in Nif'te oturan kardeşi Ali Bey'in de sekiz şehre, otuz kaleye, 8000 atlıya sahip olduğunu yazmaktadır¹⁶.

Saruhan Bey'in bu sırada ölen oğlunun kimliği meçhuldür. Kaynaklardaki bilgilere göre adları bilinen oğulları Süleyman, İlyas, Orhan, Devlet Han ve Timur'dur. Kendisi hayattayken Timur ile Süleyman vefat etmiş, yerine oğlu İlyas geçmiştir.¹⁷

Manisa'ya gelen dönemin seyyahlarından İbn-i Battuta, Saruhan Bey ve Manisa hakkındaki izlenimlerini şu şekilde dile getirmektedir:

Yezmîr'den Mağnîsiye'ye [=Manisa] doğru hareket ettik. Bayramdan bir gün önce orada ahılardan birinin tekkesinde konakladık. Burası dağ eteğinde güzel ve büyük bir şehir. Kurulduğu ovada zengin su kaynakları, nehirler ve bahçeler var. Şehrin hükümdarı Sârûhân adında biridir. Buraya girdiğimizde onu birkaç ay evvel ölmüş oğlunun türbesinde bulduk. Bayram gecesi ile sabahını anne baba bu türbede geçirmişler. Çocuğun cesedi yıkanıp hazırlanmış, kalaylı, demir kaplı tahta bir tabut içine konmuş ve cesetten çıkan kokunun kaybolması için çatısı açık bir kubbeye asılmıştı. Bir süre sonra çatı örülecek, tabut yere indirilecek, üstüne de ölünün elbiseleri örtülecekti. Pek çok hükümdar için böyle yapıldığım daha önce görmüştüm ben... Mağnîsiye beyini orada selâmladık. Bayram namazını birlikte kıldıktan sonra tekkeye döndük. Bu arada benim kölem atlarımızı sulamak üzere öteki yol arkadaşımızın kölesi ile beraber gitmiş, fakat gecikmişti. Akşam gelip çatı, onlardan bir iz yok! Burada Muslihiddîn diye iyi kalpli, fazıl bir hoca vardı. Ata bindik. Onunla beraber, hâlimi bildirmek üzere beyin huzuruna çıktık. Hükümdar, köleleri araştırmak için adamlarını gönderdi ama herkes bayram telaşındaydı, onları bulmak mümkün olmadı. Kaçaklar Mağnîsiye'den bir günlük mesafede deniz kıyısında kâfirlerin oturduğu Foça'ya firar etmişler! Bu şehir gayet sağlam bir surla çevrili olduğundan Mağnîsiye beyi onların her yıl gönderdikleri hediyeleri kabul etmekle yetiniyor. Ertesi gün öğleden sonra bir grup Türkmen hem atları, hem de köleleri tutup getirdi. Anlatılanlara göre firariler, dün akşam Türkmenlerin yanından geçerlerken şüpheyi çekmişler. Sıkıştırılınca inkâr etmenin faydasız olduğunu görmüşler ve kaçmak sevdasında olduklarını açıklamışlar! Böylece geri getirildiler. Sonra Mağnîsiye'den hareket ettik. Geceyi orada yayla kuran bir Türkmen obasının arasında geçirdik.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1937, a.g.e., s. 31.

¹⁷ Feridun Emecen, a.g.e., s. 170-171. ; Mustafa Eravcı ve Mustafa Korkmaz, *Saruhan oğulları Ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzleri*, (Ed. Mehmet Çelik), Manisa Valiliği Yayını, Manisa 1999, ss. 23-25.

Hayvanlarımız için lâzım olan yemi onlarda bulamadık. Bineklerimizi çaldırınız korkusuyla bütün gece nöbet tuttuk sırayla. Nöbet, Hoca Afîfûd-dîn Tûzerî'deyken onun Bakara Sûresi'ni okuduğunu işittim. Ben de yatmadan önce: "Uykum geldiği zaman nöbeti kimin aldığını bana bildir!" dedim. Yattım ve sabahleyin uyandım. O zaman da hırsızların Ayasuluk'tan aldığım en güzel atımı, bütün koşum takımlarıyla beraber çaldıklarını öğrenmiş oldum! Bu ata Afîfûddîn de biniyordu¹⁸.

Ulu bey sıfatıyla babasının yerini aldığı anlaşılan Fahreddin İlyas Bey dönemi hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Onun, babasının siyasetini izlediği ve imparatoriçe ile yapılan ittifaka bağlılık gösterdiği bilinmektedir. Ancak 1346 Temmuzunda Trakya'ya geçen Saruhanlı askerler Umur Bey'in devreye girmesiyle taraf değiştirip Kantakuzenos'un yanında yer almış ve etrafı yağmalayıp geri dönmüşlerdir. Saruhanoğulları bir taraftan Karesi Beyliği'ni ilhak siyaseti başlatan Osmanlılarla, diğer taraftan İzmir'e iyice yerleşen Latinlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum onların denize yönelik akın faaliyetleri ve ticaretleri açısından olumsuz sonuçlara yol açtığı düşünülebilir. İlyas Bey, Osmanlı şehzadesi Halil'in Foçalı korsanlar tarafından kaçırılması ile (1355) başlayan olaylar sırasında iyi bir siyaset izleyemediği söylenmektedir. İlyas Bey, Halil'i kurtarmak için birlikte harekete geçen Bizans-Osmanlı kuvvetlerine destek vererek Foça kuşatmasına katılmış; fırsattan istifade edip imparatoru yakalama planları yaptığı için durumdan haberdar olan imparatorun kurduğu tuzağa düştüğü bilinmektedir. Ziyafet için imparatorun bulunduğu gemiye giren İlyas Bey rehin alındı ve ancak hanımının ödediği fidye ve çocuklarından bazılarının rehine olarak verilmesi sonucu kurtulabilmiştir. Bu durumun onun üzerinde ne gibi bir tesir yaptığı bilinmemektedir. Muhtemelen bu olayın etkisiyle tahttan çekilmiş veya bir süre sonra vefat etmiş, yerine oğlu İshak Bey geçmiştir.¹⁹

Muzafferüddin İshak Bey'in hükümdarlığında Saruhan Beyliği en parlak dönemini yaşamıştır. Özellikle beylik merkezi Manisa bu zaman diliminde imar faaliyetleri artış göstermiştir. İshak Bey, saltanatı müddetince giderek güçlenen Osmanlılara karşı ılımlı bir siyaset izlemeyi tercih etmiştir. I. Murad'ın oğulları Yakub Çelebi ile Yıldırım Bayezid'in sünnet düğünlerine ve Yıldırım Bayezid'in Germiyan beyinin kızıyla evlenme merasimine

¹⁸ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyehatnamesi*, (Çev. A. Sait Aykut), C. I, YKY, İstanbul 200, s. 426-427. ; Yasemin Gedik, Saruhanoğulları Beyliğinin Kuruluşu ve Siyasi Teşekkülü, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, , Elazığ 2004, s. 47-48.

¹⁹ Feridun Emecen, a.g.e., s. 171; Mustafa Eravcı ve Mustafa Korkmaz, a.g.e., ss. 31-38. ; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1937, a.g.e., s. 31.

davet edilince bu düğünlere çeşitli hediyelerle birlikte elçisini yollamış; ancak Karamanoğulları ile de münasebetlerini iyi tutmaya çalışmıştır.²⁰

Orhan Bey'in Saruhan tahtına çıkışı muhtemelen kardeşi Hızır Şah'ın muhalefetine yol açmıştır. 1380'lerden itibaren yaklaşık on yıllık bir dönem karışıklıklar içinde geçmiştir. Bu dönemde I. Murad'ın beylik üzerindeki nüfuzu daha da artmıştır. 1389'daki Kosova savaşına Osmanlı vasalı olarak Saruhan askerleri de katılmıştır. Bu sırada veya hemen sonrasında Saruhan tahtında Hızır Bey'in oturduğu bilinmektedir. Ayrıca Kosova savaşının ardından Osmanlılara karşı Karamanoğullarının liderliğinde kurulan ittifaka Saruhanlılar da katılmıştır. I. Murad'ın yerine tahta geçen Yıldırım Bayezid 791-792 (1389-1390) kışında giriştiği harekât sırasında Manisa'ya geldiğinde Hızır Şah onu karşılayarak şehri Osmanlılara teslim etmiştir. Bu durum Karamanlılarla ittifak yapan beyin Orhan Bey olduğunu, Yıldırım'ın harekâtı esnasında bir şekilde tahtı elde eden Hızır Şah'ın Osmanlı yanlısı bir siyaset izlediğini akla getirmektedir. Yıldırım Bayezid, Manisa'yı kendisine bırakan Hızır Şah'a Demirci, Kemaliye, Kayacık taraflarında mülk vermiştir. Belki de bu sebeple Hızır Şah, Osmanlı vakıf kayıtlarında Hızır Paşa diye anılmaktadır²¹.

Yıldırım Bayezid'in Saruhan bölgesindeki idaresi Manisa merkez olmak üzere nispeten dar bir alanı kapsamaktadır. 1390-1402 yılları arasında Saruhan ilinin Demirci, Nif gibi kısımlarında bey ailesi mensuplarının varlıklarını sürdürdükleri söylenebilir. Manisa merkezli Osmanlı idari biriminin başına ise Yıldırım Bayezid'in oğlu Ertuğrul ve ardından Süleyman Çelebi getirilmiştir. Bu dönemlerde Saruhan yöresinde Osmanlı idaresine karşı Orhan Bey'in öncülüğünde bazı faaliyetlerin yapıldığı, bölge halkının ona sempatiyle baktığı düşünülebilir. Nitekim 1402 Ankara Savaşı'nın ardından Anadolu Türkmen beylikleri yeniden ihya edilirken Orhan Bey, Timur'un desteğiyle Manisa'ya gelip 17 Ağustos 1402'de beyliğin başına geçmiştir. Böylece Saruhan on iki yıllık bir aradan sonra yeniden kurulmuş oldu. Fakat Orhan Bey, bu ikinci saltanatı sırasında aile üyelerinin diğer fertleriyle geçinememiş ve özellikle Hızır Şah'ın muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bir süre sonra Orhan Bey bertaraf edilip, Saruhan tahtına yeniden Hızır Şah geçmiştir (1404). Onların mücadelesini muhtemelen Osmanlı tahtı için mücadele eden Yıldırım Bayezid'in oğullarına verdikleri destek belirlemiştir. Osmanlı kaynaklarına göre Hızır Şah, Cüneyd Bey ile birlikte hareket etmiş ve Osmanlı şehzadesi Süleyman Çelebi'yi desteklemiştir. 1407'de Süleyman

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1929, a.g.e., s. 63-64.

²¹ Feridun Emecen, a.g.e., s.172. ; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1929, a.g.e., s.64-65.

Çelebi'nin sıkıştırması üzerine Bodrum Kalesi'ne sığınmıştır. Bu sırada Saruhan iline kimin hâkim olduğu belli değildir. Eğer Orhan Bey hayatta ise Süleyman Çelebi'ye muhalefeti sebebiyle kaçmış olabilir ve bu bakımdan onun tahtı üçüncü defa ele geçirmiş olması ihtimali ortadan kalkmış olur. Bu son derece karışık ortamda İshak Çelebi'nin bir diğer oğlunun daha adına rastlanmaktadır. Bu kişi, 814 (1411) tarihli bir bakır sikkesi bulunan Saruhan b. İshak'tır. Onun istiklal alameti olarak para bastırması Manisa'yı bir süre elinde bulundurduğuna işaret etmektedir. Bu durumun Süleyman Çelebi'nin 1409-1410 civarında Rumeli'ye çekilmesinin ardından gerçekleştiği söylenebilir. Ancak onun hâkimiyetinin çok kısa sürdüğü, 1411'den sonra ve 1415'ten önce Saruhan ülkesinin Çelebi Mehmed'in idaresi altına girdiği, böylece Saruhanoğlularının Manisa kolunun tarihe karıştığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber Saruhanoğlularının Demirci kolu varlığını bir müddet daha sürdürmüştür. Vakıf kayıtlarında bu yörede Devlet Han oğlu Yakub Bey'in adına rastlanır (1413). Ayrıca yine vakıf kayıtlarında Yusuf Çelebi, Hayreddin Çelebi, Ali Bey, Budak Paşa oğlu Beğce ve İdris gibi Saruhanoğlu oldukları belirtilen şahıslardan söz edilir. Bunların Demirci ve Menemen bölgesindeki kollara mensup bulunduğu ileri sürülebilir. Çelebi Mehmed, Manisa'da tam hâkimiyet kurduktan sonra burayı bir sancak haline getirip beyliğine Timurtaşoğlu Ali Bey'i getirmiştir. Ali Bey'in adı Manisa bölgesini de etkileyen Börklüce Mustafa ve onun adamı Torlak Kemal'in isyanı sırasında zikredilir. Torlak Kemal'in yenilgiye uğratılıp Manisa'da idam edildiği tarih 1416 olup bu durum Saruhan bölgesindeki kesin Osmanlı idaresinin tarihini de belirlemektedir. Ancak bölgedeki olaylar Cüneyd Bey hadisesiyle birlikte devam etmiştir. Onun 1425-1426 yılına kadar süren faaliyetleri sırasında kendisine destek veren bey aileleri arasında Saruhanoğluları da vardır. 1422'de Bursa'yı kuşatan II. Murad'ın küçük kardeşi Mustafa'ya destek veren Anadolu beyleri arasında onların da bulunması ihtimali büyüktür. Ancak bütün bu direniş 1426'da Cüneyd Bey'in idamıyla kırılmış ve Saruhan bölgesinde tam olarak Osmanlı düzeni hâkim olmuştur. Bölgedeki eski bey ailelerinin ve Saruhanlı sipahilerin muhtemelen bu olaylar sebebiyle Rumeli yakasına sürüldüğü bilinmektedir.²²

Batı Anadolu'nun denizci Türkmen beylikleri arasında yer alan Saruhanoğluları, Manisa yöresinin Türkleşmesinde önemli rol oynamış, yeni yerleşim yerlerinin kurulmasını sağlamış, ele geçirdikleri şehir ve kasabaları birer iskân merkezi haline getirmiştir.

²² Feridun Emecen, a.g.e., s. 172-173. ; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1927, a.g.e., ss. 65-69 ; Çağatay Uluçay; İbrahim Gökçen, a.g.e., ss. 39-41.

Kayıtlarda, bu bölgede kalabalık sayıda Türkmen grubunun yerleşmiş olduğuna ve beylik topraklarında çok az sayıda Hristiyan nüfusunun mevcut olduğunu göstermektedir²³.

²³ Feridun Emecen, a.g.e., s. 173.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE MEVCUT OLMAYAN SARUHANOGULLARI YAPILARI

Üçüncü bölümde, yararlanılan kaynaklar doğrultusunda, Saruhanoğulları eserleri belirlenmiştir. Günümüze ulaşamayan eserler, vakıf kayıtları kullanılarak aktarılmıştır.

2.1. Külliye

2.1.1. Hızır Paşa Külliyesi

Külliye; Camii, Medrese, İmaret ve Hamam bölümlerinden oluştuğu söylenmektedir²⁴.

Camii ve oradaki görevliler için Hızır Paşa bazı mülkleri vakfetmiştir. Adala'daki hamamından elde edilecek gelirle birlikte, bağ ve arazilerden yıllık olarak kazanılan gelirlerde camii ve camiin hatibine vakfedilmiştir²⁵.

Adala'daki camiine yakın olabileceğini düşünülen imaret için, Adala'ya tâbi Çıtaklu, Alıçlu, Şeyh Sekid köylerinin vergi gelirleri bağlanmıştır²⁶.

Medrese ile ilgili olarak 1940 yıllarda cami avlusu içerisinde enkazının bulunduğu söylenmektedir²⁷. Ancak yapı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

Hamam konusunda ise Hızır Paşa'nın Camii ile beraber hamam yaptırdığı bilgisi geçmektedir²⁸. Ancak bu yapı hakkında detaylı bilgiye ulaşamamıştır.

²⁴ Süleyman H. Yakut, Saruhanoğulları Beyliği, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2002, s. 56.

²⁵ Çağatay Uluçay, 1946, a.g.e., s. 50.

²⁶ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 56.

²⁷ Çağatay Uluçay, 1946, a.g.e., s.41

²⁸ Çağatay Uluçay, *Saruhanogullari*, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt X, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, ss. 239-244.

2.2. Cami ve Mescitler

2.2.1. Hızır Paşa Camii

Hızır Paşa kemaliye’de (Mendehoraya) bir cami daha yaptırmıştır. Bu caminin vakıf kayıtlarında Camii’nin hatbine bir çiftlik yeri vakfettiği söylenmektedir²⁹.

2.2.2. Beğçe Bey Camii

Budak Paşaoğlu Beğçe Bey tarafından Gördes’te inşa ettirilmiştir. Camiin giderleri için de hamam vakfedildiği anlaşılmaktadır³⁰.

2.2.3. Saruhan Bey Mescidi

Saruhan Bey tarafından çarşı mahallesinde inşa ettirilmiştir³¹.

2.2.4. İlyas Bey Mescidi

İlyas Bey’in çarşı mahallesinde yaptırdığı mescid bugün yerinde yoktur³².

2.2.5. Serâbâd Mahallesi Mescidi

Serâbâd mahallesinde yaptırılmıştır. Bânisinin hangi Saruhanoğlu olduğu anlaşılamamaktadır³³.

2.2.6. Köse Yahşi (Bahşi) Mescidi

Menemen’de Köse Yahşi ve Ahi Hızır olarak bilinen mahallenin mescididir. Mescide 3 parça bağ ve bir dükkan vakfedilmiştir³⁴.

2.2.7. Girdeci Mescidi

H. 795/ M. 1392-1393 yılında Girdeci İsmail b. İbrahim tarafından aynı mahallede inşa ettirilmiştir³⁵.

2.2.8. Körhane Mescidi

Körhane ismi Hoşkadem Paşa vakfiyesinde mahalle olarak geçmektedir. Bu durum mescidin Saruhan devrinden kaldığını göstermektedir³⁶.

²⁹ Çağatay Uluçay, 1946, a.g.e., s. 41.

³⁰ Çağatay Uluçay, 1946, a.g.e., s. 70.

³¹ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 129,163.

³² Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 184.

³³ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 157-158.

³⁴ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 60.

³⁵ Çağatay Uluçay; İbrahim Gökçen, a.g.e., s. 92-93.

³⁶ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s.33.

2.2.9. İç Hisar Mescidi

Vakıf kayıtlarına göre Marmara’da “Hacı Saka” yeri olarak belirtilen alanda bir mescid olduğu anlaşılmaktadır. Adı belli olmayan mescid imamına, Saruhan bey tarafından vakıf geliri tahsis edildiği söylenmektedir³⁷.

2.2.10. Hoşkadem Paşa Mescidi

Manisa’da Saruhan döneminde yaşamış önemli kişilerden olan Hoşkadem Paşa’nın mescidi bulunmaktadır. 1077/1666-1667 yılında Elhac Hüseyin isimli kişi tarafından camiye dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.³⁸ Bir başka vesikada ise Bölücek mahallesindeki Hoşkadem Paşa tekkesinin evkafı verilirken, zikredilen vakıf toprağının aynı zamanda mescidin de vakfı olduğu aktarılmaktadır.³⁹

2.2.11. Yolageldi Baba Mescidi

Manisa’ya bağlı Gürle köyünde Yolageldi Baha’nın mescidi olduğu bilinmektedir. Mescidin zaman içinde harabe haline gelerek tamir gördüğü anlaşılmaktadır⁴⁰.

2.3. Medreseler

2.3.1. Sünbül Paşa Medresesi

Sünbül Paşa’nın bir kısım arazi gelirlerini medreseye bağışlaması onun Menemen’de bir medrese inşa ettirdiğini ortaya koymaktadır⁴¹.

2.4. Zaviyeler

2.4.1. Abdal Musa Zaviyesi

İshak Çelebi tarafından Palamud’a bağlı Sir köyünde kendisine evlatlık statüsünde bir çiftlik yeri verilmiştir. Burada zaviyesinden bahsedilmemektedir. Palamud Nahiyesinde bir zaviyesinin bulunduğu daha sonra anlaşılmıştır⁴².

2.4.2. Ahmed Seydi Zaviyesi

Manisa’nın Akhisar ilçesine bağlı Seydiköy’de Ahmed Seydi kendi adına bir zaviye açmıştır. Saruhan Bey tarafından Seydiköy gelirleri bu zaviyeye vakfedilmiştir⁴³.

³⁷ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 61.

³⁸ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 99.

³⁹ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e. s. 150-151.

⁴⁰ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e. ss. 125-127.

⁴¹ Çağatay Uluçay, 1946, a.g.e., s.104-105.

⁴² Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s.21.

⁴³ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s.63.

2.4.3. Ahi Ahmed Zaviyesi:

Tarhanyat'da (Menemen) bulunan yapı, İshak Çelebi tarafından Menemen yakınında içinde incirlik bahçesi bulunan bir çiftlik ile şehrin içinde dükkan ve Sofu deresindeki değirmen vakfedilmiştir.⁴⁴

2.4.4. Ahi Bayezid Zaviyesi

Ilıca'ya bağlı İncikli köyünde açılmıştır. Hızırşah Bey zamanında Ahi Bayezid zaviyesine 80 dönümlük bir çiftlik ve bir değirmen evlatlık statüsünde vakfedilmiştir⁴⁵

2.4.5. Ahi Hüseyin Zaviyesi

Manisa'nın Zindan mahallesinde bulunmaktaydı. Hangi Saruhan Bey'i zamanında açıldığı bilinmemektedir. Zaviye için, Gürle'de bir değirmen, Müslüman Bozköy'de 70 dönüm yer ve 100 dönüm yeri belirtilmeyen zemin vakfedilmiştir⁴⁶

2.4.6. Aleyküm Emre Zaviyesi

Saruhan Bey zamanında Adala'mn İlvadis köyünde açılmıştır. Aleyküm Emre'nin açtığı bu zaviyeye Saruhan Bey tarafından zikredilen köy vakfedilmiştir. Manisa'nın fethinden hemen sonra Saruhan Bey döneminde kurulması zaviyenin önemini artırmaktadır. Çünkü Manisa'nın Türk-İslam şehri olarak gelişmesinde bu tür zaviyeler önemli rol oynamışlardır⁴⁷.

2.4.7. Arap Sofu Zaviyesi

Palamud nahiyesinde bulunmaktaydı. İshak Çelebi zamanında yaşamıştır. İshak Çelebi Arap Sofu'ya Kınışe köyünde çiftlik yeri temlik etmiştir⁴⁸.

2.4.8. Arık Dede Zaviyesi

Manisa'ya bağlı Işık Hacı Köyünde açılmıştır. Zaviye Arık Dede'nin evladına şart kılınmıştır.

Arık Dede İshak Çelebi zamanında yaşamıştır ve Revak sultan vakfiyesinin şahitleri arasında bulunmaktadır⁴⁹.

⁴⁴ Çağatay Uluçay, 1946, s.g.e., s. 78

⁴⁵ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 63.

⁴⁶ Çağatay Uluçay 1946, a.g.e. s. 84-85.

⁴⁷ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 63.

⁴⁸ Çağatay Uluçay, 1946, a.g.e., s. 99.

⁴⁹ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 25,28,93.

2.4.9. Barak Baba Zaviyesi

Barak Baba Saruhan devri büyüklerinden Revak Sultan'm babasıdır.İshak Bey döneminde Menemen'e bağlı Asum Beyli köyünde Baba Haykıran tarafından kurulmuştur. Söz konusu zaviyeye İshak Bey tarafından bir çiftlik yeri ve içinde kaynak suyu bulunan bir bahçeyi vakfetmiştir⁵⁰.

2.4.10. Baba Haykıran Zaviyesi

İzmir'in Menemen ilçesine bağlı Asum Beyli köyünde Baba Haykıran tarafından kurulmuştur. İshak Bey döneminde söz konusu zaviyeye bir çiftlik yeri ve içinde kaynak suyu bulunan bir bahçe vakfedilmiştir⁵¹.

2.4.11. Bektaşlar Köyü Zaviyesi

Bektaşlar köyünde açılmıştır. İshak Çelebi zaviyeye Şeyh Resul mezrasını vakfetmiştir. Ancak zaviyenin kurucusu belli değildir.

2.4.12. Baba Ali Zaviyesi:

Manisa'ya bağlı habip köyünde yer almaktadır. Ancak köyün yeri tespit edilememiştir. Arşiv kayıtlarından İshak Bey'in bu zaviyeye 15 çiftlik yerini "Vakf-ı Evladiyet" olarak vermiştir. Ancak II. Beyazıd döneminde Baba Ali'nin soyundan hiç kimse kalmadığından zaviyenin yönetimi bir başkasına geçmiştir⁵².

2.4.13. Çağa Dede Zaviyesi

Belen köyü yakınlarında, Çağa dağı üzerinde zaviyenin varlığına dair bir bilgi kaynaklarda geçmektedir⁵³.

2.4.14. Çınar Zaviyesi:

Arşiv kayıtlarında Aşağı Çobanisa köyünün güneydoğusunda köye, 5 km'lik Nif çayının üzerinde bulunan demir yolu köprüsünün 2 km güneyinde olarak tarif edilmektedir⁵⁴. Ancak bu tarife rağmen zaviyeden herhangi bir iz bulunamamıştır.

⁵⁰ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 64.

⁵¹ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 65.

⁵² Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 65.

⁵³ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 115

⁵⁴ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 39.

2.4.15. Esirüddin Baba Zaviyesi

Belen'e bağlı Esirüddin köyünde yer aldığı vakıf kayıtlarında geçmektedir. Bununla birlikte İshak Çelebi zamanında Esirüddün Baba'ya iki çiftlik büyüklüğünde yer vakfedildiği söylenmektedir⁵⁵.

2.4.16. Eyne Ali Zaviyesi

Manisa'nın Demirci ilçesinde Eyne beyi tarafından faaliyete geçirilmiştir. Hızırpaşa, Eyne beyine Demirci ilçesi Akçaköy yakınlarında bir çiftliği "Vakf-ı Evladiye" olarak vermiştir⁵⁶.

2.4.17. Gülgün Hatun Zaviyesi

Arşiv kayıtlarında Gülgün hatun tarafından "Vakf-ı Evladiye" statüsünde yaptırıldığı ancak yönetiminde kadınların yer aldığı söylenmektedir⁵⁷.

2.4.18. Hacı Baba Zaviyesi

Manisa'nın Demirci ilçesine bağlı Balçıkhisarı köyünde bulunmaktadır. Kayıtlarda Çuğa beyin yüklü miktarda zaviyeye gelir vakfettiği söylenmektedir. Zaviyenin gelirleri arasında buluş köyün gelirleri de vardır. Bunun karşılığı olarak gelene gidene hizmet edilmesi şart koşulmuştur⁵⁸.

2.4.19. Haki Baba Zaviyesi

Haki Baba'nın Saruhan devri şeyhlerinden olduğu söylenmektedir. Adına Manisa'nın batısında Sivricik yamacında bir Zaviye ve Mesicid yapıldığı söylenmektedir. Ancak Zaviye kısmı günümüze ulaşamamıştır. Vakıf kayıtlarından 74 dönüm arazi ve 2 Evlek zaviyeye verilmiştir⁵⁹.

2.4.20. Hızır Paşa Zaviyesi

Hızır Paşa, Adala'ya bağlı Kargucak köyünde zaviye açmıştır. Açtığı zaviyeye Kargucak köyü mezrasını vakfetmiştir. Zaviye gelen gidene hizmet şartıyla açılmıştır. Kargucak köyü zaviyesi olarak da anılmaktadır.⁶⁰

⁵⁵ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 66.

⁵⁶ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 56, 60.

⁵⁷ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 175.

⁵⁸ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 66.

⁵⁹ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 67.

⁶⁰ Çağatay Uluçay 1946, a.g.e. s. 45.

2.4.21. Işık Yahya Zaviyesi

Manisa'ya bağlı Dönmezler köyünde olduğu söylenmektedir. Arşiv kayıtlarında İshak Çelebi'nin vakıfları arasında yer aldığı bilinmektedir⁶¹.

2.4.22. İbrahim Seydi Zaviyesi

Ulucami'nin medresenin kapısının kuzeyindeki cadde üzerinde bulunduğu ve yakın zamana kadar harabelerinin olduğu araştırmacılar tarafından söylenmektedir. Kadihane tekkesi ismiyle de anılmaktadır⁶².

2.4.23. İshak Çelebi Zaviyesi

Manisa'ya bağlı Papaslık köyünde İshak Çelebi tarafından yaptırıldığı kaynaklarda söylenmektedir⁶³.

2.4.24. Kandırmış (Şekerim Sultan) Zaviyesi

Manisa'ya bağlı Dedeler köyünde Kandırmış Şeyhe, Hızır Paşa tarafından bir çiftlik yeri vakfettiği kayıtlarda geçmektedir⁶⁴.

2.4.25. Kırtık Zaviyesi

Zaviye Adil Dede adıyla da bilinmektedir. Kırtık deresinde kurulmuş bir vaziyettir. Günümüze ulaşamamıştır. Arşiv kayıtlarına göre 2 çiftlik alanı vakfedilmiştir⁶⁵.

2.4.26. Kızılca Köyü Zaviyesi

Manisa'nın Demirci ilçesine bağlı Kızılca köyünde bulunduğu söylenmektedir. Saruhan Bey'in oğullarından Devlet Han tarafından, gidip gelen yolculara hizmet edilmesi karşılığında Tekke şeyhi Hasan Halifeye 1 çiftlik arazisi vakfedilmiştir⁶⁶.

2.4.27. Kızıl Emeli Zaviyesi

Ilıca'ya bağlı Kızıl Emeli mezrasında bulunan zaviye için Saruhan Bey'i tarafından üç çiftlik arazi vakfedilmiştir. Söz konusu Saruhan Bey'inin kimliği bilinmemektedir⁶⁷.

⁶¹ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 67.

⁶² Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 67.

⁶³ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 100,101.

⁶⁴ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s.68.

⁶⁵ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 69.

⁶⁶ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 69.

⁶⁷ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 69.

2.4.28. Körhane (Saruhan Bey) Zaviyesi

Arşiv kayıtlarında İshak Bey tarafından babası adına yaptırılmıştır. “Körhane” adının yanı sıra “Saruhan Bey Zaviyesi” olarak da bilindiği söylenmektedir⁶⁸.

2.4.29. Kumkuyu Zaviyesi

Manisa’ya bağlı Yengi kazasındaki Kalemlü köyünde bulunan bir çiftlik yeri İshak Çelebi tarafından Seyyid Mehmed evladına vakfedilmiştir. Söz konusu çiftliğin gelirleri Kumkuyusu zaviyesinde kullanılmaktadır. Zaviyeyi açan kişi hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁶⁹

2.4.30. Kutlu Bey Zaviyesi

Ilıca’ya bağlı Ulgamlu köyü mezrasında bulunan bir çiftlik alanı yer Saruhanoğlu tarafından Kutlu Bey zaviyesine vakfedilmiştir. Bu vakfı yapan “Saruhanoglu”nun kimliği belli değildir⁷⁰.

2.4.31. Revak Sultan Zaviyesi

Arşiv kayıtlarında Revak Sultan, zaviyesine İshak Çelebi tarafından verilen arazileri vakfettiği söylenmektedir⁷¹.

2.4.32. Saruhan Baba Zaviyesi

Gediz nehri yakınlarına kurulduğu söylenmektedir. Vakfiyesinde artan gelirin Gediz nehri köprüsünün tamirat işleri için kullanılması istenmiştir⁷².

2.4.33. Saru İsa Zaviyesi

Nif’e bağlı Karıyolu köyünde Saru İsa tarafından kurulmuştur. İshak Çelebi tarafından, “gelene gidene hizmet edilmesi” amacıyla Saru İsa’ya bir çiftlik yeri verilmiştir⁷³.

2.4.34. Ömer Emre Zaviyesi

Ömer Emre köyünde, Ömer Emre tarafından kurulmuştur. Arşiv kayıtlarına göre Saruhan Bey tarafından Ömer Emre köyü gelirleri vakfedilmiştir⁷⁴.

⁶⁸ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 70.

⁶⁹ Çağatay Uluçay 1940, a.g.e. s. 48.

⁷⁰ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 70.

⁷¹ Çağatay Uluçay 1940, a.g.e. s. 25-26.

⁷² Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 71.

⁷³ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 71.

⁷⁴ Çağatay Uluçay, 1946, a.g.e., s. 39-40.

2.4.35. Saru Şeyh Zaviyesi

Arşiv kayıtlarına göre Saruhan Beyi tarafından bir çiftlik yeri Saru Şeyh'e "gelen gidene hizmet etmesi" amacıyla vakfedilmiştir. Bu vakfı gerçekleştiren Saruhan Beyinin kimliği belli değildir⁷⁵.

2.4.36. Seydilü Köyü Zaviyesi

Arşiv kayıtlarına göre Seydilü köyünde yer almaktadır. Saruhan Bey tarafından Seydilü köyü vakf- Evladiye sistemiyle vakfedilmiştir⁷⁶.

2.4.37. Seyyid Mehmed Zaviyesi

Konum olarak; Bahirlü, Aktaş, Küçük Kilise köyleriyle Ören dağı arasında yer alan Ak Kilise çiftliği üzerine kurulmuştur. Bu alan İshak Bey tarafından Vakf-ı Evladiyet olacak şekilde verilmiştir⁷⁷.

2.4.38. Sindel Baba Zaviyesi

Arşiv kayıtlarına göre Kıran köyünde Sindel Baba tarafından kurulmuştur. Sindel Baba'ya bir çiftlik arazisi Vakf-ı Evladiye şeklinde verilmiştir⁷⁸.

2.4.39. Turasan Ece Zaviyesi

Arşiv kayıtlarına göre; Manisa'nın Demirci ilçesinde yer alan Koçakiri köyü bu Zaviye'ye Vakf-ı Evladiye olarak verildiği söylenmektedir⁷⁹.

2.4.40. Yağbasan Seydi Zaviyesi

Adalya'da bulunan Bersavcı köyünde Yağbasan Seydi tarafından kurulmuştur. Hızır Paşa zaviye ile aynı ismi taşıyan mezrayı Vakf-ı Evladiye olarak vermiştir⁸⁰.

2.4.41. Yolageldi Baba Zaviyesi

Yolageldi Baba arşiv kayıtlarından İshak Çelebi zamanında yaşadığı anlaşılmaktadır. Gürle köyünde yaptırdığı mescid, gelen misafirlerin konaklaması için yaptırılmıştır. Tekke için bir değirmen vakfetmiştir⁸¹.

⁷⁵ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 72.

⁷⁶ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 72.

⁷⁷ Çağatay Uluçay, 1946, a.g.e., s. 102,389.

⁷⁸ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 73.

⁷⁹ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 73.

⁸⁰ Çağatay Uluçay, 1946, a.g.e., s. 44.

⁸¹ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 74

2.5. Çeşmeler

2.5.1. Saruhan Bey Çeşmeleri

Körhane ve Çaprazlar mahallelerinde yapılan iki adet çeşmenin varlığı arşiv kayıtlarında yer almaktadır. Saruhan Bey bu çeşmeler için vakıf tahsis ettiği söylenmektedir⁸².

2.5.2. İshak Çelebi Çeşmesi

Manisa Boyacılar İshak Çelebi tarafından yaptırıldığı arşiv kayıtlarında geçmektedir. İstiklal savaşına kadar söz konusu çeşmenin ayakta olduğu söylenmektedir. Ancak savaş sırasında yandığı bilinmektedir⁸³.

2.5.3. Gülgün Hatun Çeşmeleri

Gülgün Hatun Saruhanoğullarından bir beyin eşidir. Ancak bu beyin kim olduğu bilinmemektedir. Manisa'nın Karahisar, Karaköy ve Narlıca mahallelerinde toplamda üç çeşme yaptırdığı vakıf kayıtlarında yer alır⁸⁴.

2.5.4. Çakır Çeşmesi

Vakıf kayıtlarında çeşmenin Kırtık köyünde yer aldığı, Adil Paşa ve evladı tarafından kullanıldığı söylenmektedir⁸⁵.

2.6. Köprüler

2.6.1. Saruhan Bey Köprüsü

Vakıf kayıtlarına göre Gediz nehri üzerinde yer alır. Kayıtlarda geçen ismiyle Saruhan Baba köprüsü tahrip olduğu, tamir edilmesi için Saruhan Bey zaviyesinin gelirlerinin aktarıldığı bilgisi geçmektedir⁸⁶.

2.6.2. İshak Çelebi Köprüsü

Karaman kayası olarak adlandırılan bölgede İshak Çelebi tarafından yaptırıldığı kayıtlarda geçmektedir. Köprünün bakımı için Çobanisa yakınlarındaki bir çiftlik yeri Arıkoğlu evladına vakfedilmiştir⁸⁷.

⁸² Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 75.

⁸³ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 76.

⁸⁴ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 76.

⁸⁵ Çağatay Uluçay 1940, a.g.e., s. 79.

⁸⁶ Çağatay Uluçay 1940, a.g.e., s. 191.

⁸⁷ Çağatay Uluçay 1940, a.g.e., s. 82,138,140.

2.6.3. Koyun Köprüsü

Karaoğlanlı köyü civarında Nif çayı üzerinde İshak Çelebi tarafından yaptırıldığı arşiv kayıtlarında geçmektedir. İshak Çelebi'nin vakıfları arasında yer almaktadır⁸⁸.

⁸⁸ Süleyman H. Yakut, a.g.e., s. 78.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG

Bu bölümde günümüze ulaşan Saruhanoğulları eserleri, yapı tiplerine göre sınıflandırılıp anlatılmıştır. Manisa Merkezdeki Saruhanoğulları yapılarının şehir dağılımına baktığımızda, doğu-batı doğrultusunda şehrin geliştiğini görmekteyiz⁸⁹.

3.1. Külliye

Saruhanogulları Beyliği'nden İshak Çelebi Külliyesi ve Gülgün Hatun Külliyesi günümüze ulaşabilmiştir.

3.1.1. İshak Çelebi Külliyesi

Külliye, İshak Çelebi Mahallesi, 2007 Sokak'ta, Spil Dağı'nın kuzey eteklerinde yer almaktadır (Resim 2).

İshak Çelebi Külliyesi, Hakkı Acun'a göre cami, medrese, türbe, hamam, çeşmeler ve Mevlevihane'den oluşmaktadır⁹⁰. Fakat kayıtlarda hamam ve Mevlevihane'nin külliye dahilinde olduğu bilgisine ulaşılammıştır. Bunlardan cami, medrese, türbe ve çeşmeler birbirleriyle kaynaşarak yapı topluluğu oluşturmuştur. Hamam, Ulu Cami'nin yaklaşık 90 m. doğusundadır ve kot farkından dolayı çukurda kalmaktadır. Mevlevihane ise, Ulu Cami'nin yaklaşık 2 km. kuzeydoğusunda, milli park içerisinde yer almaktadır. Mevlevihane ve hamam, diğer yapı toplulukları ile organik bağ oluşturmadığı için külliye içerisinde değerlendirilmesi uygun görülmemiştir. İleriki bölümlerde ele alınacaktır.

Ulu Cami, Külliye'nin doğu tarafında yer almaktadır. Türbe ise, Ulu Cami ve Medrese arasında; Külliye'nin batı kısmında ise Medrese bulunmaktadır. Çeşmeler, Medrese taç kapısının iki yanında yer almaktadır (Şekil 1).

⁸⁹ Hakkı Acun, "Manisa Kenti Gelişimi, Eski Eserlerin Şehir Gelişimine Etkileri ve Manisa'nın Eski Mahalleleri", *Manisa*, Manisa Turizm Derneği Yayınları, Cilt: 16, Sayı: 5, Manisa 1983, ss .21-39.

⁹⁰ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s.32. ; Keşfi Karadanişman, *Manisa Tarihi Eser Ve Kitabeleri*, Manisa Turizm Derneği, Manisa 1980, s. 3. ; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1929, a.g.e., s. 74.

İshak Çelebi Külliyesi (cami, medrese, türbe, çeşmeler), restore edildiği için ibadete ve ziyarete kapalıdır. Restorasyon öncesinde çekilen fotoğraflardan yararlanılmıştır.

3.1.1.1. Manisa Ulu Cami

Cami, avlusunun kuzeye açılan taç kapısı alınlığında, üç tarafı şerit şeklinde çeviren kitabesine göre tarihlendirilir (Resim 3).

Sağ taraftaki kitabe; Bi'smi'l-lâhi'r-Râhmani'r-Râhim. El-hâmdü li'l-lâhi'l-lezi ce'âle'l-mesâcide mahâllü'l-ibadati ve salâtü âlâ resulihi Muhâmmedin hâyri'l-meskûnat ve efzilü'l-mev-cudât. Anlamı: Mescitleri insanlara ibadethane kılan Allah'a hamd ederim. Varlıkların en faziletlisi ve mahlûkların en hayırlısı olan onun Resulü Muhammed'e salât ve selam olsun⁹¹.

Kapı üzerindeki kitabe: Fenehedâ bi-imaret hâzâ'l-ma'bed'l-lâtifi ve'l-cami'üş-şerifi 'â'lâ'l-bâbi ve bezele sâ'iyyehu fi itmamihâ's-Sultânü'l-inu'azzâmü mâlikü rikâb'l ümemi'l-İskende-rü's-sâni zâcirü'l-fecereti Kâhirü-kefareti el-mücâhidü fi sebili'llahi el müzafferetü'l- mânsür. Anlamı: Bu güzel mabedi ve cami şerifi imar etmeye kalkan bu mescidin tamamlanmasında uğraş veren büyük Sultan, milletlerin yükünü yüklenen ikinci İskender'dir. O kötülüklerin yok edicisi kâfirlerin kahredicisi Allah yolunda muzaffer bir kişidir⁹².

Sol taraftaki ise: El-mü'eyyidü bi'inâyeti'l-meliki'l-gaffari es-sultân ibnû's-Sultân Çelebi İshâk bin İlyas bin Saruhân halled-Allahü devletehü fi seneti semânın ve sittine ve seb'â mi'ye. Anlamı: Kulların günahlarını affeden Allah'ın inayetiyle desteklenen Saruhan Bey'in torunu, İlyas Bey'in oğlu İshak Çelebi Allah onun mülkünü daim kılsın. 768⁹³.

Kitabeden de anlaşılacağı gibi, İlyas Bey'in oğlu İshak Çelebi yaptırmıştır (H.768/M. 1366-1367).

⁹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1929, a.g.e., s. 74. ; Keşfi Karadanişman, a.g.e., s. 3.

⁹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1929, a.g.e., s., 74. ; Keşfi Karadanişman a.g.e., s. 4.

⁹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1929, a.g.e., s. 74. ; Keşfi Karadanişman a.g.e., s. 2.

Kitabede açıkça H.768 (M. 1366-1367) tarihi olmasına rağmen, bazı araştırmacılar farklı tarihler vermişlerdir⁹⁴.

Cami, medrese ve türbe, H.1081/M.1669-1670'de onarılmıştır. H.1099 / M.1687-88 tarihinde minarenin şerefeden yukarı kısmı çatlamış ve H.1101 / M.1689-90'da tekrar onarılmıştır⁹⁵. Ayrıca 1952-68 tarihleri arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tüm yapı topluluğu onarılmıştır⁹⁶.

Cami, dikdörtgen planlı, mihrap önü kubbeli ve çok destekli bir yapıdır. Kuzeybatısında revaklı bir avlusu vardır. Avlunun batı köşesinde minare yer almaktadır. Avlu ile harim kısmı bir plan bakımından birbirine benzemektedir. Avludaki açık kısım ile harimdeki mihrap önü kubbesi hem konum hem de boyut olarak birbirine yakın düzenlenmiştir (Şekil 2).

Harim, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen plana sahiptir. Mihrap önü, sekiz destekli kubbe ile vurgulanmıştır. Desteklerle yedi bölüme ayrılmıştır. Sahınlar kıbleye dikey mi, yoksa paralel mi uzandığı, enine ve boyuna atılmış sivri kemerler nedeniyle açıklıkla belli olmaz. Fakat enine dikdörtgen planlı harimde, sahınların kıbleye paralel uzandığı hissedilmektedir (Resim 4). Mihrap önü kubbesi, enine ve boyuna uzanan dört sahından üçünü keser. Kubbenin kesemediği, kapıların önünde enlemesine uzanan bir sahın bulunur. 10,80 m. çapındaki kubbe, güney duvarına yapışık iki sütun ve altı payeden oluşur⁹⁷. Harimdeki sütunların hepsi devşirme başlıklı ve yuvarlak gövdelidir. Sütunlar kare ve dikdörtgen kaideler üzerine otururlar. Bazı kısa gövdeli sütunların başlıkları üzerinde yastıklara da rastlanır. Sütunlar arasında sivri kemerler atılıdır. Kemer üzengi noktaları da gergi girişleriyle birbirlerine bağlanmıştır. Gönül Öney Manisa Ulu Camii'ni, "transept tipi camiler" grubunda değerlendirmektedir⁹⁸.

⁹⁴ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Remzi kitabevi, 9. Basım, İstanbul 2010, s.209. ; Ali Kızıltan, a.g.e., s. 100. ; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1929, a.g.e., s. 74. ; Rudolf Meyer Riefshtal, *Turkish Architecture In Southwestern Anatolia*, Harward University Press, Cambridge 1931, s. 6.

⁹⁵ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., ss. 142-144. ; İbrahim Gökçen, 1950, a.g.e., s. 152.

⁹⁶ Hakkı Acun, 1999, a.g.e. s. 34.

⁹⁷ Hakkı Acun, "Manisa İshak Çelebi Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, 19. Sayı, Ankara 1985, s. 128.

⁹⁸ Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl(1300-1453)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2007, s.13. ; Baha Tanman, "Manisa Ulucamii" *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 28, İstanbul 2012. s. 110-111. ; Baha Tanman, "Mimari", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 28, İstanbul 2009, s. 173.

Avlunun kuzeydoğu ve güneybatı tarafı çift, kuzeybatı tarafı tek sıra revaklıdır (Resim 5). Güneydoğu tarafta revak yoktur. Avludaki revaklar, ibadet mekânındaki sahnın devamı gibidir. Yalnız ibadet mekânı yüksekliği ile avlu yüksekliği arasında 10-15 cm. kadar fark vardır. İbadet mekânı daha yüksektedir. Avlu ortasında, giriş ve mihrap ekseninde bir şadırvan yer alır. Şadırvan, 3,5 m. çapında, sekizgen gövdeli, 60-70 cm. yüksekliğinde bir havuz şeklindedir⁹⁹.

Yapının kuzeydoğu cephesi, 39.75x10.10 m. boyutlarındadır. Tuğla ve moloz taşların düzensiz bir şekilde yerleştirildiği almaşık duvar tekniğiyle inşa edilmiştir. Taşların iki yanına konulan birer veya ikişer tuğlayla yer yer kasetleme yapılmıştır¹⁰⁰ (Resim 6).

Kuzeydoğu cephedeki taç kapı avluya açılmaktadır (Resim 7). Dört basamaklı bir merdivenle ulaşılan taçkapı, 3.85x11,4 m. boyutlarındadır. Yan kanatları 15 cm. dışa taşan 97 cm. derinlikteki ana nişini sivri tonozlu bir kavsara örtmektedir. Kavsaranın içinde dikdörtgen bir pencere vardır. Taçkapının giriş açıklığı dikdörtgen şeklindedir ve iki kanatlı ahşap bir kapıya sahiptir. Giriş açıklığının üzerinde tuğlayla örülmüş bir hafifletme kemeri vardır. Ana nişin yan yüzeylerinde devşirme birer süsleme frizi yer almaktadır. Üst kısımlarında ince profilli birer yazı şeridi olan süsleme frizleri köşelerde aslan ve kabara şeklinde yüzeyden tasmış çiçek ve yuvarlak kemer dizisi içine yerleştirilmiş birer palmye ağacı motiflerinden oluşmaktadır. Üzerlerindeki yazılar ve motiflerin uygulanış biçiminden frizlerin birer Bizans eseri oldukları anlaşılmaktadır¹⁰¹.

Kuzeydoğu cephede altı üstlü yerleştirilmiş dörder pencere ile iki üst sıra penceresi vardır. 1.85x2,5 m. boyutlarındaki alt pencereler uzunlamasına dikdörtgen şekillidir. Söve ve lentoları mermerden inşa edilmiştir. Güneyde ilk sırada yer alan pencere dışında, alt pencereler sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Alınlık kemerleri tuğlayla örülmüş, alınlıkların içi yatay yönde yerleştirilen tuğlalarla doldurulmuştur. Üst sıra pencereleri uzunlamasına dikdörtgen şeklindedir¹⁰². Güneyde ilk üç alt ve üst pencere harime, diğerleri avluya açılmaktadır. Cephe, bir sıra silmeyle düzenlenmiş saçakla sonlanmaktadır.

⁹⁹ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 35.

¹⁰⁰ Ceren Üstüner Erdoğan, Manisa Cami Ve Mescitlerinin Cephe Düzeni, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006, s. 58.

¹⁰¹ Ceren Üstüner Erdoğan, a.g.e. s. 58.

¹⁰² Ceren Üstüner Erdoğan, a.g.e. s. 58.

Yapının güneydoğu cephesi, 40.15x10.10 m. boyutlarındadır. İnşa malzemesi ve saçak düzeni bakımından kuzeydoğu cephesiyle aynı özelliklere sahiptir. Cephenin doğu kösesi pahlanmıştır. Kible cephesinde, mihraba rastlayan yerde sivri bir hafifletme kemeri yer almaktadır.

Yapının 39.75x10.10 m. ölçülerindeki güneybatı cephesine bitişik olan medrese yer almaktadır medrese. Camiyle medresenin bağlantısı, cami avlusunun batı duvarında yer alan bir kapıyla sağlanmaktadır. Harimin içinde de medreseye açılan bir pencere vardır¹⁰³.

Yapının kuzeybatı cephesi ise; 40.15x11 m. boyutlarında, inşa malzemesi, pencere ve saçak düzeni bakımından kuzeydoğu ve güneybatı cepheleriyle aynı özelliklere sahiptir. Cephenin ortasında cami avlusuna açılan taçkapı yer almaktadır (Resim 8). Yedi basamaklı bir merdivenle ulaşılan taçkapı 5.55x12.85 m. boyutlarındadır. Yan kanatları, taçkapının yer aldığı cepheden farklı olarak düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir. Düzgün kesme taş sıraları, taçkapının üst kısmında yerini kuzey cephesiyle aynı düzende tuğla ve moloz taş karışımı düzensiz bir almalı örgüye bırakmıştır. Üst kısımların inşasına düzgün kesme taş yetmemiş ve bu kısımlarda cephe duvarlarıyla aynı almalı örgüye mecbur kalınmış gibi görünmektedir. Taçkapının, yan kanatları 75 cm. dışa taşan 2 m. derinlikteki ana nişi mukarnaslı bir kavsaraya sahiptir. Mukarnaslar tuğla ile inşa edilmiştir. Kavsara düzgün kesme taşlarla örülmüş, sivri bir kemerle kuşatılmıştır. Kemerin kilit taşında yüzeyden çok az çıkıntı yapan çarkıfelek bir gülbezek vardır. Köşe sütunceleri silindirik gövdelidir ve birer başlık ile kaideye sahiptir. 2.85 m. x 4 m. boyutlarındaki giriş açıklığı basık kemerlidir ve ahşaptan iki kanatlı bir kapıya sahiptir. Giriş açıklığının kemeri zıvanalı geçme tekniği uygulanarak dönüşümlü şekilde yerleştirilen kırmızı ve beyaz renkli taşlarla örülmüştür. Kilit taşının ortasında bir kabara yer almaktadır. Giriş açıklığının üstünde yapının inşa kitabesi vardır ve kitabe, ana nişin yan duvarlarına da bir şerit şeklinde uzanmıştır. Nişin doğu duvarındaki kitabe şeridinin altında dilimli bir kabara yer almaktadır. Nişin batı duvarında çarkıfelek örnekli bir gülbezek vardır¹⁰⁴. Bu unsurların etrafı yüzeyden çıkıntı yapmayan, kenar çizgileri oyularak belirtilmiş ve iç içe geçirilmiş dairelerle çevrilerek bir

¹⁰³ Ceren Üstüner Erdoğan, a.g.e., s. 59. ; Muhammet Görür, Beylikler Devri Mimarisinde Taş Süsleme, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1999, ss. 226-230. ; Muhammet Görür, “Beylikler Dönemi Yapılarında Taş Süslemede Görülen Geçme Geometrik Kompozisyonlar”, *Ortaçağ'da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan*, Reklam ve Tanıtım Ltd. Şti., Ankara 2002, s. 272.

¹⁰⁴ Süreyya Eroğlu, Batı Anadolu Beyliklerinde Süslemeye Bağlı Süsleme Tasarımları, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2006, s. 53.

çiçek şekli meydana getirilmiştir. Bu süsleme öğelerinin altında zıvanalı geçme tekniği uygulanarak dönüşümlü olarak yerleştirilen kırmızı ve beyaz renkli taşlarla örülmüş birer süsleme kuşağı yer almaktadır. Bu süsleme kuşaklarıyla aynı özelliklere sahip olan bir kuşak da yatay bir şerit halinde taçkapı kavsara kuşatma kemerinin üst kısmında yer almaktadır. Süsleme kuşaklarının altında yerden 10 cm. yükseklikte yer alan birer mihrabiye vardır. Mihrabiyeler 75x170 cm. boyutlarındadır ve sivri kemerlidir¹⁰⁵.

Taçkapının doğusunda bir üst sıra ve altı üstlü yerleştirilmiş dört sıra pencere vardır. Pencere doğu cephesinin pencereleriyle aynı mimari özelliktedir. Ancak bu cephedeki alt pencerelerin tümü sivri kemerli birer alınlığa sahiptir. Alınlıkların içi yatay tuğla sıralarıyla doldurulmuştur.

Yüksek beden duvarları olan Ulu Cami'nin, onaltıgen kasnak üzerine oturan yayvan bir kubbesi ve minaresi bulunmaktadır (Resim 9).

Avluda 10 tane tek, 4 tane bitişik çift sütun vardır. Kuzeybatı ve kuzeydoğu kapılarının önüne gelen sütunlar çifttir. Avlunun doğu ve batı tarafı çift sıra revaklı olduğu için, duvarlara açılan kapıların duvarları zayıflatıldığı düşüncesi ile kapı önlerine çift sütun yerleştirilmiş olabilir (Resim 23). Avluda 18 tane devşirme başlıklı sütun bulunur. Sütunların oturduğu bölüm, açıkta kalan ve kapıların önüne gelen bölümden 40 cm. kadar yüksektedir. Sütunlar birbirlerine sivri kemerler ve gergi kirişleriyle bağlıdır. Enine ve boyuna atılan revak kemerlerinin oluşturduğu kare birimlerin üzerini, kırılma noktası kenarortaylardan geçen kubbemsi tonozlar örter. Tonozlar dıştan belli olmaz. Üzeri düz damla örtülüdür. Avluda, kuzeydoğuda üç, kuzeybatıda beş alt pencere yer alır. Avlunun dışa açılan üç kapısı vardır. Kuzeydoğu ve güneybatı kapısı orta eksenenden biraz güneydoğuya kaymıştır. Kuzeybatı kapısı mihrap eksenindedir. Güneybatı kapısı medrese ile avluyu birbirine bağlar.

Kubbeli mihrap önü mekânının dışında kalan, kubbeye paralel uzandığı hissedilen mekân, sütunların sınırladığı kare birimler oluşturmuştur. Bu kare birimlerin üzerini ise kubbemsi tonozlar örter. Kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarında kemerlerin oturduğu kısımlar 50 cm. kadar, payanda ayakları içeri çıkmıştır. Bu payanda ayaklarının işlevi, kubbenin baskısını dengelemeye ve eşit bir şekilde ağırlığı hafifletmeye yaramaktadır.

¹⁰⁵ Ceren Üstüner Erdoğan, a.g.e., s. 59-60.

Harimdeki sütun başlıkların hepsinde devşirme malzeme kullanılmıştır. Sütunların arasında sivri kemerler atılıdır. Kemer üzengi noktaları ise gergi kirişleri ile birbirine bağlanmıştır.

Kuzeydoğuda iki, güneybatıda bir, kuzeybatıda dört adet dikdörtgen alt pencere bulunmaktadır. Bu pencereler ile aynı ekseninde sivri kemerli üst pencereler mekânı aydınlatmaktadır. Kible cephesinde ise hiç pencere yoktur. Yapının harimi çok bölüntülü olduğu için, iç mekân yeterince aydınlatılamamıştır.

Mihrap, olasılıkla yeniden yapılmıştır. Sade görünümündedir. Bakırer, bu nedenle mihraptan bahsetmemiş olabilir¹⁰⁶.

Ulu Cami, düzgün olmayan almaşık teknikle inşa edilmiştir. Kuzeybatı taçkapı tamamen düzgün kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Yapının köşelerinde yer yer kesme taşa rastlanılmaktadır. Kubbeyi taşıyan ayaklarda da kesme taşa rastlamaktayız. Geriye kalan beden duvarları moloz taş ve tuğla karışımından oluşmuştur. Sadece tuğlanın kullanıldığı yerler ise; kuzeybatı taçkapısının kavsarası, taçkapının iki yanındaki mihrabiyelerin kemerleri, tüm cephelerdeki pencere kemerleri, tonozlarda, kubbe kasnağı ve yapının kuzeybatısında bulunan minarenin gövdesi tamamen tuğla ile inşa edilmiştir. Yapıda mermer kullanımı da göze çarpmaktadır. Ulu Cami'nin avlusundaki ve harimindeki sütunlar mermer malzemedir. Bunun dışında, tüm sütun başlıklarında devşirme malzeme kullanılmıştır.

Ulu Cami'de beş tür süsleme vardır. Bunlar; taş, tuğla, çini mozaik, ahşap ve kalemişidir.

Mimari elemanlarla yapılan taş süslemeyi, harim içindeki nervürlü kemer¹⁰⁷ ile avlu ve harimdeki devşirme sütun başlıklarında görmekteyiz. Tuğla süslemeyi kirpi saçaklarda ve sırlı tuğla¹⁰⁸ olarak da minarede görürüz. Minare gövdesinde açık mavi, kirli sarı, yeşil ve patlıcan moru renkli sırlı tuğlalar kullanılmıştır. Süsleme aynı renklerin oluşturduğu sırlı tuğlaların, basamak şeklinde ve tuğlaların dikey-yatay sıralanmasıyla meydana gelmiştir.

¹⁰⁶ Ömür Bakırer, *Onüç Ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları*, TTK. Basımevi, Ankara 2000.

¹⁰⁷ Bkz. Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, 7. Baskı, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 1998, s. 329.

¹⁰⁸ Sırlı tuğla hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ömür Bakırer, *Selçuklu Öncesi Ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı*, C.I, ODTÜ. Mimarlık Fakültesi, Ankara 1981, s.48. ; Ali Osman Uysal, "Erken Osmanlı Döneminde Sırlı Tuğlalı Minareler", *X. Türk Tarih Kongresi*, C. 5, TTK. Basımevi, Ankara 1994, ss. 2349-2367.

Fakat bugün yer yer tuğlaların sırları döküldüğü için bu renkleri uzaktan pek fark etmek mümkün değildir (Resim 10).

Ahşap süsleme sadece minberde karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu minberin orijinal olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Orijinal minberin taklidi olarak yeniden yapılmıştır. Gerçek minberin nerede olduğu bilinmemektedir¹⁰⁹. Harim içinde en büyük süsleme unsurunu minber taşımaktadır. Gerçek künde-kârî¹¹⁰ tekniğiyle yapılmıştır. Abanoz ağacından, ince detaylı zengin süslemeli minber, Antepli Mehlek bin Abdülaziz el Dikki'nin eseridir¹¹¹ (Resim 11).

Minber korkuluklarında ajur tekniği ile yapılmış geometrik süsler ile zemine oturan pervaz kısmında, küçük boyutlu niş sırası vardır. Yan yüzeylerde bir büyük üç küçük kabara motifi yer alır. Kabaralardan bazıları düşmüştür. Minberin doğu yüzeyinde güneş ve yıldızları andıran motiflere rastlanır.

Çini mozaik süslemeye, avlunun kuzeydeki taç kapısının kavsarasında rastlanır. Bu çinilerin tamamına yakını dökülmüştür.

Kapının iki üst tarafında ise, beyaz mermer üzerine kakma tekniği ile renkli taş ve tuğlalarla yapılmış papatya şeklinde iki motif bulunur.

¹⁰⁹ Gül Güney, Batı Anadolu Bölgesinde (Aydın, İzmir, Manisa) Beylikler Dönemine Ait Özellikli Altı Caminin Süslemeleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998, s.78-79.

¹¹⁰ Künde-kârî tekniği ve diğer örnekler için bkz. Rüstem Bozer, “Ortaçağ Anadolu Türk Ahşap Sanatında Künde-kârî Tekniği, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 911-917.

¹¹¹ Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, TTK. Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1995, s. 352. ; Zeki Oral, “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri Ve Tarihçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı V, Resimli Posta Matbaası Ltd. Şirketi, Ankara 1962, ss. 66-68.

3.1.1.2. İshak Çelebi (Fethiye) Medresesi

Medrese, restorasyona girmeden önce Kuran kursu ve öğrenci yurdu olarak hizmet vermekteydi. Medrese odaları ise, kursun ve yurdun ihtiyaçlarını karşılamak üzere kömürlük, depo vb. amaçlarıyla kullanılmaktaydı.

Ulu Cami'nin güneybatı duvarına bitişik olan medrese, kapı üzerindeki kitabeye göre tarihlendirilmektedir (Resim 12).

Kitabede:

“Bu mübarek medresenin inşası için emretti. Mücahit ve gazilerin yardımcısı büyük Sultan İshak Han bin İlyas bin Saruhan, Allah onun mülklerini daim kılsın ... ayda 780. Bu işi Allah katında fakir ve zengin olan Hacı Emet bin Osman yaptı. Allah her ikisini de affetsin”¹¹².

Kitabeden de anlaşılacağı gibi, medreseyi yaptıran Saruhanoğlu İshak Çelebi, mimarı ise Hacı Emet bin Osman'dır¹¹³.

Medrese açık avlulu, iki katlı ve tek eyvanlıdır. İkinci kat medresenin yalnız kuzeybatı ve güneybatı kolunu çevirmektedir. Alt kat, kareye yakın dikdörtgen plânlı, revaksız bir avlu etrafına sıralanan hücrelerden oluşmaktadır (Şekil 3).

Medrese dıştan, açık avlulu, kareye yakın dikdörtgen planlı bir görünüme sahiptir. Yapının kuzeybatı duvarı dışındaki duvarlar sağırdır. Medresenin güneydoğusunda bulunan kaya kütesine göre güneydoğu duvar şekil almıştır. Ana eyvan dışı doğru taşmıştır. Güney köşe kaya kütesi nedeniyle pahlanmıştır. Kuzeybatı cephe ise, ana giriş ve taç kapının iki yanında yer alan sivri kemerli nişler içerisindeki çeşmelerle hareketlendirilmiştir (Resim 13). Taç kapı, caminin portaline çok benzemektedir. Beden duvarlarından hafifçe dışa taşmış, ince uzun sivri kemerli bir niş şeklindedir. Bu niş içine dikdörtgen bir kapı açılmıştır. Kapı üzerinde, ikinci kat hücrelerini aydınlatan bir pencere yer almaktadır.

Medreseye iki kapıyla girilmektedir. Birinci kapı, kuzeybatı duvarının ortasındadır; ikinci kapı ise kuzey köşesindedir. Kuzeybatıdaki taç kapı, eyvan biçiminde düzenlenmiştir.

¹¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1929, a.g.e., s., 76. ; Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen, a.g.e., s. 91.

¹¹³ Mimar hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Mimarın Memleketinin Kütahya'nın Emet ilçesi olabileceği düşünülmektedir. Bkz. Zeki Sönmez, a.g.e., s. 353.

Kuzey köşedeki kapı da eyvan biçimindedir, cami avlusu ile medreseyi birbirine bağlamaktadır. Üzeri çapraz tonozla örtülüdür.

Alt kat; kareye yakın dikdörtgen planlı, revaksız avlu etrafına sıralanan hücrelerden oluşmaktadır. Avlunun kuzeydoğusunda türbe olduğu için bu bölümde hücre yoktur. Medrese asimetrik bir planda düzenlenmiştir. Güneydoğuda, giriş ekseninde ana eyvan ve ana eyvanın iki yanında, kuzeydoğu taraftaki daha büyük olmak üzere birer oda bulunur (Resim 14). Ana eyvan, dikdörtgen planlı ve sivri kemer alınlıklıdır. Üzeri sivri beşik tonoz örtülüdür. Güneydoğu duvarın ekseninde, dikdörtgen bir mihrap nişi vardır. Ana eyvanın doğusundaki büyük oda, kare planlı, üzeri güneydoğu-kuzeybatı uzantısında beşik tonozla örtülüdür. Kışlık dersane olarak kullanılan bu odanın yüksekliği eyvan yüksekliği kadardır. Eyvanın batısındaki küçük oda ise, iki katlıdır. Üzerini beşik tonoz örtmektedir.

Medresenin güneybatı kolunda, kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan yan yana üç hücre sıralanmaktadır. Hücreler dikdörtgen planlı, üzeri aynı yönde sivri beşik tonoz örtülüdür. İçlerinde birer ocak nişi yer alır. Hücrelere sivri kemerli küçük kapılarla girilmektedir.

Medresenin kuzeybatı kolu üzerinde beş hücre vardır. Tüm hücreler dikdörtgen planlı üzerleri, doğrultularına paralel sivri beşik tonoz örtülüdür. Bu hücreler giriş eyvanının iki tarafında yer almaktadır. Hücrelerin boyutları birbirlerinden farklıdır (Resim15).

Medresenin kuzeydoğu kolunda ise türbe odası ve cami ile bağlantıyı sağlayan koridor yer almaktadır. Türbe bu koridora açılır. Koridorun medrese avlusuna bakan yüzünde iki sütun üzerine oturan sivri kemer yer alır.

Yapının üst katına, giriş eyvanının güneybatı köşesindeki ve kuzeydoğusundaki taş merdivenlerle çıkılmaktadır. Kuzeybatı köşe, bir sütun üzerine oturan iki sivri kemer ile avluya açılmaktadır. Medresenin üst katı L plânlıdır. L'nin kolları güneybatı ve kuzeydoğu yönüne doğru uzanmaktadır. Kuzeydoğu yönündeki hücreler L'nin kısa kolunu, güneybatıdaki hücreler ise uzun kolunu oluşturur. Kuzeydoğu kolunda altı, güneybatı kolunda dört hücre bulunur. Hücreler, ince-uzun, dikdörtgen koridora açılırlar. Güneybatı kolunun en sonunda, müderris odası olabileceğinde diğerlerinden daha büyük yapılmıştır. Güneybatı kolu, alt kat plânının bir tekrarı niteliğindedir.

Medresenin üst kat hücreleri, alt kat hücrelerinden daha küçüktür. Bunun nedeni, üst kat hücrelerinin önünde bir koridorun yer almasıdır. Koridor hücrelerle batı dış duvar arasındadır. Üst kat hücreleri, dikdörtgen plânlı ve çapraz tonoz örtülüdür. Hücrelerde birer niş ile avluya bakan birer pencere vardır. Dikdörtgen biçimindeki pencereler sivri kemerlidir.

Medresenin iç ve dışında süsleme yoktur. Yalnız saçaklarda yer alan iki sıra kirpi dişlerle, kuzeydoğu giriş kapısının medrese avlusuna bakan köşesindeki devşirme, burmalı gövdeli iki sütun vardır.

Yapıda, kesme taş, moloz taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanılmıştır. Kesme taş; duvar köşelerinde, eyvan kemerinde ve taç kapıda, moloz taş; yapının tüm duvarlarında, tuğla; kemer ve örtü sisteminde, devşirme malzeme ise; sütun ve sütun başlıklarında kullanılmıştır.

3.1.1.3. İshak Çelebi Türbesi

İshak Çelebi Türbesi, Ulu Cami Külliyesinde, medresenin kuzeydoğu kanadında, caminin güneybatısında yer alır. Türbe bugün, restorasyonda olduğu için ziyarete kapalıdır.

Yapının kitabesi yoktur. Türbe, medresenin (1378) bir odası iken H. 790/M. 1388 de Saruhanoğlu Muzaffereddin İshak Çelebi'nin ölümü üzerine bu odanın veya odaların türbeye dönüştürüldüğü düşünülmektedir¹¹⁴.

İshak Çelebi Türbesi, Oluş Arık'ın türbe tipolojisine göre, “Bir Medrese Bölmesini İşgal Edip, Kümbet Gibi Oturtulmuş Örtü Sistemi Olanlar” grubuna girmektedir¹¹⁵. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen plana sahip olan türbe, üst örtüsü sivri bir askı kemerle ikiye bölünmüştür. Böylece ortaya çıkan güneydoğudaki birinci kısım kare planlı ve üzeri kubbeye örtülüdür. Kubbeye ise pandantiflerle geçilmektedir. İkinci kısım ise dikdörtgen planlı sivri beşik tonoz örtülüdür.

Türbe dıştan hiç belli olmaz. Yalnız güneybatı ve kuzeybatı cephesi açıktır. Enine dikdörtgen planlı tek kubbeli yapının kubbesi sekizgen kasnaklıdır.

Türbeye kuzeybatıdaki kapıdan girilmektedir (Resim 16). Kapı önünde dışta üç basamaklı bir merdiven yer alır. İçte, eşikten kubbeli mekâna kadar uzayan, türbe zemininden 70-80 cm. kadar aşağıda bir sahnılık bulunur. Sahnılıktan türbenin zeminine merdivenlerle çıkılır. Dıştan, güneydoğu tarafı medrese odasına, kuzeydoğu tarafı camiye bitişiktir.

İç mekânı, kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarına açılmış alt pencerelerle, bu pencerelerin eksenlerinde yer alan birer üst pencere ile mekân aydınlatılmaya çalışılmıştır. Kuzeydoğudaki alt pencerelerden birisi caminin harimine diğeri, avlusuna açılır (Resim 17).

Güneybatı cephede altta eksene simetrik sivri kemerli iki pencere ile onların ekseninde bir üst pencere yer alır. Kuzey cephe, cami avlusu ile medrese avlusunu birbirine bağlayan eyvanımsı bir koridora açılır. Eksende dikdörtgen bir kapı bulunur. Kapının iki

¹¹⁴ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 396. ; İbrahim Gökçen, “Ulu Camii Ve Medresesi”, *Gediz*, Sayı 4, Manisa Halkevi Yayınları, Manisa 1938, s. 8.

¹¹⁵ M. Oluş Arık, “Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri”, *Anadolu(Anatolia)*, XI, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yayınları, Ankara 1967, s. 73-74.

yanında, gövdesi düğümlü, devşirme dörtlü sütun demeti bulunur. Kapı lentosu üzerinde bir Ayet-i Kerime ile onun üzerinde kare bir kitabe boşluğu yer alır¹¹⁶.

Kare bölüm içinde dört tane mezar vardır. Kitabesi olmayan bu mezarlar, güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda sıralanmıştır. En güneydeki en büyüğüdür. Büyük olan İshak Çelebi'ye, diğerleri de karısı ve çocukların ait olduğu düşünülmektedir¹¹⁷.

Türbenin duvarları moloz taştan, duvar köşeleri ve güneybatı duvarı kesme taştan kubbe ve tonoz tuğladan örülmüştür. Kapı lentosu ve yanındaki iki sütun devşirmedir.

Türbe içinde, kubbe ve tonozda parça halinde kalmış kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Bu süslemeler, çiçek dal ve kornet motiflerinden oluşmaktadır (Resim 18). Yapının dışında, kapının orta aynasında, yıldız kollarının uzantılarından oluşan çitalardan yapılmış ahşap süslemeye yer verilmiştir. Kapının iki yanındaki devşirme sütunlar da süsleme özelliği göstermektedir.

¹¹⁶ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 396.

¹¹⁷ Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen, a.g.e., s. 91.

3.1.1.4. İshak Çelebi Medresesi Çeşmeleri

Çeşmeler, medresenin kuzeybatı cephesindeki girişin iki yanında yer almaktadır. Üzerinde kitabesi bulunmamaktadır. Medrese, İshak Çelebi tarafından H. 780/ M. 1378 yılında mimar Emet bin Osman'a yaptırıldığına göre, İshak Çelebi Medresesi Çeşmeleri de aynı tarihte yapılmış olmalıdır¹¹⁸.

Çeşmelerin üzerindeki yazıya göre, 1991 yılında Elginkan Vakfı tarafından restore edildiği anlaşılmaktadır.

Doğudaki çeşme; medreseye bitişik ve tek cephelidir. Sivri kemerli bir nişe sahip olan çeşme, 297 cm. genişliğinde ve 104 cm derinliğe sahiptir¹¹⁹.

Çeşmede kesme taş, moloz taş ve tuğla malzeme görülmektedir. Kesme taş; sivri kemerde, moloz taş ve tuğla ise çeşme nişinde görülmektedir. Moloz taş ve tuğla, düzensiz almalı tekniğe sahiptir (Resim 19).

Ayna taşı yatay dikdörtgen formudur. Ayna taşının hemen üzerinde ise yuvarlak kemerli bir niş yer almaktadır. Niş, 47 cm. genişlik ve 30 cm. derinliğe sahiptir¹²⁰.

Batıdaki çeşme; medreseye bitişik ve tek cephelidir. Doğudaki çeşme ile aynı özelliklere sahiptir. Sivri kemerli niş 290 cm. genişliğinde, 97 cm derinliğindedir¹²¹.

Yapının kemerinde düzgün kesme taş, çeşme nişinde moloz taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Düzensiz almalı teknikte inşa edilmiştir (Resim 20).

Ayna taşı yatay dikdörtgen formudur. Ayna taşının hemen üzerinde yuvarlak kemerli, 40 cm genişliğinde ve 28 cm derinliğinde niş yer almaktadır¹²². Ayna taşı üzerine iki adet çeşme bağlanmıştır.

¹¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1929, a.g.e., s. 76. ; Çağatay Uluçayve İbrahim Gökçen, a.g.e., s. 91.

¹¹⁹ Hasan Uçar, Manisa Çeşmeleri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2009, s. 20. ; Hasan Uçar, *Spil'den Manisa'ya Ab-ı Hayat Manisa Çeşmeleri*, Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa 2012, s. 37-40.

¹²⁰ Hasan Uçar, 2009, a.g.e., s. 20.

¹²¹ Hasan Uçar, 2009, a.g.e., s. 23.

¹²² Hasan Uçar, 2009, a.g.e., s. 23.

3.1.2. Gülgün Hatun Külliyesi

Külliye, Dere Mahallesi Kumludere Caddesi'nde dere kenarında yer almaktadır.

İshak Çelebi'nin hanımı Gülgün Hatun tarafından XIV. yüzyılın ikinci yarısında külliye şeklinde yaptırıldığı bilinmektedir¹²³ (Şekil 4).

3.1.2.1. Gülgün Hatun Mescidi

Yapının kitabesi yoktur. İshak Çelebi'nin karısı Gülgün Hatun, yanındaki hamam, yakınındaki Yedikızlar Türbesi ve çeşmeyle birlikte, XIV. yüzyılın ikinci yarısında külliye şeklinde yaptırdığı bilgisi bulunmaktadır¹²⁴. Çeşme günümüze ulaşamamıştır. Gülgün Hatun Mescidi, restorasyonu tamamlanmasına rağmen ibadete ve ziyarete kapalıdır.

Caminin batısından geçen yolun dolmasıyla, mescit yoldan 1 m. kadar aşağıda kalmıştır. Caminin hocası, zeminin, yakınındaki hamamla aynı seviyede olduğunu söylemektedir (Resim 21) .

Kare planlı üzeri kubbeye örtülüdür (Şekil 5). Kubbeye, köşelerde yer alan, tepe açıları dar ve deforme olmuş üçgenlerle geçilmektedir.

Mescit, kübik görünüşlü, yüksek sekizgen kasnak üzerine oturan, kubbeli bir yapıdır. Kasnakta pencere yoktur. Kubbe ise tuğladan inşa edilmiştir. Yuvarlak gövdeli bir minaresi vardır. Minareyi, üzerindeki yazıya göre, 1963 yılında Hacı Hayri Soytürk isimli bir şahıs yaptırmıştır.

İç mekânı, güneybatıda eksende, kuzeybatıda eksenden güneydoğuya kaymış birer yuvarlak kemerli pencere aydınlatır. Pencereleler iç mekâna yeterli ışığı sağlamaktadır. Yapının içi yerden 150 cm. yüksekliğe kadar yeni yapılmış fayanslarla kaplıdır. Yapının duvar kalınlığı 100 cm.dir. Mihrap, yarım yuvarlak niş şeklindedir ve fayansla kaplıdır. Mihrabın genişliği 112 cm.dir. Derinliği ise 70 cm.dir. Sonradan yapılmış ufak boyutlu bir minberi mevcuttur.

Yapının kuzeybatı cephesi boyanmıştır. Güneybatı cephesinde sıva olmadığı için bu cepheden yapının moloz taş ve tuğla ile inşa edildiği anlaşılmaktadır (Resim 22). Güneybatı

¹²³ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 112-113. ; İbrahim Gökçen, 1946, a.g.e., s. 99.

¹²⁴ İbrahim Gökçen, a.g.e., ss. 99-100.

cephede kemer izleri görülmektedir. Yapının güneydoğu cephesinin üst kısmı beyaz renk ile boyanmıştır. Alt kısmı ise, bize tuğla boyutu ve malzeme-teknik konusunda bilgiler vermektedir. Yapının güney cephesinin zemin seviyesinden alınan tuğla ölçüleri şu şekildedir: 22,5x11,5x3,5 cm.dir.

Caminin içinde ve dışında süsleme yoktur (Resim 23).

3.1.2.2. *Gülgün Hatun Hamamı*

Günümüzde ziyarete ve kullanıma kapalı olan hamam, Manisa Büyükşehir Belediyesi tarafından bir şahsa kiralanmıştır. Hamamın, güzellik merkezi ve hamam olarak tekrar kullanıma açılacağı bilgisine ulaşılmıştır.

Hamamın kitabesi yoktur. Hamamdan gelen gelir ile Yedikızlar Türbesi'nde Kur'an okunması için H. 1025/ M. 1616 ve H. 1126/ M. 1713 tarihli birer kayıt vardır¹²⁵.

Hamam, soyunmalık, ılıkılık, tıraşlık, sıcaklık, halvetler ve su deposundan oluşmaktadır¹²⁶. Semavi Eyice'nin, hamam tipolojisinden, "Haçvari Dört Eyvanlı Şemalı ve Köşe Hücreli (A)" plan tipine girmektedir¹²⁷ (Şekil 6). Sıcaklık, dört eyvanlı köşe hücrelidir (Resim 24). Ortası kubbeyle örtülüdür. Eyvanlar kare planlı ve sivri beşik tonoz örtülüdür. Eyvan köşeleri pahlanarak halvet hücrelerinin kapıları açılmıştır. Halvetlerin üzeri, köşelerdeki Türk üçgenleri ile geçilen kubbelerle örtülüdür. Kuzey eyvanının arkasında, köşe hücreleri boyunca uzanan bir su deposu yer almaktadır. Haznenin üzeri sivri beşik tonoz ile örtülüdür. Batı eyvanın ekseninden doğuya kaymış kapıyla ılıkılığa geçilmektedir¹²⁸.

Yapıya dıştan baktığımızda üç kubbe görülmektedir. Söz konusu kubbelerden en büyüğü, yapının batısında bulunan soğukluk kısmındadır. Soğukluk kısmının üç cephesinde birer pencere bulunmaktadır (Resim 25).

Soyunmalık, sıcaklığın güneybatı, ılıkılık ve tıraşlığın batısında yer almaktadır. Kare planlı ve üzeri kubbeyle örtülüdür. 10.50 m. çapındaki büyük kubbeye, köşelerde yer alan

¹²⁵ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 69.

¹²⁶ Sevinç Gök Gürhan, *Bir Seramik Definesinin Öyküsü Saruhanolu Beyliği'nin Mirası Manisa Gülgün Hatun Hamamı Seramikleri*, Manisa Belediyesi Kültür Yayını, Manisa 2011, s.13.

¹²⁷ Semavi Eyice, 1960, a.g.e., s. 108.

¹²⁸ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s.499. ; Sevinç Gök Gürhan, a.g.e., s. 13.

Türk üçgenleriyle geçilmektedir¹²⁹. Soyunmalık bölümü hamamın güneybatı duvarına bitişiktir ve kare bir mekândır. Üzeri kubbe ile örtülü olan soğukluğun duvarlarında nişler ve sekiler bulunmaktadır (Resim 26). Nişlerden alınan tuğla ölçüleri; 18x34x4 cm.dir. Soğukluk mekânından, üzeri tonozla örtülü aralık kısmına geçilir. Dikdörtgen bir mekân halinde düzenlenmiş olan aralığın güney duvarına sonradan bir kapı açılmış ve bu alana bir tuvalet eklenmiştir¹³⁰.

Aralık mekânının doğu duvarı üzerinde yer alan açıklıktan ise kubbe ile örtülü ılıklik kısmına ulaşılmaktadır. Ilıklığın kapı ölçüleri ise; 67 cm. genişlik, 194 cm. şeklindedir. Ilıklık, sıcaklığın güneyinde, kare planlı ve üzeri kubbeyeyle örtülüdür. Kubbeye Türk üçgenleriyle geçilmektedir. Ilıklığın batısında iki bölüm bulunmaktadır. Kuzeydeki kare bölüm tıraşlık, dikdörtgen bölüm ılıklik ile soyunmalığı birbirine bağlayan geçiş koridorudur. Tıraşlığın üzeri Türk üçgeni ile geçilen kubbeyeyle örtülüdür. Geçiş koridorunun üzeri ise sivri beşik tonozla örtülüdür. Geçiş koridoru, tıraşlık, ılıklik, sıcaklık ve hazne aynı eksen üzerindedir¹³¹.

Sıcaklık mekânında eyvanlar sivri kemerli tonozlarla, sıcaklığın orta kısmı ve halvetler ise kubbeyeyle örtülüdür. Sıcaklık bölümü ile halvetlerdeki kubbe ve tonozların üzerinde, aydınlatma delikleri yer almaktadır. Kuzey eyvanda yer alan pencere ile bütün sıcaklık boyunca uzanan su deposuna ulaşmaktadır. Su deposunun üzeri, sivri kemerli bir tonoz ile kapatılmıştır. Hamamdaki bütün kubbelere geçişler Türk üçgenleriyle sağlanmaktadır¹³².

Hamamın duvarları taş ve tuğla karışımından, duvar köşelere yer yer kesme taştan, tonoz ve kubbelere tuğladan örülmüştür.

Yapının içinde ve dışında süsleme yer almamaktadır.

¹²⁹ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 499-500.

¹³⁰ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 499. ; Sevinç Gök Gürhan, a.g.e., s. 13. ; Ahmet Şen, Manisa Hamamları (Merkez), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2015, s. 30-31.

¹³¹ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 499. ; Sevinç Gök Gürhan, a.g.e., s. 13.

¹³² Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 499. ; Sevinç Gök Gürhan, a.g.e., s. 13.

3.1.2.3. Yedikızlar Türbesi

Türbe, Çaybaşı Mahallesi, Yedikızlar Sokak'ta yer almaktadır. Yapı, günümüzde ziyarete açıktır.

Türbenin kitabesi yoktur. Kaynaklardan İshak Çelebi'nin karısı olduğunu öğrendiğimiz Gülgün Hatun'un vefatından sonra, altı kızı ile beraber gömülmüştür¹³³.

Yapının onarım tarihleri bilinmemektedir. Son olarak, 1985'lerde ve 2008'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır¹³⁴.

Yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Şekil 7). Üst örtüsü bir askı kemerle ikiye bölünmüştür. Batıdaki birinci kısım, kare planlı ve üzeri kubbeyle örtülüdür. Kubbeyle, köşe üçgenleriyle geçilmektedir. Doğudaki ikinci kısım, enine dikdörtgen planlı ve üzeri beşik tonoz örtülüdür (Resim 27).

Yapının güney cephesinde bir adet pencere bulunmaktadır. Batı cephesinde ise pencere yoktur fakat izlerden burada daha önce pencere olduğu anlaşılmaktadır. Kuzey cephede iki adet pencere vardır. Üstteki pencere, alttakine göre küçüktür.

Doğu cephe sivri kör kemer niş ile eyvan görünümü kazandırılmıştır (Resim 28). Kemer köşeliklerinde dikdörtgen birer niş yer alır. Türbenin doğu ve kuzeyi zeminden 1,5 m. kadar aşağıda kalmıştır. Giriş dikdörtgen lentolu ve sivri kemer alınlıklıdır.

Yapının içinde kitablesiz altı sanduka bulunur. İç mekânı kuzeyde iki, güneyde bir pencere aydınlatmaktadır (Resim 50).

Yapının duvarları moloz taş ve tuğla karışımından oluşmaktadır. Kubbe, tonoz, doğudaki kemer ve köşelikleri tuğladan yapılmıştır. Yapının giriş cephesinden, yani doğusundaki kemerden alınan tuğla ölçüsü şu şekildedir; 12x35x4 cm. kalınlığındadır. Yapının duvar kalınlığı ise 113 cm.dir.

Yapının içinde ve dışında süsleme yoktur. Fakat doğu cephedeki kemerin solunda mermerden yapılmış bir malzeme dikkati çekmektedir. Üzeri silme ve baklava biçimleriyle

¹³³ *Defter-i Evkaf-ı Liva-i Saruhan*, a.g.e., s.18. ; Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 60. ; İbrahim Gökçen, 1946, a.g.e., s. 99.

¹³⁴ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 400.

bezemeli at nalı motifi bulunur. Bu silmelerin altında yedi adet baklava dilimi formunda oyuklar vardır (Resim 29). İlknur Aktuğ Kolay, bu malzemenin devşirme olduğunu ve bezeme amaçlı kullanıldığını söylemektedir¹³⁵.

¹³⁵ İlknur Aktuğ Kolay, *Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 199.

3.2.Camiler

Saruhanogulları devrinden yedi adet cami günümüze gelebilmiştir. Bu camilerden, Küpeler Köyü Eski Cami, Palamut Köyü Cami, Akhisar Ulu Cami, Menemen Ulu Cami ve Attar Hoca Cami tamamen yenilenerek özgünlüğünü kaybetmiştir.

3.2.1. Küpeler Köyü Eski Cami

Manisa'nın Demirci ilçesine bağlı Küpeler Mahallesi'nde yer almaktadır. Günümüzde ibadete kapalı olan cami, restorasyon sürecindedir (Resim 30).

Yapı, kitabesine göre tarihlenir. Caminin son cemaat yerinde bulunan kalemişi kitabede yapım ve onarım tarihleri bulunmaktadır. Yapım tarihi H. 779/M. 1377-1378, onarım tarihi ise H.1307/M. 1889-1890 yıllarındadır. Onarımı yapan Mehmet oğlu Mehmed, yapının hattatı ise Tacir Ali oğlu Mehmet Emin'dir¹³⁶ (Resim 31).

Cami, son cemaat yeri ve harimden oluşur. Son cemaat yeri kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Harim ise kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Örtüsü sisteminde ise kiremit çatı kullanılmıştır (Şekil 8).

Yapı, eğimli ve kayalık bir alanın üzerinde yer almaktadır. Kuzeydoğu cephenin alt tarafında iki pencere yerleştirilmiştir. Üst tarafta ise yapının kuzeydoğu yönünde bir adet pencere kullanılmıştır. Muhtemelen son onarımda eklenen kadınlar mahfilini aydınlatmak için bu pencere açılmıştır (Resim 32).

Güneydoğu cephede, mihrabın iki yanında dikdörtgen pencereler yer almaktadır. Bu kısım eğimli olduğu için, güneydoğu cephede pencerelerin yukarıda yapıldığı hissini vermektedir.

Yapının güneybatı cephesine geldiğimizde yine iki adet dikdörtgen pencere kullanıldığını görmekteyiz.

¹³⁶ Fatih Müderrisoğlu, "Demirci İlçesi", *Türk Varlıkları Kültür Envanteri Manisa İlçeleri 45*, (Ed. Hakkı Acun). TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 37-38.

Yapıya girişin bulunduğu kuzeybatı cephesinde, üç ahşap direk ile desteklenen son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerini geçtiğimizde, harime giriş kapısının iki yanında ahşap kanatlı iki pencere vardır. Ahşap kanatların tarihi bir değeri yoktur.

Yapının içerisine girdiğimizde Kuzeydoğu cephede üç, güneydoğu, güneybatı ve kuzeybatı cephelerde ise ikişer pencere kullanılmıştır. Kuzeybatının üst katında ahşaptan yapılmış, kadınlar mahfili bulunmaktadır. Girişin eksenine mihrap yerleştirilmiştir. Mihrabın sağında minber, solunda ise vaaz kürsüsü bulunmaktadır (Resim 33).

Camide yapı malzemesi olarak taş, ahşap, kiremit ve kerpiç kullanılmıştır. Üzeri sıva olduğu için taş malzeme belli olmamaktadır. Pencere, pencere kanatları, son cemaat yeri direkleri, kadınlar mahfilinde ahşap kullanılmıştır. Kiremit üst örtüde kullanılmıştır. Kerpiç ise yapının hasarlı bazı duvarlarının incelenmesi sırasında tespit edilmiştir.

Yapı, dışarıdan basit görünse de, içerisi kalemşi bezemelerle donatılmıştır. Son cemaat yerinde, harim kapısının sol tarafında bir gemi yer almaktadır (Resim 34). Onun altında vazodan çıkan çiçekler tasvir edilmiştir. Pencere, pencerelerin üstünde ve yanında bir kısmı ulaşabilmiş ağaç ve çiçek ile süslenmiştir.

Harime girdiğimizde, tüm duvarların kalemşi ile süslendiğini görmekteyiz. Madalyonlar içerisinde çeşitli ayetler işlenmiştir. Madalyonların aralarında, vazodan çıkan çiçekler, kısa ve ince ağaçlar, dikkati çekmektedir (Resim 35).

Mihrap boyalı olup, perde motiflidir. Mihrabın iki yanında bulunan sütuncelerin üzerinde vazodan çıkan çiçeklere yer verilmiştir. Mihrabın sağında bulunan minber ise çiçeklerle süslenmiştir. Karpuz ve bıçak dikkat çekici süsleme unsurlarındandır (Resim36).

3.2.2. Kemalpaşa Emet Bey Cami

İzmir ili, Kemalpaşa ilçesinin Yukarı Mahallesi'nde bulunan yapı, Çarşı Cami olarak da bilinmektedir. Günümüzde ziyarete ve ibadete açıktır (Resim 37).

Yapının onarım kitabesi mevcuttur. Vakıf kaydı olmayan camiyi, Evliya Çelebi'nin anlatılarından yola çıkarak ilk yapımını Saruhanoğluları dönemine tarihlendirmekteyiz. Evliya Çelebi Nif (Kemalpaşa) ziyaretinde, Kemalpaşa'nın Saruhan sultanı zamanında Hacı Emet Bey'in fethettiğini ve Emet Bey Camii'nin meşhur olduğunu söylemektedir¹³⁷.

Yapının onarım kitabesinde H. 1306/M. 1889-1890 tarihi geçmektedir¹³⁸ (Resim 38).

Emet Bey Cami, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Yapının harimi ise kare planlı, üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbe, dört sütun üzerinde harimin ortasında konumlandırılmıştır. Yaklaşık 20 metrekarelik bir alanı kaplamaktadır. Diğer örtü elemanı ise düz ahşap çatıdır (Şekil 9).

Caminin kuzeydoğu cephesinde simetrik olarak yerleştirilmiş üç adet üstte üç adet altta olmak üzere altı pencere vardır. Pencerelevler sivri kemerlidir. Bu cephe zeminden yüksekte kaldığı için, yapının altında dükkanlar yer almaktadır (Resim 39).

Güneydoğu cephede ise mihrabın iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Pencerelevler sivri kemerlidir.

Güneybatı cephede iki pencere bulunmaktadır. Güney yönünde olan pencere sivri kemerli niş içerisine alınmıştır. Pencerenin sol tarafında devşirme malzeme kullanılmıştır. Güneybatı cephenin kuzeyindeki pencere ise karedir.

Kuzeybatı cepheye merdivenlerle çıkılmaktadır. Betondan inşa edilen küçük bir avluya sahiptir.

Yapının minaresi kuzey köşede yer almaktadır. Kaidesi kare prizma şeklindedir. Pabuç kısmı sekizgen, gövdesi ise silindiriktir.

¹³⁷ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyehatnamesi*, 13. Kitap, (Çev. Zuhuri Danışman), Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1971, s. 70.

¹³⁸ Harun Ürer, "Kemalpaşa Ve Çevresinde Türk-İslam Eserleri-I (Camiler ve Türbeler), *Kemalpaşa Kültür Ve Çevre Sempozyumu*, Meta Basım, İzmir 1999, s. 172.

Yapı, kesme taş temel üzerine moloz taş ve tuğla karışımı malzemeyle yapılmıştır. Düzensiz almaşık duvar tekniği ile inşa edilen camide yer yer kasetleme tekniği görülmektedir.

Yapıda kullanılan tuğla boyutları şu şekildedir: güneydoğu pencere kemerleri; 15x?x4,5 cm. Güneydoğu duvar; 34,5x?x4 cm. Kuzeydoğu cephe pencere kemerleri; 19x?x5 cm. Güneybatı cephede 23.5x19x3.5 cm.dir. Güneybatı cephenin güneyindeki pencereden alınan tuğla ölçüsü ise; 38x?x7 cm.dir.

Camiye giriş kuzeybatı cephedendir. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan son cemaat yerine sahiptir. Harim kapısının iki yanında yuvarlak kemerli birer pencere bulunmaktadır. Girişin hemen üzerinde kadınlar mahfili yer almaktadır. Kuzeydoğu cephede, üç üstte üç altta olmak üzere altı adet pencere kullanılmıştır. Kible yönünde mihrabın iki yanında pencere bulunmaktadır. Güneybatı cephede, minberin yanında bir adet pencere vardır. Kubbe harimin ortasındadır. İki sütun serbest, diğer iki sütun ise kadınlar mahfiliyle birleşen kısmını kullanarak kubbeye destek olmuşlardır. Kubbeye geçiş pandantifler ile sağlanmaktadır (Resim 40).

Yapının mihrabı, iki yanı sütun ile sınırlandırılmış, perde motiflidir.

Caminin içinde ve dışında süsleme görülmemektedir. Sadece mihrapta süsleme unsurlarına yer verilmiştir.

3.2.3. Demirci Yakup Çelebi Cami

Manisa'nın Demirci ilçesi Yağmur Mahallesi, Pazar yerinin yanındadır. Eski Cami olarak da bilinmektedir. Yapı bugün ibadete ve ziyarete açıktır.

Yapının kitabesi mevcut değildir. Vakıf kaydı¹³⁹ ve Evliya Çelebi'nin anlatımıyla, eser Saruhanogulları dönemine tarihlenir. Evliya Çelebi, bahsi geçen yapıyı Yakup Çelebinin yaptırdığını söylemektedir¹⁴⁰.

Cami, son cemaat yeri ve harim bölümlerinden oluşmaktadır. Son cemaat yeri kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Harim ise kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Yapı ahşap tavanla örtülüdür. Üzerinde ise kırma çatı bulunmaktadır (Şekil 10).

Yapının kuzeydoğu cephesinde üç üstte üç altta olmak üzere toplam altı pencere bulunmaktadır. Pencerelerin hepsi harim kısmını aydınlatmaktadır. Üstteki pencereler yuvarlak kemerli, alttakiler ise basık kemerli olarak düzenlenmiştir. Yapının minaresi yine bu cephede bulunmaktadır. Kadınlar mahfiline buradaki merdivenlerden çıkılmaktadır (Resim 41).

Güneydoğu cephede iki üstte iki altta pencereler bulunmaktadır. Üstteki pencereler yuvarlak kemerli, alttakiler ise basık kemerlidir.

Yapının güneybatı cephesinde üç üstte iki altta olmak üzere toplam beş pencere bulunmaktadır. Bu cephede eğim söz konusu olduğu için, muhtemelen yapıda bazı statik problemler ortaya çıkmıştır. Bu problemi çözmek için ise güneybatı cepheyi iki payanda ile desteklemişlerdir. Bu cephenin önünde üç kişiye ait sanduka yer almaktadır (Resim 42).

Yapının girişi olan kuzeybatı cephede üstte dört altta iki pencere bulunmaktadır. Üstteki pencereler kadınlar mahfilini, alttaki pencereler ise son cemaat yerini aydınlatmaktadırlar.

¹³⁹ Çağatay Uluçay, 1946, a.g.e., s.31. ; *Defter-i Evkaf-ı Liva-i Saruhan*, (Haz. M. Akif Erdoğan, Ömer Bıyık), T.C. Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı Tapu Ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayın No:7, Ankara 2014, s.31.

¹⁴⁰ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 6 2.

Yapıya, kuzeybatı cephenin basık kemerli, üzerinde üçgen alınlığın bulunduğu kapıdan girilmektedir. Son cemaat yerinde, harim kapısının iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Harime, basık kemerli kapıdan giriş yapılmaktadır. Girişin hemen üzerinde kadınlar mahfili bulunmaktadır. Girişin ekseninde perde motifli mihrap yer almaktadır.

Yapının beden duvarları tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. Minarenin kaidesi moloz taş gövdesi ise tuğladan yapılmıştır (Resim 43).

Caminin içinde ve dışında çok az süsleme mevcuttur. Yapının kuzey köşesinin iki yüzünde dairesel taş süsleme vardır. Yapının içinde ise mihrapta görülmektedir. Perde motifli mihrabın üzerinde bir de ay yıldız simgesi mevcuttur (Resim 44).

3.2.4. Palamut Köyü Cami

Manisa'nın Akhisar İlçesine bağlı, Mecidiye Mahallesinde bulunmaktadır. Kayıtlarda Palamud¹⁴¹ Köyü olarak geçen yer, Manisa'nın Büyükşehir olmasıyla beraber, Mecidiye Mahallesi olarak değiştirilmiştir.

Yapının kitabesi yoktur. İshak Çelebi'nin Palamud Köyünde yaptırdığı camiye ait vakıf kaydı bulunmaktadır¹⁴². Yapının ilk inşası Saruhanoğulları'na dayandığı anlaşılmaktadır.

Yapının giriş kapısının yanındaki bilgilendirme levhasında H.1311 yılında onarıldığı yazmaktadır. Cami, M. 1893-1894 yıllarında onarım geçirdiği anlaşılmaktadır.

Tamamen yenilenen cami kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Son cemaat yeri ve harim bölümlerinden oluşmaktadır. Son cemaat yeri, kuzeydoğu, güneybatı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Harim ise kare planlıdır (Şekil 11). Yapının güneybatısında minare bulunmaktadır.

Yapının kuzeydoğu cephesinde alt sevide iki adet dikdörtgen pencere vardır. Kuzey köşenin üst seviyesinde bir adet yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır (Resim 45).

Güneydoğu cephede, dışa taşmış mihrabın iki yanında birer dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir.

Güneybatı cephede, asimetrik olarak yerleştirilmiş, iki üstte bir altta olmak üzere üç pencere yer almaktadır. Alttaki pencere dikdörtgen, üstteki iki pencere ise yuvarlak kemerlidir. Yapının minaresi bu cephede yer almaktadır. Cepheden yaklaşık 1 m. uzakta olan minareye kare bir birim eklenerek, cami hocasına oda yapılmıştır.

Yapıya girişin sağlandığı kuzeybatı cephe ise, tamamen pimapen kaplıdır. Bu kısım aynı zamanda son cemaat yeridir. Harime giriş cephesinde, kapının iki yanında birer pencere bulunmaktadır.

Yapının içi oldukça sadedir. Girişin üzerinde kadınlar mahfili bulunmaktadır. Giriş aksında sade bir mihrap yer almaktadır. Güneybatı cephede pencereleri içine alacak şekilde

¹⁴¹ İbrahim Gökçen, *Tarihte Saruhan Köyleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul 1950, s. 44.

¹⁴² Çağatay Uluçay, 1946, a.g.e., s. 88.

düzenlenmiş iki adet niş bulunmaktadır. İki nişin ortasında ise mukarnaslı mihrabiye nişi yer almaktadır (Resim 46).

Yapı tamamen yenilenmiştir. Betonarme malzeme kullanılarak yapılmıştır.

Yapının içinde ve dışında süsleme görülmemektedir.

3.2.5. Akhisar Ulu Cami

Manisa'nın Akhisar İlçesinin, Ulu Cami Mahallesi, 57. Sokağında yer almaktadır. Yapı bugün ziyarete ve ibadete açıktır.

Kitabesi ve vakfiyesi bulunmamaktadır. Fakat caminin yerinde daha önceden kilise olduğu, Saruhanoğulları Akhisar'ı aldıktan sonra bu kiliseyi camiye çevirdiği söylenmektedir. Erken Osmanlı Dönemine de tarihlenen yapının, kesin olarak hangi dönemde yapıldığı bilinmemektedir¹⁴³.

Ulu Cami, merkezi planlı camiler gurubuna girmektedir. Harimin ortasında büyük kubbe, kuzeydoğu ve kuzeybatısında ise üçer tane küçük kubbe yerleştirilmiştir. Girişin üzerinde kadınlar mahfilii yer almaktadır (Şekil 12).

Yapının kuzeydoğu cephesinde, yuvarlak kemerli üç adet pencere bulunmaktadır (Resim 47).

Yapının güneydoğu cephesi, farklı bir düzenlemeye sahiptir. Bu cephede, beşik tonozla örtülü, eyvanı andıran üç adet derince niş bulunmaktadır. Bu nişlerin dip duvarlarında, yuvarlak kemerli birer pencere yer almaktadır. Doğudaki ve batıdaki nişlerin kuzeybatı köşelerinde, duvar dişleri dikkati çekmektedir. Caminin sıvasız olan tek cephesi bu cephedir (Resim 48).

Güneybatı cephede, iki sıra halinde düzenlenmiş alçı dışlıktan olan altı adet pencere vardır. Üst sıra pencereleri yuvarlak kemerli, alttakiler ise basık kemerlidir.

Minare, yapının kuzey köşesindedir. Kare kesitli minare kürsüsü oldukça yüksektir. Kürsünün doğu yüzünün alt kesimi, bir sıra düzgün kesme taş, bir sıra tuğla; üst kesimi ise bir sıra moloz taş ve iki sıra tuğladan oluşan almaşık bir örgüye sahiptir. Taşlar, dikine yerleştirilmiş tuğlalarla kasetlenmiştir. Minare girişi, kürsünün kuzeybatı yüzünde, yüksek bir seviyededir. Bu nedenle, girişe bir merdiven ile ulaşılmaktadır. Sekizgen prizma şekilli pabuç kısmı, almaşık bir duvar örgüsüne sahiptir. Sekizgenin görünen yüzlerinde, birer sivri sağır kemer bulunmaktadır. Bu kemerlerden kuzeydoğudakinin içinde bir mazgal pencere yer almaktadır. Silindirik gövdeye geçiş Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Üçgen kuşak, gövde

¹⁴³ Hacer Sibel Çetinkaya, "Akhisar Ulu Camii", *Sanat Tarihi Dergisi*, XIV-I, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2005, s. 52.

ve petek, tuğla ile inşa edilmiştir. Şerefeye geçiş, tuğladan mukarnas dolgularla sağlanmıştır (Resim 49).

Kuzeybatı cephede, on üç ahşap destek üzerine oturan, ahşap örtülü son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinin doğu kesimi daha geniş tutulmuştur.

Harimin kuzey duvarında, dikdörtgen şekilli dört adet açıklık bulunmaktadır. Bunlardan üçü kapı, birisi penceredir. Kuzeydoğudan itibaren ilk iki giriş harime açılmaktadır. Bu iki girişin atkı taşları ve söveleri mermerdendir.

Harim merkezi plana sahiptir. Ortadaki kare mekân kubbe ile örtülü, kubbeye ise pandantif ile geçilmektedir. Kubbe, kuzeybatı ve güneydoğu harim duvarları üzerine; kuzeydoğuda ve güneybatıda ise bu duvarları birbirine bağlayan iki kemer üzerine oturmaktadır. Kuzeydoğu ve güneybatıdaki dikine dikdörtgen şekilli birimler, yuvarlak kemerlerle üç bölüme ayrılmıştır. Kuzeybatı köşesindeki birim ile buna güneyden bitişik birim arasında sivri kemer kullanılmıştır. Bu birimler, pandantif geçişli küçük birer kubbeye örtülmüştür. Sekizgen prizma şekilli merkezî kubbenin kasnağı üzerinde bulunan pencerelerin alçı içlikleri vardır¹⁴⁴ (Resim 50).

Merkezi kubbenin kuzeydoğu ve güneybatısındaki büyük iki kemerden her birinin içi, kemerli üçer açıklık bırakılarak örülmüştür. Bu kemerler dikdörtgen şekilli payeler üzerine oturmaktadır. Ancak, güneybatıdaki iki destekten güneydoğudaki, bir sütundur. Payelerin orta mekâna bakan iç yüzlerine, yukarıya doğru daralan birer payanda eklenerek büyük kemer desteklenmiştir. Sivri kemerler ve payeler, profil silmelerle vurgulanmıştır.

Merkezi kare mekânın kuzeybatı kesimindeki, dört adet düğümlü çift sütun tarafından taşınan ahşap kadınlar mahfili bulunmaktadır. Bu mermer sütunlar, iki kademeli, yüksekçe bir kaide üzerine oturmaktadır. Üst kademede, akantus yapraklarından oluşan bir bezeme görülmektedir. Sütunların başlıkları da bitkisel motiflerle süslüdür. Zeynep Mercangöz, düğümlü sütunların devşirme Bizans malzemeleri olduğunu; kaidelerin alt

¹⁴⁴ Hacer Sibel Çetinkaya, Akhisar ve Gölarmara'daki Türk Anıtları, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998, s.39.

kesimlerinin, sütunların boylarını uzatmak amacıyla eklendiğini belirtmekte ve sütunları XI. yüzyıl ile XIV. yüzyıl arasına tarihlemektedir¹⁴⁵.

Güney duvarı üzerinde, iki pencerenin arasına yerleştirilmiş olan mihrabın çıkıntısı belirgindir. Yarım daire profilli mihrap nişi, çeyrek küre şekilli bir kavsara ile örtülmüştür.

Yapının güneydoğu cephesi ve minaresi dışındaki diğer yerler sıvalı olduğu için, malzeme-teknik bakımından bilgi vermemektedir. Güneydoğu cephede moloz taş kullanılmıştır. Yer yer tuğla da görülmektedir. Minare de ise, kaidede moloz taş ve tuğla düzenli almalı teknikle inşa edilmiştir. Minarenin gövdesi ise tamamen tuğla ile örülmüştür.

Yapıdaki süslemeler kubbe, kasnak ve mihrap üzerinde yoğunluk göstermektedir. Kubbe, Batılılaşma dönemi özellikleri taşıyan alçı ve kalemişi süslemelere sahiptir. Kubbenin ortasında, akantus yapraklarından oluşan alçıdan bir gülbezek bulunmaktadır. Gülbezeğin çevresinde, on altı üçgen dilime ayrılmış büyükçe bir daire görülmektedir. Dilimlerin her birinin içinde, palmeti andıran akantuslar ve ay-yıldız motifleri vardır. Bu dilimler, bir silme ile çerçevelenmiştir. Merkezdeki dilimlenme, kubbenin geri kalan kesiminde de devam ettirilmiştir. Dilimleri birbirinden ayıran şeritlerin ortalarına, birer aşırı olarak, akantus yapraklarından oluşan alçı gülbezekler yerleştirilmiştir. Arada kalan şeritlerin üst kenarlarında, akantus yaprakları; alt kenarlarında ise bir sepet içine yerleştirilmiş çeşitli çiçek motifleri yer almaktadır. Kubbe kasnağının alt ve üst kısımlarında birer süsleme şeridi bulunmaktadır. Kasnakta pencere kemerlerinin kilit taşları üzerinde, sarı yaldızla boyanmış bir hilal motifi görülmektedir. Pencere aralarında, çeşitli çiçek motifleriyle süslü bir çerçeve içine alınmış, dini içerikli yazılar bulunmaktadır¹⁴⁶.

¹⁴⁵ Dügümlü sütunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zeynep Mercangöz, “Akhisar Ulu Cami İçindeki Dügümlü Bizans Sütunları”, *Sanat Tarihi Dergisi*, C. VII, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1994, ss. 145-161.

¹⁴⁶ Hacer Sibel Çetinkaya, 2005, a.g.e., s. 48-49.

3.2.6. Menemen Ulu Cami

İzmir'in Menemen İlçesine bağlı Camii kebir Mahallesi Ulu Cami Sokak'ta bulunmaktadır. Yapı bugün ibadete ve ziyarete açıktır (Resim 51).

Sümbül Paşa Cami olarak da bilinen yapı kitabesine göre tarihlendirilmektedir. Caminin giriş kapısı üzerindeki kitabenin Türkçe açıklaması şu şekildedir: “Mescitleri ibadet yeri kılan Allah’a hamdolsun. Bu mübarek caminin yapılmasını İshak Çelebi zamanında Allah’ın aciz kulu Hacı Abdullah oğlu Sümbül Efendi’ye 759 senesinde emretti”¹⁴⁷. Kitabeden anlaşılacağı üzere, İshak Çelebi zamanında H. 759/M. 1357-1358 yılında yaptırılmıştır (Resim 52).

Ulu Cami, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Son cemaat yeri ve harimden oluşmaktadır. Son cemaat yeri kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Harim ise kare planlı üzeri kırma çatı örtülüdür (Şekil 13).

Yapının kuzeydoğu cephesinde üç açıklık bulunmaktadır. Doğu tarafında yuvarlak kemerli iki pencere, batı tarafında ise son cemaat yerinin açıklığı bulunmaktadır.

Güneydoğu cephede ise, dışa taşkın mihrap nişinin iki yanında birer yuvarlak kemerli pencere yer almaktadır.

Ulu Cami'nin güneybatı cephesi bitişiğinde ev olduğu için, burada herhangi bir açıklık yoktur.

Yapının minaresi camiden bağımsız, yaklaşık 5 m. yapının kuzeydoğusundadır. Minare kare kaidelidir ve betonarmeden inşa edilmiştir. Papuç kısmı sıvalıdır fakat izlerden tuğla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sekiz cephesi olması muhtemel olan papucun sadece beş cephesi görülmektedir. Her cephede sağır niş vardır. Minarenin gövdesi ise betonarme malzeme kullanılarak yapılmıştır (Resim 53).

Yapıya girişin bulunduğu kuzeybatı cephede ise, dört sütunun birbirine basık kemer ile bağlanması sonucu üçlü giriş hissi veren bir uygulama söz konusudur. Fakat bu alan pimapen ile kaplanmıştır.

¹⁴⁷ Cevat Bakkal, Menemen Kazası XV.-XVIII. Yüzyıllar, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1994, s.334.

Son cemaat yerine basamaklar ile çıkılmaktadır. harim giriş kapısının iki yanında birer yuvarlak kemerli pencere bulunmaktadır. Kapının üzerinde ise yapının kitabesi bulunmaktadır. Girişin üzerinde kadınlar mahfili yer almaktadır. Giriş kapısının ekseninde perde motifli mihrap yer almaktadır.

Yapı tamamen yenilenerek betonarme malzemedен inşa edilmiştir.

Ulu Cami’de süsleme sadece mihrapta görülmektedir. Perde motifli mihrabın üzerinde üçgen alınlık, üçgen alınlığın ortasında ise ay-yıldız görülmektedir (Resim 54).

3.2.7. Attar Hoca Cami

Manisa İline bağlı Topçuasım Mahallesi 3503 Sokakta yer alır. Yapı ziyarete ve ibadete açıktır (Resim 55).

Caminin orijinal kitabesi yoktur. Attar Hoca'nın Saruhanoğulları devrinde yaşadığı ve cami yaptırdığı bilgisi vardır¹⁴⁸.

Caminin kuzeybatısında, avlu içinde, H. 885/M. 1480-1481 tarihli bir çeşme yer almaktadır. Çeşmenin, bu tarihlerde caminin onarımı sırasında yapılmış olduğu düşünülmektedir. Bir başka vesikaya göre, H. 956/M. 1549 yılında yapının harap olduğunu belirtmektedir. Bugünkü yapı 1923-1924 de, eski temelleri üzerine yeniden yapılmıştır. Kitabe orta kapı üzerindedir¹⁴⁹. Kitabede:

Sanki yakdı şehir ile bu Camii a'dâ- yı din Kendi yandı düşmanın hep oldular
mâtem-karîn Kaçtılar bak inlerinden kalmadı nâmü nişan Gayretullâhdır bu
yâ hu hamd ola feth-i mübîn Ehl-i iman rağm ile çûşân olup birleşdiler
Yapdılar bu mâbed-i revnak-tırazı pek metin Sâlim-u Asım görünce söyledi
ihlâs ile Çıkdı bir tarih-i rânâ Vahuluhâ halidin 1342¹⁵⁰.

Yapının harimi, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen planlı, üzeri düz tavanla örtülü ve kırma çatılıdır. Kuzeyinde son cemaat yeri üzerine oturan, kadınlar mahfili yer almaktadır. Önü ahşap kafesle kapatılmıştır. Orta kısmı ise, mihraba doğru yelpaze şeklinde balkon gibi çıkıntı yapmaktadır.

Kuzeydoğu cephede toplam yedi adet pencere bulunmaktadır. Bunlardan üçü son cemaat yerini aydınlatır. Son cemaat yerini aydınlatan pencerelerden ikisi üstte biri alttadır. Kuzeydoğu cephenin güney yönünde dört adet pencere vardır. İkiisi altta dikdörtgen, diğer ikisi ise üstte ve yuvarlaktır.

Güneydoğu cephede üstte dört adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Üstte ise beş yuvarlak pencereye yer verilmiştir. Yapının güneybatısında Kur'an kursu olduğu için bir adet dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir.

¹⁴⁸ İbrahim Gökçen 1946, a.g.e., s. 41-42.

¹⁴⁹ İbrahim Gökçen, 1946, a.g.e., s.41-42.

¹⁵⁰ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s.74.

Yapının minaresi kuzeydoğuda yer almaktadır. Minare çokgen kaideli, üçgen topuklu, yuvarlak gövdeli ve kısa peteklidir. Kaide ve gövdenin bir kısmı son cemaat yerinin içinde kaldığı için, gövde kısa görülmektedir. Minarenin ilk yapıdan kaldığı söylenmektedir¹⁵¹ (Resim 56). Minareye harimin kuzeyindeki kapıdan çıkılmaktadır. Mahfile çıkan merdivenin doğu köşesinde Attar Hoca'ya ait olduğu söylenen bir sanduka bulunmaktadır.

Kuzeydoğu cephede, üstte on adet dikdörtgen pencere kullanılmıştır. Alt tarafı ise tamamen camekân ile kapatılmıştır.

Harime, mihrap eksenindeki yuvarlak kemerli büyük kapıdan girilir. Kapının güneydoğusunda yarım yuvarlak gövdeli bir niş, batısında son cemaat yerine açılan mükebbire¹⁵² bulunmaktadır.

İç mekânı, güneydoğuda iki, kuzeybatıda dört tane dikdörtgen alt pencere ile güneydoğuda beş, kuzeydoğu ve güneybatıda ikişer yuvarlak üst pencere aydınlatmaktadır. Pencerelerin çokluğu iç mekânı yeteri kadar aydınlatmıştır (Resim 57).

Mihrap, mermerden yapılmış yarım silindirik gövdeli niş şeklindedir. Mihrabın batısında yeni yapılmış bir minber ile doğusunda ahşap vaaz kürsüsü yer almaktadır.

Yeniden inşa edilen yapının için ve dışında süsleme yoktur. Üst mahfilin ahşap kafesleri süsleme özelliği göstermektedir. Ayrıca minare gövdesinde tuğlayla yapılmış süslemelere rastlanır. Kaide üç sıra tuğla bir sıra taş almaşık tekniktir. Taşlar arasına bir iki dik tuğla konmuştur. Gövdede, 13 kuşak tuğla süsleme bulunmaktadır. Motifler yer yer birbirini tekrar etmektedir. Minarenin tamamı beyaz badana ile badanalanmış ve tuğla yerleri de boyanmıştır.

¹⁵¹ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 75.

¹⁵² Mükebbire: Camilerin son cemaat yerinde namaz kılanlara içerideki imamın tekbirlerini ileterek cemaatle aynı anda namaz kılmasını sağlama amacıyla yapılmış küçük balkon. Bkz. Metin Sözen; Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram Ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul 2003, s. 168.

3.3. Mescitler

Haki Baba Mescidi, yıkılıp betonarme malzemeden tekrar inşa edildiği için özgün durumunu kaybetmiştir.

3.3.1. Hacı İlyas Bey Mescidi

Yapı, Adakale Mahallesi, Değirmen sokağı ile Dönertaş sokağının kesiştiği köşede yer almaktadır. İlyas Bey mescidi, güneybatısındaki ev ile ortak bir duvarı paylaşmaktadır. Yapı günümüzde ibadete ve ziyarete açıktır (Resim 58).

Mescit, son cemaat yerinin iki kemeri ortasındaki alınlıkta yer alan kitabesine göre tarihlendirilir. Kitabede: Ve ennel-mesâcîde lillâhi felâ tedvâ Maâllâhi ehadâ emrî bi imâret-i hâzel mesâcîd'l-miübârek-i Hacı İlyâs bini Mehmet fî evâili cemaziyel-evvel-i fî sene-i erbââ ve sittin-ve seb'â mâye (764) yazmaktadır. Anlamı ise; Mescitler şüphesiz Allah'ındır. O Halde Allah'tan başkasına kulluk etmeyin (yalvarmayın) (Cin Suresi 18. Ayet). Bu mübarek mescidin yapılmasını, 764 senesinin cemaziyyelevvvelinde, Muhammet (Mehmet) Oğlu Hacı İlyas emretmiştir¹⁵³. İlyas Bey Mescidi, kitabeden de anlaşılacağı üzere H. 764/M. 1363 senesinin şubat ayında inşa edilmiştir (Resim 59).

Hacı İlyas Bey Mescidi, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen plana sahiptir. Son cemaat yeri olan mescidin harim kısmı kare planlıdır (Şekil 14). Bu bölümün üzerini yüksek kasnaklı bir kubbe örtmekte, kubbeye geçişleri ise tromplar sağlamaktadır.

Mescit, kuzeybatıya doğru meyilli bir arazi üzerine kurulduğundan, son cemaat yerinin önüne sonradan eklenen avlusu, zeminden 150 cm. kadar yüksektedir.

Yapının kuzeydoğu cephesinin güneydoğu yönünde yuvarlak kemerli pencere yer almaktadır. Kuzeybatı yönünde ise çeşme bulunmaktadır. Çeşmenin yapım tarihi kitabesinden anlaşılmaktadır. Kitabeye göre, 1747 yılında Halil isimli bir şahıs yaptırmıştır¹⁵⁴. Çeşmeden alınan ölçüler şu şekildedir: Genişlik 277 cm., yükseklik 337 cm., çeşme nişi genişliği 163cm., çeşme nişi derinliği ise 93cm.dir. Çeşmeden alınan tuğla boyutları ise; 29x23x3 cm. boyutlarındadır.

¹⁵³ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 26. ; İbrahim Gökçen, 1950, a.g.e., s.178. ; Kadir Keskin, *Manisa'da Vakıf İzleri Ve İz Bırakanlar*, Manisa İl Özel İdaresi, Manisa 2014, s. 42.

¹⁵⁴ Kadir Keskin, a.g.e., s. 42.

Güneydoğu cephede ise herhangi bir açıklık bulunmamaktadır.

Güneybatı cephede, caminin büyük bir kısmını işgal eden bir ev bulunmaktadır. Bu cephede, düzensiz yerleştirilmiş iki adet pencere vardır. Pencereleden üste olan yuvarlak kemerli, altta olan ise dikdörtgendir.

Yapıya girişin sağlandığı kuzeybatı cephede, ortada bir sütuna ve yan duvarlara oturan iki yuvarlak kemer bulunmaktadır. Sütun, yuvarlak gövdeli ve korint başlıklıdır.

Dıştan harim ile son cemaat yeri arasındaki seviye farkı saçakla belirlenmiştir. Kare gövdeden kasnağa geçişte köşelerde oluşan boşluklar, üçgen kırma çatıyla kapatılmıştır. Kubbeyi çevreleyen sekizgen kasnakta pencere bulunmamaktadır. Son cemaat yeri kubbeleri ise dışarı çok az taşmıştır (Resim 60).

Son cemaat yerinin güneydoğu duvarında sütun ve harimdeki mihrap ile aynı eksende yuvarlak gövdeli bir niş bulunmaktadır.

Oldukça masif bir yapı olan mescidin harim kısmı, kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarına açılmış olan yuvarlak kemerli iki küçük pencere, onların altında ise birer dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Pencere, kendi içerisinde simetri sağlamamışlardır. (Resim 61). Mihrabı basit bir niş şeklindedir. Minber, mihrabın güneybatısında ve yeni yapılmıştır.

Duvarlar moloz taş örgüdür. Yer yer kasetleme tekniği görülmektedir. Kubbe kasnağı ise, iki sıra tuğla, bir sıra kesme taş ve taşlar arasında iki sıra dik tuğla dizilerinden oluşmaktadır. Kubbe ve son cemaat kemerleri tuğla malzemedendir.

Mescidin içinde ve dışında süsleme yoktur.

3.3.2. Kale (Hacet) Mescidi

Kale Mescidi, Manisa Ulu Cami'nin güneyinden geçen yoldan, Mevlevihane'ye giden yolun üst tarafında, dış kale surları içerisinde yer alır. Kale Mescidi bugün oldukça harap ve bakımsızdır. Örtü sistemi tamamen yıkılmıştır (Resim 62).

Yapının kitabesi yoktur. M.1345 yılında ölen Saruhan Bey'in yaptırdığı tek eser olarak bilinmektedir. Caminin vakıf kaydı bulunmaktadır¹⁵⁵. Mescidin, 1671-1672 yıllarında onarıldığına dair kayıt bulunmaktadır¹⁵⁶.

Ulu Cami'nin güneyindeki yolda, Kale Mescidinin yerini tarif etmeleri için vatandaşlarla soru yöneltildiğinde, öyle bir caminin varlığından haberlerinin olmadığını, sadece yıkık bir yerin olduğu ve buranın da türbe olarak bilindiğini tarafıma aktarmışlardır. Hakkı Acun, burada yaptığı araştırmalar sırasında benzer bir sorunla karşılaşmıştır. Yaptığı incelemeler sonucunda yapının türbe olup olmaması konusunda ise şu ifadelere yer vermektedir:

Yazılı kaynaklarda buranın türbe olabileceği hiç geçmemektedir. Ayrıca türbe olarak kabul edersek, kimin türbesi olmalıdır? Aynı dönemlerde yapılan Saruhan Bey ve İshak Çelebi Türbelerinde mezar bir yükselti üzerine oturmakta ve mihrapları da yoktur. Türbe için de biraz büyüktür. Kanaatimizce burası bir mescittir¹⁵⁷.

Kale Mescidi, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda, kareye yakın dikdörtgen plana sahiptir. Yapının harimi ise kare planlıdır. Örtü sistemi yıkılmış olmasına rağmen, yapının doğu ve güney duvar köşelerinde Türk üçgenleri olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, örtü sisteminin kubbe olduğu düşünülmektedir. Mescidin güneydoğu ve güneybatı duvarının bir bölümü hariç, diğer duvarlar yer yer yıkıldığı için iç mekânı aydınlatan pencere sayısı belli değildir (Şekil 15).

Yapılan incelemeler sonucunda, yapıya girişin kuzeybatı cephede olduğu anlaşılmaktadır. Güneydoğuda ise mihrap nişi bulunmaktadır. Hakkı Acun'a göre; *“giriş, kuzey cephede 1,5-2 m. derinliğinde, son cemaat yeri gibi, eyvanımsı bir kısma açılır. Son cemaat yerinin doğu ve batı duvarında kalan izlerden sivri kemerli olduğu*

¹⁵⁵ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 167-168.

¹⁵⁶ Çağatay Uluçay; İbrahim Gökçen, 1950, a.g.e., s. 31.

¹⁵⁷ Hakkı Acun, 1999, a.g.e. s. 23.

*anlaşılmaktadır*¹⁵⁸ (Resim 63). Hakkı Acun'un, son cemaat yeri olarak tanımladığı yer, daha çok taç kapı uygulamasına benzemektedir. Yapının planına baktığımızda, girişin sağında ve solunda mihrabiye nişleri bulunmaktadır. Bu nişler, daha çok taç kapılarda karşımıza çıkmaktadır. Bahsedilen kısmın son cemaat yerinden ziyade, taç kapı olduğu düşünülmektedir.

Yapının duvarları moloz taş ve tuğla karışımından, duvar köşeleri kesme taştan, kubbeye geçiş ögesi tuğladan örülmüştür. Geçiş ögesi tuğladan örüldüğüne göre, kubbenin de tuğla malzemeden olduğu düşünülmektedir. Yapının çeşitli yerlerinden tuğla boyutları ölçülmüştür. Güneydoğu cephede 39x?x4 cm., kuzeydoğu cephede 38x?x4 cm., güneybatı cephede ise 39x?x4 cm. dir.

Yapıda devşirme malzeme kullanımı da görülmektedir. Yapıya girişin sağlandığı açıklığın sağ ve sol tarafında bulunmaktadır. Sağ tarafta dolgu malzemesi olarak kullanılan bir mermer parçası görülmektedir. Muhtemelen Bizans dönemine ait bir arşitrav parçasıdır. Üzerinde herhangi bir bezeme yoktur. Sadece silmeler görülür. Sol tarafta ise üzerinde akantus yaprakları olan sütun başlığı Bizans Dönemi'ne ait olduğu düşünülmektedir (Resim 64).

Yapının içerisine girdiğimizde, güneydoğu ve güneybatı cephelerde hatıl yuvaları vardır. Mihrabın yaklaşık 15 cm. üzerinden başlar, aynı seviyede güneybatı cepheyi de dolaşır. Yaklaşık 1,5 m. altında, mihrabın yanından başlayıp altı üstlü bir şekilde yine güneybatı cepheyi, 1,5-2 m. aralıklarla dolaşır. Bu yuvaların, yapının inşaatı sırasında kurulan iskele yuvaları olduğu düşünülmektedir.

Yapının güneydoğusunda sivri kemerli bir mihrap nişi bulunmaktadır. Mihrap nişinden alınan ölçüler ise şu şekildedir; genişliği 120 cm., derinliği 45 cm'dir. Mihrabın bir kısmı toprak altında kaldığı için, yükseklik alınamamıştır (Resim 65).

Yapının içinde ve dışında süsleme yoktur.

¹⁵⁸ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 22.

3.3.3. Haki Baba Mescidi

Haki Baba Mescidi, Kaynak Mahallesi, Yavaşali Sokağı'ndadır.

Kitabesi yoktur. Saruhanoğulları Dönemi şeyhlerinden olan Haki Baba'nın, bir mescit ile bir zaviye yaptırdığı bilinmektedir. H. 773/ M. 1371 tarihli Revak Sultan'ın vakfiyesinde imzası bulunmaktadır¹⁵⁹.

Yapı bugün tamamen yenilenmiştir (Resim 66). Hakkı Acun, camiyi şu şekilde anlatmıştır:

*“Harim, enine dikdörtgen planlı, üzeri düz tavanla örtülüdür. Kare kesitli üç ağaç direk iç mekânı, mihraba paralel uzanan iki sahına ayırır. Mihrap önü sahını diğer sahından daha geniştir. Harimin batı tarafı bir insan boyu yükseklikte duvarla, bunun da üzeri tavana kadar ahşap panjurla kapatılarak, harimden ayrı, kadınlar bölümü oluşturulmuştur. Kadınlar kısmının biri harime, diğeri son cemaate açılan iki kapısı vardır”*¹⁶⁰.

Yapının bugünkü hali ile Hakkı Acun'un anlattıkları arasında hiçbir benzerlik kalmamıştır. Ağaç direkler yoktur. Mihrap ise yapının iki duvarının köşesine koyulmuştur.

Yapının kuzeyinde sundurmalı, önü camekân ile kapatılmış bir son cemaat yeri bulunmaktadır.

Yapının üzeri kırma çatılıdır. Minarenin üzerindeki yazıya göre 1956 yılında yapılmıştır. Kare kaideli, yuvarlak gövdelidir.

Yapının kuzeyinde hazire vardır. Burada mezarı olanlardan biri de Haki Baba adlı kişidir¹⁶¹.

Tamamen yenilenen mescidin içinde ve dışında süsleme yoktur (Resim 67).

¹⁵⁹ İbrahim Gökçen, 1946, a.g.e., ss. 142-145.

¹⁶⁰ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s.71.

¹⁶¹ Haki Baba, Saruhanoğulları döneminde yaşadığı ve Horosan erenlerinden olduğu bilinmektedir. Ayrıca İbrahim Gökçen, bu yapının aynı zamanda tekke olduğunu söylemektedir. Bkz. İbrahim Gökçen, 1946, a.g.e., s. 142-145. ; İbrahim Gökçen, *VXI-VXII Asırlarda Saruhan Tekke ve Zaviyeleri*, C.H.P. Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul 1946, s. 24.

3.4. Tekke ve Zaviyeler

Bu yapı grubundan Mevlevihane ve Seyyit Hoca Tekkesi günümüze ulaşabilmiştir.

3.4.1. Mevlevihane

Mevlevihane, Yukarı Tabakhane Mahallesiinde, Milli Park içerisinde yer alır. Yapı günümüzde ziyarete açıktır (Resim 68) .

Günümüze kitabesi ulaşamamıştır. Fakat Evliya Çelebi Manisa gezisi sırasında kitabeyi okumuştur. Kitabede:

“Emere bi'imâret-i hâzılı'iz-zâviyet'il-mubâreket.'il-İshâkkiye El Emir'ül - Adil el-Muzaffer el-Mânsur ishâk b. İlyas Sene Seb'in ve Seb'âmi'a (770) Ve 'amerehü el -'abd'ul-fakir ilallâh'il-ganiyy el-muhtac 'Osman bin Emet'ullâh.”¹⁶²

Anlamı: Bu mübarek İshakiye zaviyesini, adaletli emir, muzaffer komutan İshak bin İlyas 770 de yapılmasını emretti ve onu Osman bin Emetullah yaptı¹⁶³.

Kitabeye göre yapı, H. 770/M. 1368-1369 tarihinde, Saruhan oğlu İshak Bey tarafından, mimar Osman bin Emet'e yaptırılmıştır.

Yapı, tarihi bilinen ilk onarımını H. 1075/M. 1664-1665 de, sonra H. 1092/M. 1681 de başlayıp H. 1105/M. 1693-1694 de sona eren bir onarım daha geçirmiştir. 1664-1665 tarihli onarım keşfinde, Mevlevihane'nin güneydoğusundaki iki oda kapısı, kiler ve kubbeleri semahanenin pencere ve kapıları tamire muhtaç olduğu, ayrıca duvarları sıvamak için bir kantar keçi kılına ve bol miktarda ahşaba ihtiyaç duyulduğu belirtilir. Bu keşif için Hassa kalfalarından Yorgaki görevlendirilmiştir. 1681de; semahane, dış sundurma ile bazı kapı ve pencereler tamir edilmiştir. 1693 de ise; semahanenin üzeri, şeyh odasının üzeri, doğu kanat dervişan odaları sıvanmaya muhtaç olduğu, tamirinin üstat mimarlardan Ağlıyanu mimarın yaptırdığı yazılıdır¹⁶⁴.

¹⁶² Evliya Çelebi, a.g.e., s. 76. ; Barihüda Tanrıkorur, “Manisa Mevlevihanesi”, *İslam Ansiklopeisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 28, İstanbul 2003, s. 1.

¹⁶³ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 350.

¹⁶⁴ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., ss. 134,165, 170-174. ; İbrahim Gökçen, 1950, a.g.e., s. 152. ; Nuran Tezcan, “Manisa Mevlevihanesi”, *Osmanlı Araştırmaları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XIV, İstanbul 1994, s. 189.

Dıştan, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen plana sahiptir. Kapalı avlulu dört eyvanlı olarak düzenlenmiştir. Güneydoğudaki eyvan diğerlerinden daha büyüktür. (Resim 69). Sivri kemer alınlıklı eyvanların üzeri beşik tonozlarla örtülüdür. Sivri kemerler üzerine orta avlunun kubbesi oturur. Kubbeye pendentiflerle geçilmektedir (Şekil 16). Yapının üzeri, ortasındaki küçük bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbenin dışında kalan diğer kısımlar ise düz dam şeklinde örtülmüştür.

Semavi Eyice'ye göre; Mevlevihane plan itibarıyla zaviyeli yapıların öncülerindendir. Avlu sofası kubbeli, eyvanlı bir tesis olup Asya'nın eyvanlı bina geleneğini devam ettirdiğini söylemektedir¹⁶⁵.

Mevlevihane'nin kuzeydoğu cephesinde düzensiz yerleştirilmiş, iki altta iki üste yuvarlak kemerli pencereleri bulunmaktadır (Resim 70).

Güneydoğu cephesinde ise iki adet yuvarlak pencere görülmektedir.

Güneybatı cephesinde düzensiz yerleştirilmiş, iki altta iki üste yuvarlak kemerli pencereler yer almaktadır.

Yapının girişinin yer aldığı kuzeybatı cephede, dört betonarme direk ile desteklenmiş sundurma bulunmaktadır. Sundurmalı alana beş basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Mevlevihane'nin giriş kapısı, kuzeybatı cephesinin ekseninde yer almaktadır. Kapının sağında iki pencere, solunda ise bir pencere bulunmaktadır. Sivri kemerli niş içine alınan kapı, basık kemerlidir. Kapının kemeri üzerinde sivri kemerli bir pencere daha yer almaktadır (Resim 71).

Ana eyvanı, güneydoğu cepheye açılmış altlı üstlü iki pencere aydınlatmaktadır. Eyvanın iki yanında, eyvan derinliğinde, boyuna dikdörtgen planlı birer oda bulunur. Odaları, dış cephelere açılan ikişer, güneydoğu cephede de birer alt pencere aydınlatır. Ana eyvan duvarının içine birer ocak nişi ile birer dikdörtgen pencere açılmıştır. Odaların üzeri, doğu-batı doğrultusunda atılan ikişer gergi kirişli bir sivri askı kemerle iki eşit parçaya bölünmüştür. Bölünen her parçanın üzerini, çelipleme tonoz örtmektedir. Semahane olarak kullanılan orta bölümün etrafını, yerden 50 cm. kadar yükseklikte, giriş bölümüne doğru

¹⁶⁵ Semavi Eyice “İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, XXI, İstanbul, 1962, s. 21.

uzanan, kare şeklinde bir set çevirmektedir. Bu set, eyvanların önünde birer basamaklı merdiven oluşturmaktadır (Resim 72).

Kuzeydoğu ve güneybatı eyvanları, güneydoğu eyvanından daha küçük yapılmıştır. Kuzeybatı eyvan dışındaki tüm eyvanların üzeri sivri beşik tonozla, kuzeybatı eyvanınki ise, çelipleme tonozla örtülüdür. Ayrıca söz konusu olan eyvanlar iki katlıdır. Alt katlar kare planlı, üzeri doğu batı doğrultusunda sivri beşik tonoz örtülüdür.

Ana eyvan ekseninde yer alan girişin, iki yanında birer oda vardır. Odalar kuzeydoğu ve güneybatı eyvanların derinliği kadar enine dikdörtgen planlıdır. Üzeri beşik tonozla örtülüdür. Kuzeydoğudaki odanın eni, batıdaki odadan daha küçüktür. Kuzeydoğudaki odanın yanına, çıkışı eyvanının içine açılan, çatı ile kuzeydoğu eyvanı üzerindeki ikinci kata çıkan bir merdiven yerleştirilmiştir.

Üst kat, güneydoğuya doğru açık, "U" planlı şeklinde düzenlenmiştir. Sofanın kuzeydoğusu, güneybatısı ve batısındaki mekânlara giriş, eyvanının kuzey köşesindeki yedi basamaklı merdivenle çıkılan dikdörtgen kapıdan sağlanmaktadır. Batısındaki mekâna giriş ise merdiven ön boşluğunun üzerinden çıkılmaktadır¹⁶⁶.

Üst katın güneybatısındaki ve batısındaki mekânlar ahşap bölme ile iki kata ayrılmıştır. Kuzeydoğusundaki mekân ise güneybatı eyvanının altındaki iki hücre üzerinde yer almaktadır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üzeri sivri beşik tonoz ile örtülüdür. Kuzeydoğusunda ve güneybatısında birer pencere yer almaktadır. Bugün üst kata çıkış yoktur¹⁶⁷.

Yapının duvarları, yığma moloz taştan, kemerler, kubbe ve tonozlar tuğladan yapılmıştır.

Yapının içinde ve dışında süsleme yoktur.

¹⁶⁶ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 352.

¹⁶⁷ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 352.

3.4.2. Seyyit Hoca Tekkesi

Tekke, İshakçelebi Mahallesi Ulutepe Caddesi üzerinde yer alır. Yapı günümüzde ibadete ve ziyarete açıktır (Resim 73) .

Yapının kitabesi yoktur. Kadirhane ismiyle de anılan zaviye, Saruhanoğulları devri şahsiyetlerinden İbrahim Şeydi tarafından XIV. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılmıştır¹⁶⁸

Yapının, H. 970/ M. 1562-1563 tarihli bir vesikası ile H. 1013/1604-1605 tarihli onarım için keşfi bulunmaktadır.¹⁶⁹

Tekke, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. İbadet mekânının güneybatısında bulunan son cemaat yerinin üzeri iki küçük kubbe ile örtülüdür. Harim ise kare planlı üzeri kubbeye örtülüdür. Kubbeye sivri tromplarla geçilmektedir (Şekil 17).

Yapının kuzeydoğu cephesinde, bir adet üstte iki adet altta olmak üzere toplam üç dikdörtgen pencere bulunmaktadır (Resim 74).

Güneydoğu cephede pencere bulunmamaktadır. Güneybatı cephede ise bir adet dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Yapının son cemaat yeri güneybatı cephede bulunmaktadır (Resim 75).

Son cemaat yerinin güneydoğusunda mihrap bulunmaktadır. Mihrap nişinin ölçüleri; genişliği 80 cm., derinliği 56 cm.dir.

Yapının içine, batı köşedeki kapıdan girilmektedir. Harimi, kuzeybatıda üç güneybatıda bir dikdörtgen alt pencere aydınlatmaktadır. Güneydoğuda mihrap nişi bulunmaktadır. Gövdesi yedi cepheli olan mihrap nişinin köşeleri pahlanmıştır. Nişin kavsarası beş sıra mukarnas dizilidir. Mihrabın sağında minber, solunda vaaz kürsüsü yer alır. Minber ve vaaz kürsüsü yeni yapılmıştır (Resim 76).

Duvarlarda moloz taş, köşelerde kesme taş kullanılmıştır. Kubbe kasnağında ise, kesme taşlar iki sıra tuğlalarla çerçevelenmiştir. Kubbe ve kapı hafifletme kemeri tuğladan yapılmıştır. Yapının duvar kalınlığı 70 cm.dir.

¹⁶⁸ Çağatay Uluçay, 1940, s. 57-58. ; Çağatay Uluçay, 1946, a.g.e., s. 47. ; Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen, a.g.e., s. 125.

¹⁶⁹ İbrahim Gökçen, 1950, a.g.e., s. 41,70. ; Çağatay Uluçay, 1946, a.g.e., s. 26.

Yapının içinde ve dışında süsleme yoktur. Hakkı Acun, yapıyı incelerken yalnız kubbe içinde bitkisel süslemeli kalemîşi izlerine rastlamıştır¹⁷⁰. Mihrap nişindeki mukarnasta bezemesinin ne olduğu anlaşılmayan mavi bir boya kullanılmıştır. Bunun dışında günümüzde herhangi bir bezemeye rastlanılmamaktadır.

¹⁷⁰ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 370.

3.5. Türbeler

Saruhanogulları dönemine ait, herhangi bir külliye kuruluşuna dâhil olmayan iki adet türbe günümüze ulaşabilmiştir.

3.5.1. Saruhan Bey Türbesi

Türbe Saruhan Bey Mahallesi, İzmir Caddesi üzerinde, Sultan ve Muradiye Camileri arasındaki boşlukta yer alır. Yapı ziyarete açıktır (Resim 77).

Yapının kitabesi yoktur. Türbeyi yaptıranın kim olduğu belli olmamakla birlikte, Saruhan Bey'in torunu İshak Çelebi tarafından yaptırıldığı söylenmektedir¹⁷¹. Saruhan Bey 1345, İshak Çelebi ise 1388 yılında öldüğüne göre, türbe de bu tarihler arasında yapılmış olmalıdır¹⁷².

Yapının H. 1081/M. 1670-1671 tarihli tamir keşfi vardır. Keşfi mimar kalfalarından Kalıyanu usta yapmıştır. Türbenin doğu duvarı, iki kapısı ve sıvaya muhtaç olduğu yazılıdır¹⁷³.

Yapı, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üst örtüsü bir sivri kemerle ikiye bölünmüştür. Birinci kısım, kare planlı ve üzeri kubbeyeyle örtülüdür. Kubbeye Türk trompu ile geçilmektedir. İkinci kısım, enine dikdörtgen planlı üzeri sivri beşik tonozla örtülüdür (Şekil 18). Kare bölüm içinde bir tane mezar vardır. İç mekânı, her duvarda ikişer tane olmak üzere sekiz dikdörtgen alt pencere aydınlatmaktadır.

Türbe dıştan enine dikdörtgen ve kubbeli görünür. Tüm cephelerinde ikişer dikdörtgen pencere yer almaktadır. Kubbe, kasnaksız ve direkt duvarlara oturur. Kuzey Cephesi yuvarlağa yakın bir sivri kemerle boşaltılarak kapı etrafında eyvan görünüşlü büyük kör kemer nişi oluşturulmuştur (Resim 78).

Giriş kuzey cephenin eksenindedir. Kuzey duvarı, portal gibi hafifçe öne çıkmıştır (Resim 79). Kapı önünde dört basamaklı bir merdiven bulunur. Kuzeydeki girişten başka, doğudaki bir pencere genişletilerek kapı şekline getirilmiştir.

¹⁷¹ Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen, a.g.e., s. 119.

¹⁷² Hakkı Acun, "Manisa'daki Türbe Mimarisi", *Belleten*, Cilt XLIX, Sayı 195 Aralık, Türk Tarih kurumu Basımevi, Ankara 1986, s. 480.

¹⁷³ Çağatay Uluçay, 1946, a.g.e., s. 92.

Türbenin duvarları moloz taş ve tuğla karışımından, kubbe kemer ve tonoz tuğladan yapılmıştır. Ayrıca duvar köşelerinde yer yer kesme taşlara da rastlanmaktadır.

Yapının içinde ve dışında süsleme yoktur. Kubbeye geçiş ögesine kadar yeşil boya ile mekân boyanmıştır (Resim 80).

3.5.2. Revak Sultan Türbesi

Türbe, Çaybaşı Mahallesi, Kumludere sokakta, Ağlayan Kaya'nın karşısındadır. Yapı günümüzde ziyarete açıktır (Resim 81).

Yapı, H. 773/M. 1371 tarihli vakfiyesine göre tarihlendirilir¹⁷⁴. Vakfiyesinden türbeye yakın köylerden araziler bağışlandığını, türbeye bitişik tekkesinin bulunduğunu ve Halveti tarikatına mensup olduklarını öğreniyoruz¹⁷⁵. Türbeye giriş kapısının boşaltma kemeri üzerinde kırık bir kitabe parçası yer alır. Kitabede “*Mate fi şehri safer sene...*” yazmaktadır¹⁷⁶(Resim 82).

Türbe, kare planlı üzeri sekizgen konik külahla örtülüdür. Külah sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Kare gövdeden kasnağa sivri tromplarla geçilmektedir. Tromplar sivri kemer alınlıklıdır (Şekil 19).

Türbe dıştan kare planlı, üzeri sekizgen külahlıdır. Üzerinde iki boğumlu tekke alemi görülmektedir¹⁷⁷. Külah sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır. Sekizgen kasnak kare gövdenin köşeleri pahlanarak oluşturulmuştur. Pahlanan köşeler üçgen çatı ile kapatılmıştır. Külah ve çatı saçaklarında kirpi dişler bulunmaktadır. Kuzeyde tüm cepheyi kapatacak şekilde yuvarlak kör kemer nişi yer almaktadır (Resim 83). Niş içine açılan sivri hafifletme kemerli dikdörtgen bir kapı bulunmaktadır. Kapı, 40cm. içe alınmıştır. Dikdörtgen bir nişin dışında, güney cephe tamamen sağırdır. Doğu ve batı cephelerde birer dikdörtgen pencere yer almaktadır. Doğu cephede alınan tuğla boyutu; 35x?x3 cm.dir.

Yapı içinde üç tane kitablesiz mezar vardır. Bu mezarlardan biri Revak Sultan'a, biri bir kadına, diğeri de bir erkeğe aittir¹⁷⁸. Mezarlardan birisi güney duvarına bitişik, birisi ortada, diğeri de giriş kapısının doğusundadır. Giriş kuzeyde, eksendedir. İç mekânı, doğu batı yönündeki eksen üzerinde yer alan alt pencereler aydınlatmaktadır (Resim 84).

Türbenin duvarları moloz taştan, kubbe ve kuzeydeki kör kemer tuğladan yapılmıştır. Yer yer devşirme malzemeye de rastlanır. Ayrıca duvarların bazı yerlerinde moloz taşlar

¹⁷⁴ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., ss. 25-28

¹⁷⁵ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., s. 27

¹⁷⁶ Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen, a.g.e., s. 106.

¹⁷⁷ Hakkı Acun, a.g.e., s. 389

¹⁷⁸ Hakkı Acun, a.g.e., s. 389.

tuğlalarla çerçevenmiştir. Taş aralarındaki derzler kaba ve kalındır. Yapının duvar kalınlığı ise 110 cm.dir.

Yapının iç ve dışında süsleme yoktur. Dışta güney duvarda devşirme Bizans mozaik parçası (Resim 85) ile bunun hemen altında kirpi dişli bir silmeyle çevrili dikdörtgen bir niş yer almaktadır. Ayrıca girişin sol üst köşesinde geometrik süslü devşirme küçük bir taş bulunmaktadır. Bunlar dış cephelerdeki süsleme unsuru olabilecek niteliktedir.

3.6. Hamamlar

Günümüze Çukur Hamam ve Gülgün Hatun Hamamı ulaşabilmiştir. Gülgün Hatun Hamamı külliyeye dâhil bir yapı olduğu için, külliyeler içerisinde ele alınmıştır.

3.6.1. Çukur Hamam

İshak Çelebi Mahallesi, 2007 Sokak'ta Ulu Cami'nin yaklaşık 70 m. kuzeydoğusundadır. Yapı bugün ziyarete kapalıdır (Resim 86).

Çukur Hamam'ın İshak Çelebi döneminde (M.1365-1390) yapıldığı bilinmektedir.¹⁷⁹.

Hamamın H. 1075/M. 1664 ve H. 1081/M. 1670 tarihli iki tamir keşfi bulunmaktadır. Hassa mimarlarında Ağlıyanu usta tarafından yapılan keşifte, duvarları, kubbesi, külhanı, camları, iç halvetlerin 5 adet kapısı ve külhan kapısının iki adet od taşının tamire muhtaç olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca H. 1214/M. 1799 tarihli tamirine dair bir vesika daha vardır. Tamire muhtaç olan yerlerini tamir ettirmek kaydıyla, 12 seneliğine Hacı Enis Zade Elhac Ali'ye kiraya verileceği belirtilmektedir.¹⁸⁰

Hamam, Semavi Eyice'nin hamam tipolojisinden, "Haçvari Dört Eyvanlı ve Köşe Hücreli (A)" plan tipine girmektedir¹⁸¹ (Şekil 20). Dört eyvan şemalı, ortası sekizgen göbek taşlı ve üzeri kubbeyle örtülü mekânın, köşeleri pahlanarak halvet hücrelerine giriş sağlanmıştır¹⁸².

Eyvanlar, kare planlı üzeri, sivri beşik tonoz örtülü ve sivri kemer alınlıklıdır (Resim 87). Halvetler kare planlı üzerleri kubbeyle örtülüdür. Güneydoğu halvet hücresinin dışındaki mekânların kubbesine, prizmatik Türk Üçgenleriyle geçilmektedir. Güneydoğudakinin kubbesine ise, içi istiridye kabuğu şeklinde dilimli küçük tromplarla geçilmektedir. Kuzeybatı halveti kuzey-güney doğrultusunda ikiye bölünerek, 80-90 cm. yüksekliğinde bir havuz oluşturulmuştur. Bu havuza yandan iki basamaklı merdivenle çıkılır. Sıcaklığın güney eyvanının arkasında, boydan boya uzanan bir su haznesi bulunur.

¹⁷⁹ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 490.

¹⁸⁰ Çağatay Uluçay, 1940, a.g.e., ss. 130-132, 145-147, 189-191.

¹⁸¹ Semavi Eyice, "İznik'de Büyük Hamam Ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 15, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1960, s. 108.

¹⁸² Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 490.

Hazne, enine dikdörtgen planlı, üzeri sivri beşik tonoz örtülüdür. İçinde kazanın oturduğu yuvarlak boşluğu durmaktadır.¹⁸³

Hamam, dıştan irili ufaklı üç büyük, beş küçük kubbeli bir görünümü vardır. Doğu ve batı tarafı toprak eğimli zemine yaslanmıştır. Batı cephesi ise, kuzeyden güneye doğru kademeli bir şekilde batıya çıkıntı yapmaktadır. Kuzey cephe iki kademelidir. Sıcaklığın kuzeybatı köşesi pahlanmıştır. Ayrıca sıcaklığın kuzey-güney ekseninde külhan bacası yer almaktadır. Soyunmalık duvarı güneye 4-5 m. kadar taşmıştır. Yapı eğimli bir arazi üzerine kurulduğundan soyunmalık mekânı diğer mekânlara nazaran biraz yukarıda kalmış ve en büyük kubbeye sahiptir.

Soyunmalığa ince uzun dikdörtgen bir kapıdan girilir. Kapının önünde, tuğladan yapılmış, 90-100 cm. çapında şehre doğru inen bir su künkü geçmektedir. Sıcaklığın güneybatısında soyunma mekânı bulunmaktadır. Soyunmalık, kare planlı üzeri kubbeye örtülüdür. Kubbeye sivri tromplarla geçilmektedir (Resim 88). Mekânın etrafını iki kademeli bir set çevirmektedir. Soğukluk batıda eksendeki kapıyla dışa açılmaktadır. Girişin kuzey ve batı duvarı hariç, doğu ve güney duvarında altışar, batısında iki tane olmak üzere toplam on dört niş yer almaktadır. Elbiselerin konulduğu yer olarak kullanılan bu nişler, dikdörtgen planlı sivri kemerlidir.

Ilıklık sıcaklığın batı tarafındadır. Kare planlı üzeri kubbeye örtülüdür. Kubbeye köşelerde yer alan prizmatik üçgenlerle geçilir (Resim 89). Ilıklığın üç tarafını, 70-80 cm. yükseklikte bir set çevrelemektedir. Kuzey ve batı duvar ekseninde dikdörtgen bir niş yer almaktadır. Mekânın, kuzeydoğusundan sıcaklığın batı eyvanına ve güneyinden tıraşlık geçilir. Tıraşlık, kare planlıdır. Kubbeye köşelerde yer alan Türk üçgenleriyle geçilmektedir. Ilıklığın güneybatı köşesinde, soğukluk ile bağlantısını sağlayan bir mekân bulunmaktadır. Bu mekân kareye yakın dikdörtgen planlı üzeri sivri beşik tonoz örtülüdür. Kuzeybatı köşesi bir havuz haline getirilmiştir¹⁸⁴.

Hamamın duvarları moloz taş ve tuğladan, duvar köşeleri yer yer kesme taştan, kemer ve kubbeler tuğladan örülmüştür.

¹⁸³ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s.491.

¹⁸⁴ Ahmet Şen, a.g.e., ss. 25-27.

Yapının içinde ve dışında süsleme yoktur.

3.7. Darphane

Yapı, İshak Çelebi Mahallesinde, Küpbaşı Sokağı'ndadır. Sokağın uzantısı Ulu Caminin önünden geçmektedir (Resim 90).

Darphanenin kitabesi yoktur. Fakat Saruhanoğulları Döneminde yapıldığı bilinmektedir. Yapı içinde birçok sikke bulunmuştur. Bu sikkelerin içinde İlyas Bey'in H. 764/ M. 1362 tarihli basılmış bir sikkesi vardır¹⁸⁵. Bu nedenle yapının işlevi darphane olarak kabul görmüştür¹⁸⁶.

Yapının onarım tarihleri belli değildir. Yalnız 1965 de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından eyvan ve duvarların restore edildiği bilgisi vardır¹⁸⁷.

Darphane, zeminin yapısına uygun olarak iki katlı inşa edilmiştir. Birinci kat; kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, yan yana üç eyvanlıdır (Şekil 21). Eyvanların üzeri sivri beşik tonoz örtülüdür (Resim 91).

İkinci kat; kare planlı üzeri kubbeye örtülüdür. Kubbeye, köşelerde yer alan üç parçalı üçgenlerle geçilmektedir.

Yapının doğu ve cephesinde bir, kuzey cephesinde iki pencere bulunmaktadır. Pencerele yuvarlak kemerlidir. Kuzey cephesinde, yan yana üç eyvan bulunmaktadır. Diğer cepheler sağırdır. Üst kata kuzeybatıdaki merdivenlerden çıkılmaktadır. Batı cephesindeki dikdörtgen kapı ile üst kattaki mekâna girilmektedir (Resim 92).

İç mekânı, kuzeye açılan sivri kemerli, çökertme alınlıklı iki pencere aydınlatmaktadır. Doğu duvarın güney köşesi yakınlarında, bir pencere daha bulunmaktadır. Güney duvarın ekseninde, dikdörtgen bir ocak nişi ile iki yanında dikdörtgen birer niş yer almaktadır (Resim 93).

¹⁸⁵ Çağatay Uluçay; İbrahim Gökçen, a.g.e., s.43. ; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1937, a.g.e., s. 32.

¹⁸⁶ Umut Osman Demirkol, "Beylikler ve Erken Osmanlı Döneminde Manisa", *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (8-10 Nisan 2002) Bildiriler*, Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yayın No: 1, Kayseri 2002, s.343.

¹⁸⁷ Hakkı Acun, a.g.e., s.448.

Yapı, Eğimli bir zemin üzerinde yer aldığı için birinci katı, kuzey cephesi hariç bir kısmı toprak altında kalmıştır. Kuzey cephe hariç diğer, cepheler masif görünüŖe sahiptir. Kuzey cephede eyvan kemerleri kesme taŖ, beden duvarları moloz taŖ, pencere kemerleri tuğla, örtüsü ise kiremit malzeme kullanarak yapılmıştır.

Yapının içinde ve dışında süsleme yoktur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Elde edilen veriler doğrultusunda, yapılar birbirleriyle kıyaslanmıştır. Gerek duyulması halinde Anadolu Selçuklu ve diğer Beylikler ile kıyaslama yapılmıştır. Yapıların plan türleri, malzeme-teknik, cephe düzeni ve süslemeleri birbirleriyle karşılaştırılmıştır.

Sonuç kısmında ise çalışmanın, özeti niteliğinde bilgiler verilmiştir.

4.1. DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, araştırma konumuz olan yapılar birbirleriyle kıyaslanmıştır. Gerek duyulduğu durumlarda ise Anadolu Selçuklu, diğer Beylikler ve Erken Osmanlı dönemi yapıları ile karşılaştırılmıştır. Plan, cephe düzeni, malzeme-teknik, mimari elemanlar ve usta sorunları konularına değinilmiştir.

4.1.1. Külliyeler

Külliye, birden çok yapı topluluğu anlamına gelmektedir. Dini ve sosyal içerikli yapıların bir arada bulunması külliyei oluşturmaktadır. Genelde cami, medrese, türbe, han, hamam gibi yapılardan oluşmaktadır. Külliyeler, kurulduğu alanda sosyal yaşamı da etkileyen unsurlardandır.

Saruhanogulları Beyliği'nden günümüze iki adet külliye ulaşabilmiştir. Bunlar; İshak Çelebi Külliyesi ve Gülgün Hatun Külliyesi'dir. Yapıların birbirleriyle organik bağı olan İshak Çelebi Külliyesi cami, medrese, türbe ve çeşmelerden oluşmaktadır. Gülgün Hatun Külliyesi'nde ise yapılar serbest nizamda. Gülgün Hatun Külliyesi cami, hamam ve türbeden oluşmaktadır.

İshak Çelebi ve Gülgün Hatun Külliyesi, kuruluşları bakımından Anadolu Selçuklu geleneğini devam ettirmektedirler. İshak Çelebi Külliyesi'nde yapılar birbirine bitişik, Gülgün Hatun Külliyesinde ise yapılar ayrı olarak tasarlanmıştır. Anadolu Selçuklu döneminde külliyeler ekseriyetle bitişik nizamda yapılmışlardır. Anadolu Selçuklu devrinin son dönemlerinde ise Beyşehir Eşrefoğlu Külliyesi serbest nizamda tasarlanmıştır. Beylikler

devrinde daha çok gördüğümüz “serbest nizamlı külliye”in öncüsü, Beyşehir Eşrefoğlu Külliyesi olduğunu söylemek mümkündür¹⁸⁸.

İshak Çelebi Külliyesi, birçok sanat tarihçisinin araştırma konusu olmuştur. Külliye cami, medrese, türbe ve çeşmeden oluşmaktadır. İshak Çelebi’nin ölümü üzerine, medrese odalarının bir kısmı yeniden düzenlenerek türbe oluşturulmuştur. Bu durum bize, külliye camii-medrese olarak düzenlendiğini göstermektedir. Daha sonradan eklenen türbenin, külliye camii dışındaki bir duvara neden bitişik yapılmadığı sorusu akla gelmektedir. Burada iki cevap akla gelmektedir. Birincisi; İshak Çelebi’nin ölümü üzerine acilen bir türbe inşa etme durumunda kaldıklarıdır. Bu sebeple medrese odalarının bir kısmı türbeye çevrilmiş olabilir. İkicisi ise; İshak Çelebi’nin, cami ve medrese arasına türbesinin yapılmasını istemesidir. Eğer böyle bir istek ile türbe konumu belirlenmişse, dine ve ilme verdiği önem anlaşılabilir.

İshak Çelebi Külliyesi’nin bir benzeri, Mengücekoğullarının eseri olan Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi¹⁸⁹ söz konusu yapı gibi bitişik nizamda inşa edilmiştir. Her iki yapı, kuruluşları göz önüne alındığında bitişik nizamda yapılması bakımından benzerlik göstermektedir.

Germiyanogulları’ndan kalan, Kütahya II. Yakub Çelebi Külliyesi¹⁹⁰, kuruluşu bakımından Gülgün Hatun Külliyesine benzemektedir. II. Yakub Çelebi Külliyesi de Gülgün Hatun Külliyesi’nde olduğu gibi, serbest nizamda yapılmıştır. Serbest nizamlı külliye türlerinin öncülerinden diyebileceğimiz Beyşehir Eşrefoğlu Külliyesi ise Anadolu Selçuklu devrinin son dönemlerinde yapılmıştır.

Külliye içerisindeki yapılar, kendi kategorilerindeki başlıkların altında değerlendirilecektir.

¹⁸⁸ Gönül Cantay, *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, ss. 17-23.

¹⁸⁹ Doğan Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 115.

¹⁹⁰ Ali Osman Uysal, *Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1990, s. 156.

4.1.2. Camiler

Cami, İslami ibadet yapısıdır. İlk caminin Hz. Muhammed'in Medine'deki evi olduğu ve bu yapının ilerideki cami planlarının prototipi olduğu öne sürülmektedir. Bu yıllarda kible, Kudüs doğrultusunda olduğu bilinmektedir. Kâbe'nin kible oluşu Mekke'nin fethinden sonradır. Mihrap nişi de geç dönemlerde ortaya çıkmıştır¹⁹¹.

Attar Hoca Cami, Menemen Ulu Cami, Palamut Köyü Cami, Küpeler Köyü Cami eskiye dair hiçbir iz bulunamadığı için değerlendirmenin dışında tutulacaktır. Akhisar Ulu Cami ise, hangi dönemde yapıldığına dair kesin bilgiye ulaşılamamakla birlikte, şu an için değerlendirme bölümünde incelenmeye uygun görülmüştür.

Manisa Ulu Cami, araştırmalarımızın devam ettiği dönemde restorasyon sürecine girmiştir. Bu süre içerisinde yapı ile ilgili değişikliklerin olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Plan

Saruhanogulları döneminden Manisa Ulu Cami orijinalliğini büyük ölçüde; Kemalpaşa Emet Bey Cami, Demirci Yakup Çelebi Cami ise orijinalliğini kısmen koruyabilmiş yapılardır.

Manisa Ulu Cami, konumuz dâhilinde avlusu olan tek yapıdır. Öncelikle Manisa Ulu Cami avlusu değerlendirilecektir. Daha sonra bahsi geçen yapıların harim kısmına değinilecektir.

Manisa Ulu Cami, avlu ve harim kısmından oluşmaktadır. Avlunun kuzeydoğu ve güneybatı tarafı çift, kuzeybatı tarafı ise tek revaklıdır. Güneydoğu yönünde revak bulunmamaktadır. Avlunun ortasında ise şadırvan yer almaktadır. Anadolu Selçuklu döneminde Silvan ve Kızıltepe Ulu Cami'nin avlulu plana sahip olduğu, fakat günümüze ulaşamadığı bilinmektedir¹⁹².

¹⁹¹ Metin Sözen; Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s .49.

¹⁹² Doğan Kuban, 2007, a.g.e., s.96, 103.

Avlulu cami planına sahip olan diğer bir yapı ise, Aydınogulları Beyliğine ait Selçuk İsa Bey Cami'dir. Avlusu yönünden Manisa Ulu Cami avlusundan farkı ise tek sıra revaklarla çevrili olmasıdır ve şadırvanının bulunmamasıdır¹⁹³.

Harim planlarına baktığımız zaman, Manisa Ulu Cami, enlemesine yöneliş gösteren camiler grubuna dâhildir. Transept tipi olarak da adlandırılan Manisa Ulu Cami, Şam Emeviye Cami ile de benzerlik göstermektedir¹⁹⁴. Enlemesine yöneliş gösteren Mardin Latifiye Cami¹⁹⁵, transept planlı camiler arasına girmektedir. Kubbesi sekiz destek üzerine oturan Manisa Ulu Cami, tonozlar kullanılarak enlemesine yöneliş vurgulanmıştır. Enlemesine yöneliş gösteren camilerin ilk olarak Emevi döneminde ortaya çıktığı bilinmektedir¹⁹⁶.

Manisa Ulu Cami'nin harimi enlemesine yöneliş göstermesine rağmen, ortasındaki büyük kubbe ile merkezi plana geçişi sağlamada önemli bir konumdadır. Mimar Sinan'ın merkezi plânlı olarak tasarladığı camilerin, bir geleneğin gelişmiş örnekleri olarak kabul edilebilir¹⁹⁷. Anadolu'da merkezi plân denemeleri Silvan ve Kızıltepe Ulu Cami ile başladığı bilinmektedir¹⁹⁸. Germiyanogulları Beyliğine ait Simav Ulu Cami ve Uşak Ulu Cami merkezi plana ulaşmada örnek teşkil edebilecek diğer yapılardır¹⁹⁹. 1437-1447 tarihinde yapılan Edirne Eski Cami, merkezi planın daha da geliştiği yapılardandır²⁰⁰. Cemaati tek kubbe altına toplama fikri, günümüz camilerine kadar ulaşmıştır.

Batı Anadolu'da kubbesi sekizgen destek üzerine oturan Manisa Ulu Cami, bu uygulamanın Batı Anadolu'daki ilk örneği olduğu bilinmektedir²⁰¹.

Kemalpaşa Emet Bey Cami, sonradan eklenen son cemaat yerini dikkate almazsak, orijinalinde kare planlı olduğu düşünülebilir. Harimin ortasında küçük bir kubbe ile örtülü olan cami, kuzeydoğu ve güneybatı duvarındaki ikişer duvar payesi kalıntısı bu yapının örtü sistemi hakkında bilgiler vermektedir. Kare planlı olduğunu varsaydığımız Kemalpaşa Emet

¹⁹³ Selda Kalfazade Ertuğrul, Anadolu'da Aydınogulları Beyliği Mimarisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995, s. 101.

¹⁹⁴ Mehmet Oluş Arık, 1980, a.g.e., s. 117.

¹⁹⁵ Mehmet Oluş Arık, 1980, a.g.e., s. 118.

¹⁹⁶ Suut Kemal Yetkin, *İslam Ülkelerinde Sanat*, Cem Yayınevi, İstanbul 1984, s. 18-19.

¹⁹⁷ Doğan Kuban, *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1997, s. 48.

¹⁹⁸ Doğan Kuban, 2007, a.g.e., s. 96, 103.

¹⁹⁹ Ali Osman Uysal, 1990, a.g.e. s. 206, 240.

²⁰⁰ Aptullah Kuran, *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1964, s. 54-55.

²⁰¹ Oktay Aslanapa, a.g.e., s. 210.

Bey Cami, ortada kubbesi; duvarlardaki izlerden ise yanlarda tonoz ile örtülü olduğunu düşünmekteyiz.

Demirci Yakup Çelebi Cami ise derinlemesine yönelik gösteren plan tipine sahiptir. Son cemaat yerinin sonradan eklendiğini düşünmekteyiz.

Akhisar Ulu Cami, merkezi planlı camiler grubuna girmektedir. Kubbesi duvarlar üzerine oturan yapı, kuzeydoğu ve güneybatısındaki üçer kubbe ile mekân genişletilmiştir. Germiyanogulları Beyliğine ait Simav Ulu Cami ve Uşak Ulu Cami, plan bakımından Akhisar Ulu Cami ile benzerlik göstermektedir²⁰².

Cephe Düzeni

Manisa Ulu Cami'nin kuzeydoğu cephesinde iki altta iki üstte olmak üzere toplam dört adet pencere kullanılmıştır. Söz konusu cephenin ekseninde avluya giriş kapısı bulunmaktadır. Güneydoğu cephesinde herhangi bir açıklık söz konusu değildir. Ulu Cami'nin güneybatı cephesinde (medrese avlusunun bulunduğu ortak kısım) bir adet pencere kullanılmıştır. Kuzeydoğu cephenin ekseninde dışa taşkın, Anadolu Selçuklu geleneğini yansıtan taç kapı bulunmaktadır. Taç kapının iki yanında, iki altta iki üstte olmak üzere toplam dört adet pencere bulunmaktadır. Harime giriş yuvarlak kemerli kapı ile sağlanmaktadır. Kapının üstünde dokuz adet pencere kullanılmıştır. Altta ise kapının iki yanında birer pencereye yer verilmiştir. Yapının minaresi ise medresenin batı köşesinin örtüsünün üzerinde yer almaktadır. Minare, sekiz cepheli kaideli ve yuvarlak gövdelidir.

Akhisar Ulu Cami'nin kuzeydoğu cephesinde yuvarlak kemerli üç adet pencere bulunmaktadır. Yapının güneydoğu cephesi farklı bir düzenlemeye sahiptir. Bu cephede beşik tonoz ile örtülü üç adet derince niş bulunmaktadır. Bu nişlerin dip duvarlarında yuvarlak kemerli pencereler yer almaktadır. Güneybatı cephede ise üç altta üç üstte olmak üzere toplam altı pencere bulunmaktadır. Üstteki pencereler yuvarlak kemerli, alttakiler ise basık kemerlidir. Kuzeydoğu cephede iki giriş kapısı bulunmaktadır. Bu cephenin batı tarafında gelişigüzel yerleştirilmiş iki adet pencere bulunmaktadır. Yine kuzeydoğu cephede, sonradan yapıldığı anlaşılan, ahşap destek üzerine oturan ahşap çatı yer almaktadır. Yapının minaresi kuzey köşededir. Kare kaideli minarenin pabuç kısmı sekizgendir.

²⁰² Ali Osman Uysal, 1990, a.g.e. s. 206, 240.

Sekizgenden silindirik gövdeye geçiş Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Sekiz cephenin her cephesinde birer sivri sağır kemer bulunmaktadır.

Kemalpaşa Emet Bey Cami'nin kuzeydoğu cephesinde üç adet üstte üç adet altta toplamda altı pencere bulunmaktadır. Pencereleer sivri kemerlidir. Güneydoğu cephede, mihrap çıkıntısının iki yanında sivri kemerli birer pencere yer almaktadır. Güneybatı cephede ise iki adet pencere bulunmaktadır. Kuzeybatı cephede merdiven ile çıkılmaktadır. Sonradan yapılan son cemaat yeri mevcuttur. Yapının minaresi kuzey köşede yer almaktadır. Kare kaideli olan minarenin pabuç kısmı sekizgendir. Gövdesi ise silindiriktir.

Demirci Yakup Çelebi Cami'nin kuzeydoğu cephesinde üç üstte üç altta olmak üzere toplam altı pencere bulunmaktadır. Güneydoğu cephesinde ise iki üstte iki altta toplamda dört adet pencere bulunmaktadır. Güneybatı cephede üç üstte, iki altta toplam beş pencere bulunmaktadır. Yine bu cephede eğim problemi olduğu için, bu problemi çözmek için iki payanda ile destek yapılmıştır. Yapıya girişin bulunduğu kuzeybatı cephenin ekseninde üçgen alınlıklı giriş bulunmaktadır. Giriş kapısının üzerinde dört, yanlarında ise iki adet pencere bulunmaktadır.

Mimari Elemanlar

Son cemaat yerinin Beylikler devrinde ortaya çıktığı bilinmektedir²⁰³. Manisa Ulu Cami'nin son cemaat yeri bulunmamaktadır. Akhisar Ulu Cami, Kemalpaşa Emet Bey Cami, Demirci Yakup Çelebi Cami'nin son cemaat yerleri sonradan yapıldığı için değerlendiremiyoruz.

Beylikler Döneminde, Anadolu Selçukluların yoğun bitkisel ve geometrik kompozisyonlu taç kapılarının yerini, daha sade taç kapılar almıştır. Saruhanoğulları camilerinde taç kapı sadece Manisa Ulu Cami'de görülmektedir. Kuzeybatıdaki taçkapı tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. Ana nişi mukarnaslı kavsara örtmektedir. Mukarnaslar tuğla ile inşa edilmiştir. Kavsara düzgün kesme taşlarla örülmüş, sivri bir kemer ile kuşatılmıştır. Köşe sütunceleri silindirik gövdeli, birer başık ve kaideye sahiptir. Taçkapının iç yanlarında birer mihrabiye yer almaktadır. Yapının kuzeybatısında yer alan taç kapı, sadece kütsel olarak Anadolu Selçuklu geleneğini devam ettirmektedir. Süsleme

²⁰³ Suut Kemal Yetkin, "Beylikler Devri Mimarisinin Klasik Osmanlı Sanatını Hazırlayışı", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1957, s. 39.

unsurlarının az olması ile Anadolu Selçuklu taçkapılarından ayrılmaktadır. Kuzeydoğu cephesindeki taçkapı, kuzeybatı cephedeki taçkapı gibi avluya açılmaktadır. Ana nişini sivri tonozlu bir kavsara örtmektedir.

Saruhanogulları camilerine giriş, kuzeybatı cepheden sağlanmaktadır. Demirci Yakup Çelebi’de basık kemerli, üzerinde üçgen alınlığın bulunduğu açıklıktan girilmektedir. Üçgen alınlıklı uygulama orijinal değildir. Kemalpaşa Emet Bey’de ise sivri kemerli bir niş içerisinde yuvarlak kemerli kapıdan yapıya girilmektedir. Akhisar Ulu Cami’de ise yeni yapılmış dikdörtgen iki kapıdan giriş sağlanmaktadır.

Pencerelerde ise Manisa Ulu Cami dışındaki yapılarda orijinalliğini kaybetmiş olduğu görülmektedir. Manisa Ulu Cami kuzeydoğu cephede iki altta iki üstte olmak üzere dört adet pencere kullanılmıştır. Alttaki pencereler dikdörtgen bir forma sahiptir. Sivri kemerli birer alınlığa sahiptirler. Kuzeydoğu cephede de aynı özellikler görülmektedir.

Camilerdeki destek sistemine geldiğimizde ise, Manisa Ulu Cami’de kubbe sekiz destek ile taşınmaktadır. Kible duvarına yapışık iki sütun ve altı payeden oluşmaktadır. Payeler “L” şeklindedir. Sütunlar devşirme başlıklı ve yuvarlak gövdelidir. Ulu Cami’nin avlusu ise üç yönden revaklıdır. Avluda on tane tek, dört tane de bitişik sütun vardır. Akhisar Ulu Cami’de ise ortadaki büyük kubbe, kuzeybatı ve güneydoğu duvarları üzerine; kuzeydoğuda ve güneybatıda ise bu duvarı birbirine bağlayan iki kemer üzerine oturmaktadır. Merkezi kubbenin kuzeydoğu ve güneybatısındaki büyük iki kemerden her birinin içi, kemerli üçer açıklık bırakılarak örülmüştür. Bu kemerler dikdörtgen şekilli payeler üzerine oturmaktadır. Ancak, güneybatıdaki iki destekten güneydoğudaki, bir sütundur. Payelerin orta mekâna bakan iç yüzlerine, yukarıya doğru daralan birer payanda eklenerek büyük kemer desteklenmiştir. Sivri kemerler ve payeler, profilli silmelerle vurgulanmıştır. Kadınlar mahfilini destekleyen sütunlar ise Bizans dönemine ait düğümlü çift sütunlardır. Kemalpaşa Emet Bey Cami, kubbesi ortasında olup iki sütun serbest, diğer iki sütun ise kadınlar mahfilinin sütunları kullanılmıştır.

Manisa Ulu Cami, Akhisar Ulu Cami ve Kemalpaşa Emet Bey Camisinde kubbelere pendentif ile geçişi sağlamıştır.

Manisa Ulu Cami’nin kubbesi dışardan bakıldığında kasnak, sekizgen formunda yapılmıştır. Tonozlar ise dışarıdan belli olmamaktadır. Örtünün üzeri kurşun kaplamadır.

Akhisar Ulu Cami kubbesi sekizgen formda yapılmıştır. Her cephesinde birer pencere bulunmaktadır. Kemalpaşa Emet Bey Camisinde ise kubbe dışarıdan belli olmamaktadır. Kiremit kırma çatı ile örtülüdür.

Manisa Ulu Cami, Akhisar Ulu Cami, Kemalpaşa Emet Bey Cami, Demirci Yakup Çelebi Camilerinin mihrapları orijinalliğini yitirmiştir. Manisa Ulu Caminin mihrabı, Ömür Bakırer'in "Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları" adlı²⁰⁴ kitabında da yer almamaktadır. Söz konusu mihraplar kible cephesinin ekseninde yer almaktadır. Manisa Ulu Cami mihrabı, yarım silindir gövdeli niş şeklindedir. İki köşesindeki gömme sütunların üzerinde küçük gırlant motifleriyle süslü başlıklar yer almaktadır. Akhisar Ulu Cami mihrabı, yarım daire profillidir. Çeyrek küre şeklinde kavsara ile örtülüdür. Batılılaşma dönemi özelliği gösteren bezemeler yapılmıştır. Kemalpaşa Emet Bey Cami mihrabı alçıdan yapılmıştır. Dikdörtgen şeklindeki mihrap, iki yandan sütuncelerin taşıdığı derin bir niş şeklindedir. Batılılaşma dönemi özelliği gösteren perde motifi bulunmaktadır. Demirci Yakup Çelebi Cami mihrabında da batılılaşma dönemi özelliği gösteren perde motifi yer almaktadır.

Manisa Ulu Cami minaresi kısmen özgünlüğünü korumuş durumdadır. Minare, medrese ve caminin birleştiği örtünün kuzey köşesinde yer almaktadır. Silindirik gövdeli ve tuğladan inşa edilmiştir. Sırlı tuğla uygulaması görülmektedir. Açık mavi, kirli sarı, yeşil ve patlıcan moru renkleri hâkimdir. Sırlı tuğla uygulamasını Anadolu Selçuklu döneminde de görmekteyiz. Bu bakımdan benzer özelliklere sahiptir. İznik yeşil Cami (1378-1391), Erken Osmanlı dönemine ait bir yapıdır. Bu yapının da minaresi sırlı tuğla ile yapılmıştır²⁰⁵.

Malzeme-Teknik

Saruhanogulları camilerinde kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmişlerdir.

Kesme taşın Manisa Ulu Cami'de görüldüğü yerler; kuzeybatı taçkapısı tamamen, cami duvar köşeleri, kubbeyi taşıyan ayaklarda görülmektedir. Demirci Yakup Çelebi Cami tamamen kesme taştan inşa edilmiştir fakat bunun onarım sonucu olduğunu düşünmekteyiz.

²⁰⁴ Ömür Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, TTK. Basımevi, Ankara 2000.

²⁰⁵ Gönül Öney, a.g.e., s. 5.

Minarenin kaidesi de kesme taştan inşa edilmiştir. Kemalpaşa Emet Bey Cami'nin temeli kesme taştan yapılmıştır.

Moloz taş ve tuğla karışımı; Manisa Ulu Cami beden duvarları, Kemalpaşa Emet Bey cami beden duvarları ve Akhisar Ulu Cami'nin güneydoğu cephesinde görülmektedir.

Tuğla malzeme ise; Manisa Ulu Cami'de kuzeybatı taç kapının kavsarası, tüm cephedeki pencerelerin kemerleri, tonozlar, kubbe kasnağı ve yapının kuzey köşesindeki minarenin gövdesinde görülmektedir. Ayrıca kuzeydoğudaki taçkapının giriş seviyesinde de tuğla kullanılmıştır. Buradan alınan tuğla boyutu şu şekildedir: 27x?x4 cm.dir. Akhisar Ulu Cami güneydoğu cephesi dışında diğer yerler sıvalıdır. Bu cephede moloz taş ve tuğla karışık kullanılmıştır. Akhisar Ulu Cami minaresinden alınan tuğla ölçüleri ise; 45x?x3.5 cm., 17x?x4.5 cm.dir. Kemalpaşa Emet Bey Cami pencere kemerleri tuğla ile örülmüştür. Buradan alınan ölçüler şu şekildedir: güneydoğudaki pencere kemeri; 15x?x4.5 cm., güneydoğu cephede; 23.5x?4.5 cm., kuzeydoğu pencere kemeri; 19x?x5 cm., güneybatı cephede; 23.5x19x3.5 cm., güneybatıdaki pencere kemeri; 38x?x7 cm.dir.

Devşirme kullanımı Saruhanlı camilerinde yoğun olarak kullanılmıştır. Manisa Ulu Cami avlusundaki sütun ve sütun başlıkları tamamen devşirme malzemedir. Kuzeydoğu taçkapıda iki yanına aslan figürü bulunan mermer malzeme yine devşirmedir. Akhisar Ulu Cami'nin kadınlar mahfilini taşıyan düğümlü dört adet sütun, Kemalpaşa Emet Bey Cami güneybatı cephede yine devşirme malzeme kullanılmıştır.

Süsleme

Söz konusu yapılarda süsleme unsurlarına çok az yer verilmiştir. Manisa Ulu Cami kuzeybatı taçkapısında gülbezek motifler, minaredeki sırlı tuğla uygulaması orijinal süslemelerdir. Bunun dışında mihrapta yer alan süslemeler ise Osmanlı'nın son dönemine aittir.

Ulu Cami minberi gerçek künde-kari tekniği ile yapılmıştır. Üzerinde sanatçı kitabesi bulunmaktadır. Hacı Mehmed bin Abdülaziz tarafından yapılmıştır. Bursa Ulu Cami minberini de bu sanatçının yaptığı bilinmektedir²⁰⁶.

²⁰⁶ Şakir Çakmak; Lale Bulut; Aydoğan Demir; Rahmi Hüseyin Ünal, "Güzergah III", *Akdeniz'de İslam Sanatı, Erken Osmanlı Sanatı, Beyliklerin Mirası*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul Türkiye, Electa Espana, s. 86.

Usta Sorunu

Saruhanogulları camilerinde usta belli değildir. Sadece Manisa Ulu Cami ustası hakkında çıkarım yapılabilir. İshak Çelebi Külliyesi'ne ait olan Ulu Cami, Emet bin Osman'ın mimar olabileceği düşünülmektedir. İshak Çelebi Külliyesine ait olan medresenin usta kitabesi mevcuttur ve Emet bin Osman olduğu yazılıdır. Buradan hareketle, Ulu Cami'nin mimarı da Emet bin Osman olmalıdır.

4.1.3. Mescitler

Mescitler, köken olarak Orta Asya ve İran'daki türbe mimarisinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Anadolu Selçuklu mescitlerinin devamı niteliğindedir. Harput Alaca Mescit bu guruba örnek verilebilir²⁰⁷.

Saruhanogullarından günümüze dört mescit ulaşmıştır. Kale Mescidi, Gülgün Hatun Mescidi, Hacı İlyas Bey Mescidi ve Haki Baba Mescididir. Bunlardan Haki Baba Mescidi yıkılıp yeniden inşa edildiği için değerlendirme kısmına alınmamıştır.

Plan

Saruhanogulları mescitleri kare planlı üzeri kubbeyle örtülüdür. Hacı İlyas Bey Mescidi'nin son cemaat yeri bulunmaktadır. Bu bakımından diğer mescitlerden ayrılmaktadır. Anadolu'da birçok mescit kare-kübik formda inşa edilmiştir. Bu tipteki bazı mescitler şunlardır: Afyon Kubbeli Cami, İznik Hacı Özbek Cami, İznik Hacı Hamza Cami, İznik Yeşil Cami, Bilecik Orhan Cami, Gebze Orhan Cami, Milet İlyas Bey Cami²⁰⁸. Son cemaat yeri olan mescitler ise şunlardır: Bursa Alaaddin Cami, Mudurnu Yıldırım Cami, Kütahya Kurşunlu Cami²⁰⁹.

Cephe Düzeni

Hacı İlyas Bey Mescidinin kuzeydoğu cephesinde yuvarlak kemerli bir pencere bulunmaktadır. Güneybatı cephede ise düzensiz bir şekilde yerleştirilmiş iki adet pencere yer almaktadır. Yapının güneybatı cephesinin bir bölümünde ev bulunmaktadır. Kuzeydoğu cephede ise 1747 yılına tarihlenen çeşme yer almaktadır. Yapının kubbesi yüksek kasnaklıdır. Gülgün hatun mescidinde ise kuzeybatı ve güneybatı cephelerinde bir adet pencere yer almaktadır. Diğer cephelerde pencerelere yer verilmemiştir. Kale Mescidinde ise, yapı kısmen yıkılmış olduğu için pencere detayı anlaşılmamaktadır. Kale Mescidi'nin planına baktığımızda, Saruhanogulları türbelerinin cephe düzenlemesiyle benzerlik göstermektedir. Yedikızlar, Revak Sultan ve Saruhan Bey Türbelerinin giriş cepheleri sağır kemerlidir. Muhtemelen Kale Mescidi de bu anlayışla inşa edilmiştir.

²⁰⁷ Mehmet Oluş Arık, "Turkish Architecture in Asia Minor in the Period of the Turkish Emirates", *The Art and Architecture of Turkey* (Ed. Ekrem Akurgal), Oxford University Press, Oxford 1980, s. 112.

²⁰⁸ Gönül Öney, .a.g.e., ss. 5-7.

²⁰⁹ Gönül Öney, a.g.e., s. 5,6.

Mimari Elemanlar

Son cemaat yeri sadece Hacı İlyas Bey Mescidinde mevcuttur. İki bölümlü son cemaat yerinin üzeri iki kubbe ile örtülüdür. Ortada korint balıklı bir sütuna ve yan duvarlara oturan iki yuvarlak kemerli girişi vardır.

Hacı İlyas Bey Mescidine giriş, yeni yapılmış dikdörtgen kapıdan sağlanmaktadır. Kapı eksende değildir. Gülgün Hatun Mescidinde de aynı durum söz konusudur. Fakat Gülgün hatun Mescidinin kapısı basık kemerlidir. Kale Mescidinin girişi günümüze ulaşmamıştır fakat eksene yerleştirildiğini düşünmekteyiz.

Mescitlerde destek sistemi olarak duvarlar kullanılmıştır. Hacı İlyas Bey Mescidinin son cemaat yeri kemeri bir sütuna ve yan duvarlara oturmaktadır.

Kubbeye geçiş ögesi olarak sivri tromp, pendentif ve Türk üçgeni kullanılmıştır. Hacı İlyas Bey Mescidinin kubbesinde sivri tromp, son cemaat yerinin kubbesinde ise pendentif görülmektedir. Gülgün Hatun Mescidinin kubbeye geçiş ögesi ise Türk üçgenidir. Kubbesi günümüze ulaşmayan Kale Mescidinin, kalan izlerden Türk üçgeni ile kubbeye geçildiği anlaşılmaktadır.

Gülgün Hatun Ve Hacı İlyas Bey Mescitlerinin mihrapları yarım silindirik ve sadedir. Kale Mescidinde ise sivri kemerli niş şeklindedir.

Hacı İlyas Bey ve Kale Mescidinin minareleri yoktur. Gülgün Hatun Mescidinin minaresi ise, üzerindeki yazıdan 1963 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Malzeme-Teknik

Saruhanogulları mescitleri moloz taş ve tuğla ile düzensiz bir teknikte inşa edilmiştir. Hacı İlyas Bey Mescidinin son cemaat yeri kemerleri ve kubbesi tuğladan inşa edilmiştir. Gülgün Hatun Mescidinin de kubbesi tuğla malzemeden yapılmıştır. Günümüze kubbesi ulaşmayan Kale Mescidi ise, geçiş ögeleri tuğla olduğu için kubbesi de tuğla olmalıdır. Kele Mescidinden alınan tuğla boyutları şu şekildedir: kuzeydoğuda, 38x?x4 cm., güneydoğu cephede 39x?x4 cm. güneybatı cephede ise 39x?x4 cm.dir. Gülgün Hatun Mescidinin sıvasız olan güney cephesinden alınan tuğla boyutları ise; 22,5x11,5x3,5 cm.dir.

Süsleme

Söz konusu mescitlerin içinde ve dışında süsleme unsuru bulunmamaktadır. Sadece Hacı İlyas Bey Mescidinin bazı cephelerinde kasetleme tekniği süsleme özelliği gösterebilir.

Usta Sorunu

Saruhanoğulları mescitlerinin ustaları hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

4.1.4. Medreseler

Saruhanogulları Beyliği'nden kalan medrese sadece İshak Çelebi Medresesi'dir.

Plan

İshak Çelebi Medresesi, bir camiye bağlı, açık avlulu, iki katlı medreseler grubuna girmektedir. Hem Anadolu Selçuklu Medresesi geleneğini sürdürür hem de bundan ayrılan noktaları vardır. İshak Çelebi Medresesinin bir camiye bağlı olarak yapılması, ana eyvan ve hücrelerin sivri beşik tonoz ile örtülü ve iki katlı olması, Anadolu Selçuklu geleneğinin devam ettiğinin göstergesidir. Anadolu Selçuklu geleneğinden, revaksız avlu düzeniyle, asimetrik planıyla ve ana eyvanın dışa taşmasıyla ayrılmaktadır. Bu özellikler de, yani revaksız avlulu, asimetrik planlı ve ana eyvanın dıştan belirlenmesi Beylikler dönemi özelliği diyebiliriz. Eğirdir Dünder Bey Medresesi (1302), Amasya Bimarhane (1309), Korkuteli Sinaneddin Medresesi (1319), Karaman Hatuniye Medresesi (1382), Peçin Ahmet Gazi Medresesi (1375) iki eyvanlı (giriş-ana eyvan) olması bakımından İshak Çelebi Medresesi ile benzerlik göstermektedir²¹⁰. Korkuteli Sinaneddin Medresesi (1319), Peçin Ahmet Gazi Medresesi (1375) ise iki katlı olması bakımından İshak Çelebi Medresesi ile benzerlik göstermektedir²¹¹.

Cephe Düzeni

İshak Çelebi Medresesi güneybatı cephesinde ince-uzun formda üç küçük pencere yerleştirilmiştir. Kuzeybatı cephede ise taçkapı; taçkapının iki yanında ise çeşme bulunmaktadır. Çeşmelerin üzerinde ise ikişer adet pencere bulunmaktadır. Güneydoğu cephede herhangi bir açıklık yoktur. Kuzeydoğu cephesi ise, türbe ve camiye bitişiktir.

Mimari Elemanlar

Medresenin taç kapısı Kuzeybatı cephede yer almaktadır. Görünüşü bakımından Ulu Cami kuzeybatı taç kapısı ile benzer özellikler göstermektedir. Cepheden hafif dışa taşmış, ince uzun sivri kemerli bir niş şeklindedir. Tuğladan yapılan kavsarası, beşik tonoz görünümündedir.

²¹⁰ Gönül Öney, a.g.e., ss. 17-19.

²¹¹ Gönül Öney, a.g.e., ss. 17-19.

Medresede pencereler, kuzeybatı cephede, taçkapının iki yanındaki çeşmelerin üzerinde ikişer adet olarak düzenlenmiştir. Güneybatı cephede ise ince uzun küçük üç pencere bulunmaktadır.

İshak Çelebi Medresesi tonozlar kullanılarak örtülmüştür. Fakat bu örtüler yukarıdan baktığımızda anlaşılmaz. Örtü dıştan kurşunla kaplanmıştır. Medresede sivri tonoz, çelipleme tonoz; üst katının bazı yerlerinde tekne tonoz; çapraz tonoz örtüyü ise medresesinin cami ile medreseyi birbirine bağlayan girişin üzerinde görmekteyiz.

Medresede Taşıyıcı sistem olarak duvar ve sütunlar kullanılmıştır. Medresenin avlusu revaksız olmasına rağmen, kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindeki sütunların da taşıyıcı görevi olduğunu söyleyebiliriz. Sütunlar yuvarlak gövdeli, kare kaideli ve başlıklıdır. Medresedeki sütun başlıkları devşirme, korint ve kompozit başlıklıdır.

Ana eyvanın güneydoğu cephesinde dikdörtgen şeklinde mihrap nişi bulunmaktadır.

Malzeme-Teknik

Yapıda Kesme taş, moloz taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanılmıştır. Kesme taş; Yapının beden duvarının köşelerinde, ana eyvanın kemerinde ve taç kapıda görülmektedir. Moloz taş; yapının tüm duvarlarında, tuğla ise; kemer ve örtü sisteminde görülmektedir. Sütun ve sütun başlıkları ise devşirme malzemedir.

Süsleme

Medresenin içinde ve dışında süsleme yoktur. Yalnız saçaklarda yer alan iki sıra kirpi dişler süsleme unsuru olarak sayılabilir.

Usta Sorunu

Kuzeybatıdaki taçkapıdaki kitabeye göre yapının mimarı Hacı Emet bin Osman'dır.

4.1.5. Tekke ve Zaviyeler

Anadolu'ya Moğolların akınları sonucu, halk çöküntüye uğramış, bu çöküntüden kurtulmak için şeyh ve dervişlerin etrafında toplanmıştır. Şeyh ve dervişler Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılıp zaviyeler kurmuşlardır. Çeşitli yerlere dağılan dervişler, buraları Türkleştirmede önemli rol oynamışlardır²¹².

Saruhanogulları döneminde Seyyit Hoca Tekkesi ve Mevlevihane günümüze ulaşabilmiştir.

Plan

Seyyit Hoca Tekkesi, zaviye yapısından çok mescit planına benzemektedir. Kare bölümlü üzeri kubbe ile örtülüdür. Batısında ise son cemaat yeri bulunmaktadır. Muhtemelen sonradan eklenmiştir. Son cemaat yeri uygulaması genelde mihrap aksına denk gelecek şekilde konumlandırılmaktadır. Buradaki son cemaat yeri uygulaması, arazi yapısından dolayı olmalıdır. İbadet mekânındaki kubbeye sivri tromplarla geçilmektedir. Son cemaat yeri kubbesine ise pandantif ile geçilmektedir. Bu yapının mimarisi daha çok tek kubbeli mescitlere benzemektedir. Bu plan tipinde Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde çok sayıda mevcut örneği bulunmaktadır. Son cemaat yerini konumlandırma konusunda sürekli bir arayış içerisinde olması da dönem özellikleri arasında sayılabilir. Seyyit Hoca Tekkesi'ndeki gibi, Aksinne Dibekli Mescidi²¹³ ve Akşehir Taş Medrese Mescidi²¹⁴, son cemaat yerinin batı cephede yer alması bakımından benzerlik göstermektedir. Yapının planı, Hacı İlyas Bey Mescidi planına da benzemektedir.

Mevlevihane ise dıştan kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Avlu sofası kubbeli, eyvanlı bir yapıdır. Dört eyvan bulunmaktadır. Semahanenin güneydoğusunda ana eyvan bulunmaktadır. Ana eyvanın iki yanında eyvan derinliğinde iki oda bulunmaktadır. Niksar'da Çöreğibüyük Tekkesi(13-14. Yüzyıl)²¹⁵, Mevlevihane ile

²¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu olarak Vakıflar ve Temlikler I İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, PYS Vakıf Sistem Matbaası, Ankara 1942, ss. 279-386.

²¹³ Murat Katoğlu, "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plan Tipi ve Son Cemaat Yeri", *Türk Etnografya Dergisi*, TTK Basımevi, Ankara 1967, s. 83.

²¹⁴ Murat Katoğlu, a.g.e., s. 84-85.

²¹⁵ Semavi Eyice, 1962, a.g.e., s. 65.

hemen hemen aynı plana sahiptir. Ebu Şems Hanıkahı²¹⁶ da Mevlevihane ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Fakat Mevlevihane daha gelişmiş bir plana sahiptir. Erken Osmanlı dönemindeki zaviyeler genelde ters “T” şeklinde tasarlanmıştır. Çörebüyük Tekkesi ve Manisa Mevlevihanesi’ndeki gibi dıştan dikdörtgen plana sahip olan tarikat yapıları, Erken Osmanlı döneminde yerini yavaş yavaş ters “T” plana bırakmıştır. Erken Osmanlı döneminde İznik Nilüfer Hatun İmareti, Milas Firuz Bey İmareti, Bursa Orhan Gazi İmareti, Bursa Yeşil İmareti ters “T” planının uygulandığı bazı yapılardır²¹⁷.

Cephe Düzeni

Seyit Hoca Tekkesi’nin kuzeydoğu cephesinde bir adet üstte iki adet altta olmak üzere üç pencere bulunmaktadır. Güneydoğu cephe sağırdır. Güneybatı cephede ise bir adet pencere bulunmaktadır. Son cemaat yeri ise güneybatı cephede yer almaktadır.

Mevlevihane’de ise; kuzeydoğu cephede iki altta iki üstte yuvarlak kemerli pencereler bulunmaktadır. Güneydoğu cephede iki, güneybatı cephede ise iki altta iki üstte yuvarlak kemerli pencereler bulunmaktadır. Yapının girişinin bulunduğu kuzeybatı cephede, dört betonarme direk ile desteklenmiş sundurma yer almaktadır. Kapının doğusunda iki batısında ise bir pencere bulunmaktadır.

Mimari Elemanlar

Son cemaat yeri Seyyit Hoca Tekkesinde bulunmaktadır. İki bölümlü son cemaat yeri yapının güneybatısında yer almaktadır. Pandantif ile geçilen iki kubbe, son cemaat yerini örtmektedir.

Seyyit Hoca Tekkesinin girişi güneybatı cephenin ekseninden kuzeydoğu yönüne kaymış olan sağır sivri kemerli kapıdan girilmektedir. Mevlevihane’ye giriş ise kuzeybatı cephedeki sivri kemerli niş içine alınan basık kemerli kapıdan girilmektedir.

Seyyit Hoca Tekkesinde, destek sistemi olarak duvarlar kullanılmıştır. Son cemaat yerinde “L” biçimli ayaklar desteklemektedir. Mevlevihane’de ise taşıyıcı olarak duvarlar ön plana çıkmıştır. Sundurmalı girişte ise betonarme ayaklar kullanılmıştır.

²¹⁶ Sevgi Parlak, Merkezi Kubbe-Eyvan İlişkisinin Esas Olduğu Anadolu Selçuklu Tarikat Yapıları, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 132.

²¹⁷ Semavi Eyice, 1962, a.g.e., ss. 3-80.

Seyyit Hoca Tekkesi ibadet mekânını örten kubbeye geçiş, sivri troplar ile sağlanmıştır. Son cemaat yeri kubbelerinde ise pendentif kullanılmıştır. Mevlevihane’de ise, semahanenin üzeri kubbe ile örtülü, kubbeye geçiş ise pendentif ile sağlanmıştır. Mevlevihane’nin diğer örtü sistemini tonozlar oluşturmaktadır. Yapıda kullanılan tonoz çeşitleri ise şu şekildedir: beşik tonoz, çelipleme tonoz, sivri beşik tonozdur.

Seyyit Hoca Tekkesine dışarıdan baktığımız zaman kubbe eteği ve kubbe kasnağı dışarıdan belli olmaktadır. Kubbe kasnağı sekizgendir. Üzerinde kasetleme tekniği görülmektedir. Son cemaat yerinin kubbe kasnakları da sekizgendir. Üzerleri kiremit ile örtülüdür. Mevlevihane’nin kubbesi ise dıştan sekizgen kasnaklıdır. Kubbe ve diğer örtü elemanları kurşun kaplamadır. Kuzeybatı cephedeki sundurmalı girişin üzeri kiremit kaplıdır.

Seyyit Hoca Tekkesinin mihrabı güneydoğu cephenin ekseninde yer almaktadır. Mihrabın gövdesi beş cephelidir. Mihrabı kavsara örtmektedir. Beş sıra mukarnas kullanılmıştır. Mevlevihane’nin mihrabı ana eyvanın güneydoğu cephesinde bulunmaktadır. Basit bir niş şeklinde yapılmıştır.

Seyyit Hoca Tekkesi ve Mevlevihane’nin minareleri bulunmamaktadır.

Malzeme-Teknik

Seyyit Hoca Tekkesinde duvarlarda moloz taş, köşelerde ise kesme taş kullanılmıştır. Kubbe kasnağında kesme taşlar iki sıra tuğlalar ile çerçevelenmiştir. Kubbe ve kapının hafifletme kemeri tuğladan yapılmıştır. Mevlevihane’de ise duvarlar yığma moloz taştan, kemerler, kubbe ve tonozlar tuğladan yapılmıştır.

Süsleme

Seyyit Hoca Tekkesi ve Mevlevihane’de süsleme unsuruna rastlanılmamıştır. Seyyit Hoca Tekkesi’nin kubbe kasnağında kasetleme tekniği görülmektedir.

Usta Sorunu

Seyyit Hoca Tekkesi’nin ustası bilinmemektedir. Mevlevihane’nin kitabesi yoktur fakat Evliya Çelebi burayı ziyareti sırasında kitabeyi okumuştur. Kitabede geçen isim Osman bin Emet’tir. İshak Çelebi Külliyesi’nin mimarı ise Emet bin Osman’dır. Muhtemelen bir hatadan dolayı Osman bin Emet şeklinde çevrilmiştir. Mevlevihane ve İshak

Çelebi Külliyesi, İshak Çelebi tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. İki yapıda çalışan usta aynı olmalıdır. Mevlevihane'nin mimarı Emet bin Osman diyebiliriz.

4.1.6. Türbeler

İslamiyet'te türbe veya mezar yapısına karşı bir tutum vardır. Türbelerin hoş karşılanmadığı bilinmektedir. Bu durum hoş karşılanmamasına rağmen IX. yüzyıldan itibaren İslam dünyasında mezar yapıları ile karşılaşmaktadır.²¹⁸

Saruhanogulları türbelerinden İshak Çelebi Türbesi ve Yedikızlar Türbesi külliye dâhil olan türbeler kategorisindedir. İshak Çelebi Türbesi medrese ve cami arasında konumlandığı için bu yapılarla ortak duvarı paylaşmaktadır. Yedikızlar Türbesi'nde ise yapı bağımsızdır. Revak Sultan Türbesi ve Saruhan Bey Türbesi bağımsız diğer türbelerdir.

Plan

Saruhanogulları türbelerinin tipolojileri, iki çeşittir. “Dâhil olduğu yapının bir hacmini işgal eden türbeler” ve “kübik gövde üzerine kubbeli olup cephesi sağır kemerle çözülenler”dir.

Dâhil Olduğu Yapının Bir Hacmini İşgal Eden Türbeler: İshak Çelebi Türbesi, medresenin doğusundaki bir odayı işgal etmektedir. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda dikdörtgen plana sahip olan türbe, üst örtüsü sivri bir askı kemerle ikiye bölünmüştür. Kare olan bölümün üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişi ise pandantifler sağlamaktadır. Dikdörtgen olan ikinci bölümün üzeri ise sivri beşik tonoz ile örtülüdür. Bu plan tipine sahip Anadolu Selçuklu türbeleri şu şekildedir: Niksar Hacı Çıkrık Türbesi, Alanya Akşebe Sultan Türbesi, Akşehir, Seyyit Mahmut Hayran Türbesi, Harput Arap Baba Türbesi bazı örneklerdendir²¹⁹.

Kübik Gövde Üzerinde Kubbeli Olup, Cephesi Sağır Kemerle Çözülenler: Bu tip türbelerle özellikle Batı Anadolu'da 14. yüzyıl içerisinde karşılaşmaktadır. Bu tip yapılar, kübik gövdeli ve kubbeli olan yapıların varyasyonlarıdır. Giriş cephesi sığ bir eyvan gibi, derin bir kemerle düzenlenmiştir²²⁰.

Bu kategoriye uyan türbeler Revak Sultan, Saruhan Bey ve Yedikızlar Türbeleridir. Kare planlı olan Revak Sultan Türbesi, kubbe ile örtülüdür. Dıştan ise sekizgen piramidal

²¹⁸ Mehmet Oluş Arık, 1967, a.g.e., ss. 57-100.

²¹⁹ Hakkı Önköl, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996, ss. 409-436.

²²⁰ Ali Osman Uysal, *Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 327.

külâh yerleştirilmiştir. Kubbeye geçiş ögesi ise sivri tromptur. Anadolu’da kare planlı olması bakımından Tokat Ebu’l Kasım Türbesi, Kayseri-Pınarbaşı Melikgazi Türbesi, Diyarbakır Sultan Şücaeddin Türbesi, Konya Hoca Fakih Türbesi ile benzerlik göstermektedir²²¹.

Yedikızlar ve Saruhan Bey Türbeleri dikdörtgen planlıdır. Yedi Kızlar Türbesi doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üst örtüsü bir askı kemerle ikiye bölünmüştür. Kare planlı üzeri kubbe ile örtülü kısma köşe üçgenleriyle geçilmektedir. Doğudaki ikinci kısım ise enine dikdörtgen planlı beşik tonoz ile örtülüdür. Saruhan Bey Türbesi ise kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Üst örtüsü sivri kemerle ikiye bölünmüştür. Birinci kısım kare planlı üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbeye Türk trompu ile geçilmektedir. İkinci kısım ise enine dikdörtgen planlı üzeri sivri beşik tonoz ile örtülüdür. Boyut itibari ile dikdörtgen biçiminde olması ve giriş cephesinin düzenlemesi bakımından Amasya Toruntay Türbesi ile benzerdir²²².

Cephe Düzeni

İshak Çelebi Türbesi, medresenin bir bölümü kullanılarak inşa edilmiştir. Türbe dıştan belli olmamaktadır. Kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarına açılmış alt pencerelerle, bu pencerelerin ekseninde üst pencereler vardır. Saruhan Bey Türbesinin tüm cephelerinde ikişer pencere yer almaktadır. Revak Sultan Türbesinin doğu ve batı cephelerinde birer pencere bulunmaktadır. Yedikızlar Türbesine güney cephede bir, kuzey cephede ise iki adet pencere vardır.

Saruhanogulları dönemi türbelerinde cephe düzenlenişi dikkatimizi çekmektedir. Giriş Cephesi, özellikle Saruhan Bey ve Yedikızlar Türbesi'nde olduğu gibi, beden duvarlarından yukarı ve yanlara doğru taşan kütle üzerine, büyük ve sağır kemer cepheye eyvan görünüşü kazandırmıştır. Bu cephe özelliği Revak Sultan Türbesinde de görülmektedir. Germiyanogulları devrinden Altıntaş-Işıklar Köyü I no.lu Türbe ve Kula Süleyman Şah Türbesinin cephe düzeni bakımından benzemektedir²²³. Balat İlyas Bey Mescidi(1404)²²⁴ yine aynı cephe kurgusuna sahiptir.

²²¹ Hakkı Önkal, a.g.e., ss. 231-304.

²²² Hakkı Önkal, a.g.e., ss. 343-358.

²²³ Ali Osman Uysal, 1990, a.g.e., s. 410-411.

²²⁴ Remzi Duran, Menteşe Beyliği Mimarisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1995, s. 150-151.

Mimari Elemanlar

İshak Çelebi Türbesine, medrese içerisinde kuzeybatıdaki kapıdan girilmektedir. Kapının iki yanında örme sütunlu girişi vardır. Akhisar Ulu Cami kadınlar mahfilinin desteğini sağlayan dört örme sütun, buradakilerle aynı özelliklere sahiptir. Örme sütunlar devşirme malzemedir. Saruhan Bey Türbesine giriş, kuzey cephenin eksenindedir. Kuzey cephe yuvarlağa yakın bir sivri kemerle boşaltılarak, eyvan görünümlü büyük kör kemer nişi oluşturulmuştur. Dikdörtgen kapının üzeri, yuvarlak hafifletme kemeri ile vurgulanmıştır. Revak Sultan Türbesine giriş kuzey cephenin eksenindedir. Kuzey cephede tüm cepheyi kapatacak şekilde yuvarlak kör kemer nişi yer almaktadır. Niş içine açılan sivri hafifletme kemerli dikdörtgen bir kapı bulunmaktadır. Yedikızlar Türbesine giriş ise doğu cephedeki açıklıkla sağlanmaktadır. Sivri kör kemer niş ile eyvan görünümü kazandırılmıştır.

Taşıyıcı sistem olarak tüm türbelerde duvarlar kullanılmıştır. Örtü sistemi olarak kubbe ve kubbe+tonoz kullanılmıştır. Revak Sultan Türbesinin üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçiş ise köşe üçgenleriyle sağlanmaktadır. Saruhan Bey, Yedikızlar, İshak Çelebi Türbeleri Kubbe+tonoz örtü sistemi kullanılmıştır. Saruhan Bey Türbesinde Türk trompu, Yedikızlar Türbesinde köşe üçgenleri, İshak Çelebi Türbesinde ise kubbeye pendentif ile geçilmektedir. İshak Çelebi ve Saruhan Bey Türbesinde sivri beşik tonoz, Yedikızlar Türbesinde ise beşik tonoz kullanılmıştır.

İshak Çelebi Türbesinin örtüsü dışarıdan belli olmaz. Saruhan Bey Türbesi kubbesi dışarıdan kasnaksız görünür. Kubbe direkt olarak duvara oturur. Revak Sultan Türbesinde dıştan sekizgen külahla örtülüdür. Külah sekizgen kasnağa oturmaktadır. Yedikızlar Türbesinde kubbe dıştan kasnaksız olarak görünmektedir. Üzeri kiremit ile örtülüdür.

Saruhanogulları türbelerinde mihrap nişi bulunmamaktadır.

Malzeme-Teknik

Türbelerin duvarları kesme taş, moloz taş, tuğla ve almaşık tekniğiyle örülmüştür. İshak Çelebi Türbesi'nin batı cephesinde kesme taş görülür. Yedikızlar Türbesi'nde ise moloz taş ve aralarda dolgu için tuğla parçaları kullanılmıştır. Yapının giriş cephesindeki geniş sağır kemer ise tamamen tuğladır. Köşelerde ise yapıyı sağlamlaştırma amaçlı kesme taş kullanılmıştır. Revak Sultan Türbesinde, kabayonu taş ve moloz taş kullanılmıştır.

Saruhan Bey Türbesi'nde ise yapı moloz taş ve tuğla parçalarıyla inşa edilmiştir. Giriş cephesindeki geniş sağır kemer ise tamamen tuğla ile inşa edilmiştir.

Süsleme

Saruhanogulları Beyliği türbelerinde süsleme, genelde tuğla ve devşirme malzeme ile az da olsa yapılmıştır. Revak Sultan Türbesi'nin güney cephesinde iç içe geçmiş firiz şeklinde devam eden dairesel tuğla örgü sırası vardır. Bu firiz şeridinin oldukça altında, ondan bağımsız bir öge olarak, yine bezeme amacıyla yapılmış düşey üç tuğla sırasından oluşan iri testere dişi dizisi bulunmaktadır. Yedikızlar Türbesi giriş cephesindeki sağır kemerin sol tarafında üzeri silme ve baklava oyma bezeli bir at nalı ve Revak Sultan Türbesi giriş cephesi duvarında kabartmalı küçük bir friz parçası duvar örgüsünde kullanılarak, devşirme malzemeyi bezeme amaçlıyla kullanmışlardır.

Usta Sorunu

Saruhan Bey, Revak Sultan, Yedikızlar Türbelerinin mimarı ile ilgili hiçbir bilgi yoktur. İshak Çelebi Türbesini ise Emet bin Osman yapmıştır. İshak Çelebi Medresesi'nin mimarı Emet bin Osman'dır. Türbe de medresenin bir bölümünü işgal ettiği için, mimarı Emet bin Osman olması muhtemeldir.

4.1.7. Hamamlar

Hamamlar, sadece temizlik ve bakım için değil, manevi temizlik için de bu yapılara gerek duyulmuş olduğu bilinmektedir²²⁵.

Dere Hamamı külliyeyle ait bir hamam olmasına rağmen, herhangi bir yapı ile organik bağı bulunmamaktadır.

Plan

Dere ve Çukur hamam, daha önce de belirttiğimiz gibi Semavi Eyice'nin, Haçvari Dört Eyvanlı ve Köşe Hücreli (A)" plan tipine girmektedir²²⁶. Bu plan tipinin başlıca örnekleri: Ermenek Karamanoğlu Hamamı, Akşehir Meydan Hamamı kadınlar kısmı, Mardin Ulu Cami Hamamı, Bursa Orhan Gazi ve Nalıncılar Hamamı erkekler kısmı, Süleyman Bey Hamamı, Balat I no.lu Hamam ve Selçuk İsa Bey Hamamı'dır²²⁷.

Cephe Düzeni

Çukur Hamam, dışarıdan irili ufaklı üç büyük, beş küçük kubbeli bir görünüme sahiptir. Kuzey cephe iki kademelidir. Sıcaklığın köşesi pahlanmıştır. Yapının cephelerinde pencerelere yer verilmemiştir. Kubbelerde aydınlık feneri yer almaktadır.

Gülgün Hamamı ise, dışarıdan baktığımızda üç kubbe görülmektedir. Söz konusu kubbelerden en büyüğü, batıdaki soyunmalık kısmına aittir. Soyunmalığın üç cephesinde birer pencere bulunmaktadır.

Mimari Elemanlar

Çukur Hamama giriş, soyunmalığın batı cephesindeki yuvarlak kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Gülgün Hamamında ise soyunmalık kısmının kuzey cephesindeki kapıdan girilmektedir.

Çukur Hamam ve Gülgün Hatun Hamamında destek istemi olarak duvarlar kullanılmıştır.

²²⁵ Kemal Ahmet Aru, *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul 1940, s. 9.

²²⁶ Semavi Eyice, 1960, a.g.e., s. 108.

²²⁷ Birsan Erat, *Anadolu'da XIV. Yüzyıl Türk Hamam Mimarisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1997, s. 464.

Örtü elemanı olarak kubbe ve tonoz kullanılmıştır. Kubbe her iki yapıda da soyunmalık, ılık, sıcaklık, tıraşlık ve halvetlerde kullanılmıştır. Çukur Hamamda kubbeye geçiş elemanları; güneydoğu halvet hariç diğer halvetlerde Türk üçgeni görülmektedir. Güneydoğu halvette ise istiridye kabuğu biçimli tromp kullanılmıştır. Soyunmalık mekanın kubbesine geçiş ise sivri tromplarla geçilmektedir. Diğer kubbeler ise Türk üçgenleriyle geçilmektedir. Gülgün Hatun Hamamında ise; bütün kubbelere geçiş Türk üçgenleriyle sağlanmaktadır.

Örtü sistemi olarak tonozlar da kullanılmıştır. Çukur hamam eyvanları sivri beşik tonoz; Dere Hamamı'nda ise yine eyvanlarda sivri beşik tonoz kullanılmıştır. Su depolarında ise aynalı tonoz kullanılmıştır.

Malzeme-Teknik

Çukur ve Dere Hamamı malzeme teknik olarak da birbirine benzerdir. Her ikisinin de duvar örgüsü tuğla ve moloz taştır. Duvarların köşelerinde ise yer yer kesme taş görülür. Kubbe, kemer ve tonozlar tuğla malzeme kullanılarak yapılmıştır.

Süsleme

Gülgün Hatun ve Çukur Hamamlarında süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Usta Sorunu

Gülgün Hatun ve Çukur Hamamların mimarı hakkında hiçbir bilgi yoktur.

4.1.8. Darphane

Darphane, para basılan yer anlamına gelmektedir²²⁸. Literatürde “Darphane” olarak adlandırılan yapı, aidiyeti konusunda netlik kazanamamıştır.

Plan

Darphane iki katlı olarak inşa edilmiştir. Fevkani olarak inşa edilen “Darphane” adlı bina, alt katı kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı, üst kat ise kare planlıdır. Alt katta yan yana üç eyvan bulunmaktadır eyvanların üzeri sivri beşik tonoz ile örtülüdür. İkinci kattaki kare mekânın üzeri ise kubbe ile örtülüdür.

Cephe Düzeni

Darphanenin kuzey cephesinde yan yana üç eyvan bulunmaktadır. Yapının doğu cephesinde bir, kuzey cephesinde iki pencere bulunmaktadır. Diğer cepheler sağırdır.

Mimari Elemanlar

Yapının kuzey cephesinde yan yana üç eyvan bulunmaktadır. Üst kata kuzeybatıdaki merdivenlerle çıkılmaktadır. Üst mekânın batı cephesindeki dikdörtgen kapıyla yapıya giriş sağlanmaktadır.

Yapıda destek sistemi olarak duvarlar kullanılmıştır. Kuzey cephedeki eyvanlar sivri beşik tonoz ile örtülüdür. Üst kattaki kare mekânın üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbeye üç parçalı üçgenler ile geçilmektedir.

Kubbe dışarıdan sekizgen kasnaklıdır. Üzeri ise kiremit örtülüdür.

Yapının ikinci katına girdiğimizde güney cephede ocak nişi yer aldığını görmekteyiz. Basit bir şekilde yapılan ocak nişinin, dışarıdan bir de bacası vardır.

Malzeme-Teknik

Yapıda kesme taş, moloz taş ve tuğla ve günümüzde değiştiği için betonarme kullanılmıştır. Kesme taş, yapının bazı köşelerinde ve kuzey cephedeki eyvanların kemerlerinde kullanılmıştır. Moloz taş yapının beden duvarlarında ve arada tuğlayla karışık

²²⁸ Doğan Hasol, a.g.e., s. 133.

yapılmıştır. Tuğla ise ikinci katın pencerelerinde, yuvarlak kemerde kullanılmıştır. Yapının dışında moloz taş kullanımı hâkimken, yapının içi günümüz harcıyla sıvanmıştır.

Süsleme

Darphanede herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir.

Usta Sorunu

Yapının mimarı hakkında hiçbir bilgi yoktur.

Darphanenin Aidiyeti Hakkında Değerlendirmeler

Hakkı Acun, yapıyı tarihlerken, içerisinde bulunan sikkelerden faydalanarak, 1362 tarihinden önce yapının inşa edildiğini söylemektedir²²⁹. Bu görüşü de, Saruhan Bey ve Yedi Kızlar Türbeleri ile Çukur ve Dere Hamamlarının kubbeye geçiş elemanı ile Darphanenin kubbeye geçiş elemanı birbirine benzerlik gösterdiğini söylemektedir²³⁰. Yapı, bizce de Saruhanoğulları devrinden kalmış olabilir. Fakat işlevi hakkında şüphelerimiz bulunmaktadır. İçerisinde Saruhanoğullarına ait sikkelerin de bulunması, bu binayı “darphane” olarak isimlendirmeye yetmeyeceğini düşünmekteyiz. Anıl Yılmaz-Halil Kocaman²³¹ ve Sema Gündüz Küskü²³², yapının darphane olamayacağını düşünmektedir.

Anadolu’da bu yapıyla kıyaslayabileceğimiz bir yapı bulunmaktadır. Söz konusu yapı Bekir Denizin kazısını yaptığı Aksaray Melik Mahmud Gazi Hangahı’dır (Darphane). Bu bina halk arasında darphane olarak bilinmektedir. Fakat yapılan araştırmalar sonucu, bu yapının tekke-zaviye veya hangâh olabileceği düşünülmektedir²³³. Bizim incelediğimiz yapı ile söz konusu bina arasında plan bakımından hiçbir ilişki yoktur. Bunların dışında Anadolu’da mimari tanımlaması bilinen darphane binası göstermek zordur.

Yapının Saruhanoğulları dönemine tarihleme konusunda Hakkı Acun’a katılırken, darphane konusunda ise kesin hüküm vermenin doğru olmayacağını düşünmekteyiz. Bu

²²⁹ Hakkı Acun, 1999, a.g.e., s. 449.

²³⁰ Hakkı Acun, a.g.e., s.449.

²³¹ Anıl Yılmaz; Halil Kocaman, “Manisa Darphanesi: İsimlendirme, Yapısal Analiz ve İşlevi Hakkında Değerlendirmeler”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, Sayı: 22, Ankara 2010, ss. 123-156.

²³² Sema Gündüz Küskü, “Türk Dönemi Manisa Kenti ve Düşündükleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages*, Cilt: 9, Sayı: 10, Ankara 2014, ss. 633-653.

²³³ Bekir Deniz, “Belgeler Işığında Aksaray Melik Mahmud Gazi Hangahı veya Darphane diye Bilinen Yapının Tarihlendirilmesi”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı 8, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1996, ss. 33-44

yapı, fevkani yapısıyla çift işlevli olabilir. Kare planlı tek kubbeli üst kat, darphane izleniminden ziyade, bir mescide uygun düşmektedir. Kible duvarının ortasındaki ocak, özgün haliyle mihrap olabilir. Dolayısıyla üst kat para basma için uygun değildir. Darphane işi için alt kat daha uygundur. Ayrıca darphane devletin resmi kurumudur ve daha korunaklı, örneğin sur içerisinde bir yerde olması gerekmektedir. Darphane olarak adlandırılan yapının konumu ise sur dışında kalmaktadır. Yani halkın yoğun olarak bulunduğu bir yerdedir. Böyle bir bina halkın yoğun olduğu bir konumda olmamalı diye düşünmekteyiz. Bu sebeple buranın darphane olma fikri bize uzak gelmektedir.

4.1.9. eşmeler

Saruhanogulları'ndan günümüze iki adet eşme ulaşabilmiştir. İşhak Çelebi Külliyesi'nin medrese ta kapısının iki yanında yer almaktadırlar.

Doğudaki eşme; medreseye bitişik ve tek cephelidir. Sivri kemerli bir nişe sahip olan eşme, 297 cm. genişliğinde ve 104 cm derinliğe sahiptir.

Çeşmede kesme taş, moloz taş ve tuğla malzeme görölmektedir. Kesme taş; sivri kemerde, moloz taş ve tuğla ise eşme nişinde görölmektedir. Moloz taş ve tuğla, düzensiz almasıık tekniğe sahiptir.

Ayna taşı yatay dikdörtgen formludur. Ayna taşının hemen üzerinde ise yuvarlak kemerli bir niş yer almaktadır. Nişin; 47 cm. genişlik ve 30 cm. derinliğe sahiptir.

Batıdaki eşme; medreseye bitişik ve tek cephelidir. Doğudaki eşme ile aynı özelliklere sahiptir. Sivri kemerli niş 290 cm. genişliğinde, 97 cm derinliğindedir.

Yapının kemerinde düzgün kesme taş, eşme nişinde moloz taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Düzensiz almasıık teknikte inşa edilmiştir.

Ayna taşı yatay dikdörtgen formludur. Ayna taşının hemen üzerinde yuvarlak kemerli, 40 cm genişliğinde ve 28 cm derinliğinde niş yer almaktadır. Ayna taşı üzerine iki adet eşme bağlanmıştır.

Bir yapıya bağlı ve tek cepheli olması bakımından, Selçuk İsa Bey eşmesi, İşhak Çelebi Medresesi eşmelerine benzemektedir²³⁴.

İşhak Çelebi Medresesi'nin mimarı Emet bin Osman olduğuna göre, çeşmelerin mimarı da Emet bin Osman olmalıdır.

²³⁴ Eren Bali Gürsoy, Bir Aydınogulları Beyliği Anıtı Selçuk İsa Bey Camisi Mimari Özellikleri, Restitüsyon ve Koruma Sorunları, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s.74.

4.2. SONUÇ

1313 Tarihinde Saruhan Bey tarafından fethedilen Manisa, 1313-1410 tarihleri arasında yüz yıla yakın bir süre Saruhanoğulları'nın, daha sonra Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında kalmıştır.

Saruhanogullari döneminde henüz Spil Dağı'nın eteklerinden aşağı inemeyen şehir, doğu-batı doğrultusunda enlemesine bir gelişim gösterir. Eserleri gezerken hemen hemen aynı doğrultuda yer alan yapılardan bu sonuç rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Saruhanogullari dönemine ait; 2 külliye, 8 cami, 4 mescit, 1 medrese, 2 tekke-zaviye, 4 türbe, 2 hamam, 2 Çeşme ve 1 darphane tespit edilmiştir.

Saruhanogullari dönemi ve Anadolu Türk cami mimari tarihinin en önemli yapılarından birisi de, Ulu Camidir. Bu yapıda büyük bir deneme ile karşılaşırız. Mihrap önündeki sekizgen sistem üzerine oturan kubbesi, revaklı avlusu ve yan kapılarıyla Türk cami mimarisi tarihinde önemli bir yeri vardır.

Camilerde, revaklı-şadırvanlı ilk avlu örneğini gördüğümüz Manisa Ulu Cami dışındaki diğer camilerde, revaklı-şadırvanlı avlu düzeniyle karşılaşmayız.

Türbe mimarisinde ise, cephesi sağır kemerle çözülen yapılar inşa etmişlerdir. Karahanlılar döneminde, taçkapısı tüm cepheyi kaplayan yapılar mevcuttur. Saruhanoğullari türbelerinde de bu geleneğin izlerini görmek mümkündür. Saruhan Bey, Yedikızlar ve Revak Sultan türbelerinde bu geleneği görebiliriz. Menteşeoğullari Beyliğine ait Balat İlyas Bey Cami'nin cephesinde de bu uygulama görülmektedir.

Tekke ve zaviyelere gelince, Mevlevihane gibi, orijinal durumu bozulmamış, işlevsel yönü ağırlık kazanmış, Türk Mimarisinde bilinen en erken tarihli (1369) Mevlevihane'nin Manisa'da bulunması ayrıca önemlidir. Mevlevihane plan şeması olarak kubbeli medrese ile zaviye planlı yapılar arasında yer almaktadır.

Hamamlar ise, Semavi Eyice'nin Haçvari Dört Eyvanlı ve Köşe Hücreli (A) plan tipine girer. Bu yapılar bize sosyal hayatın önemli olduğunu göstermektedir.

Saruhanogullari'nin Manisa'daki yapılarının büyük bir çoğunluğu moloz taş yapılar oluşturmaktadır. Kesme taş az kullanılmıştır. Bazı yapıların kemerlerinde ve duvarların

köşelerinde az da olsa kesme taş görülmektedir. Duvar tekniği olarak çok az kullanılan çerçevesel ve almasıık duvar olmak üzere iki teknikle karşılaşıyoruz.

Örtü elemanı olarak kubbenin yanında tonoz da kullanılmıştır. Bu tonozlardan en yaygını sivri beşik tonozdur. Türk mimarisinde çok ender örneklerini gördüğümüz çelipleme tonoz da Manisa yapılarında karşımıza çokça çıkmaktadır. Ulu Cami, İshak Çelebi Medresesi, Mevlevihane’de görülen bu örtü elemanına, yerel örtü elemanıdır diyebiliriz.

Manisa Merkez dışındaki Saruhanoğulları yapılarının büyük bir kısmı çeşitli sebeplerden dolayı orijinalliğini kaybetmişlerdir. Manisa Merkez’deki Saruhanoğulları yapılarının büyük bir kısmı ise kısmen veya büyük ölçüde orijinalliğini korumuşlardır.

Sonuç olarak; Saruhanoğulları döneminde Manisa’da şuan için ilklere imza atmış bazı yapılarla karşılaşıyoruz. Bazı yapılar ise farklı cephe düzenlemeleriyle önemlidir. Manisa Ulu Cami’de, dönemine oranla gelişmiş merkezi plan ve revaklı avlu düzeni açısından önemlidir. Orijinal planı bozulmadan günümüze gelen Mevlevihane, Saruhan Bey, Yedikızlar ve Revak Sultan Türbelerinin, “cephesi sağır kemerle çözülen” düzeninin gözükmesi, Saruhanoğulları Beyliği Mimarisini anlamlı kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acun, Hakkı (1983). Manisa Kenti Gelişimi, Eski Eserlerin Şehir Gelişimine Etkileri ve Manisa'nın Eski Mahalleleri, *Manisa*, 16, (5), 21-39.
- Acun, Hakkı (1985). Manisa İshak Çelebi Külliyesi, *Vakıflar Dergisi*, 19, 127-146.
- Acun, Hakkı (1986). Manisa'daki Türbe Mimarisi, *Belleten*, XLIX, (195), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 479-501.
- Acun, Hakkı (1999). *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Ankara: TTK Basımevi.
- Aktuğ Kolay, İlknur (1999). *Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Akyol, Hasan (2018). Saruhanoğulları'na Dair Araştırmalar, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, (1), Manisa, 225-260.
- Arık, Mehmet Oluş (1967). Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri. *Anadolu(Anatolia)*, 11, 57-100.
- Arık, Mehmet Oluş (1980). Turkish Architecture in Asia Minor in the Period of the Turkish Emirates, *The Art and Architecture of Turkey* (Ed. Ekrem Akurgal), Oxford: Oxford University Press, 111-136.
- Arı, Kemal Ahmet (1940). *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul: İstanbul Matbaacılık.
- Aslanapa, Oktay (2010). *Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi kitabevi.
- Bakırer, Ömür (1972). Anadolu Selçuklularında Tuğla İşçiliği, *Malazgirt Armağanı*, 187-201.
- Bakırer, Ömür (1981). *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı*, Ankara: ODTÜ. Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Bakırer, Ömür (2000). *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrablari*, Ankara: TTK. Basımevi.
- Bakkal, Cevat (1994). Menemen Kazası XV.-XVIII. Yüzyıllar. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

- Barkan, Ömer Lütfi (1942). Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu olarak Vakıflar ve Temlikler I İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, Ankara: PYS Vakıf Sistem Matbaası, 279-386.
- Berköz, Haydar (1937). Saruhan Oğulları, *Gediz Dergisi*, 5, Manisa, 13.
- Bozer, Rüstem (2002). Ortaçağ Anadolu Türk Ahşap Sanatında Kündekari Tekniği. *Türkler Ansiklopedisi*, 7, Ankara, 911-917.
- Cantay, Gönül (2002). *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Çakmak, Şakir; Bulut, Lale; Demir, Aydoğan; Ünal, Rahmi Hüseyin (1999). Güzergah III, *Akdeniz’de İslam Sanatı, Erken Osmanlı Sanatı, Beyliklerin Mirası*, İstanbul Türkiye, Electa Espana: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 79-93.
- Çetinkaya, Hacer Sibel (1998). Akhisar ve Gölarmara’daki Türk Anıtları. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Çetinkaya, Hacer Sibel (2005). Akhisar Ulu Camii. *Sanat Tarihi Dergisi*, 14(1), 45-60.
- Demirkol, Umut Osman (2002). Beylikler ve Erken Osmanlı Döneminde Manisa, VI. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (8-10 Nisan 2002) Bildiriler*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayın No: 1, 337-347.
- Deniz, Bekir (1996). Belgeler Işığında Aksaray Melik Mahmud Gazi Hangahı veya Darphane Diye Bilinen Yapının Tarihlendirilmesi, *Sanat Tarihi Dergisi*, 8, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 33-44.
- Duran, Remzi (1995). Menteşe Beyliği Mimarisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Emecen, Feridun (2009), Saruhanoğulları, *İslam Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul: Diyanet Yayınları, 170-173.
- Erat, Birsen (1997). Anadolu’da XIV. Yüzyıl Türk Hamam Mimarisi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- Eravcı, Mustafa; KORKMAZ, Mustafa (1999). Saruhanoğulları ve Osmanlı Klasik Döneminde Manisa'da Yaşayan Kültürel İzleri. (Ed. Mehmet Çelik). Manisa: Manisa Valiliği Yayını.
- Erdoğan, Mehmet Akif ; Bıyık, Ömer (2014). *Defter-i Evkaf-ı Liva-i Saruhan*, Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi başkanlığı Yayın No:7.
- Eroğlu, Süreyya (2006). Süreyya Eroğlu, Batı Anadolu Beyliklerinde Süslemeye Bağlı Süsleme Tasarımları. Yayımlanmamış Doktora Tezi Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eyice, Semavi (1960). İznik'de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*,15, 99-120.
- Eyice, Semavi (1962). İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 21, 3-80.
- Evliya Çelebi (1971). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Çev. Zuhuri Danışman), 13, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.
- Gedik, Yasemin (2004). Saruhanoğulları Beyliğinin Kuruluşu ve Siyasi Teşekkülü, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Gökçen, İbrahim (1938). Ulu Camii ve Medresesi. *Gediz*, 4, 7-8.
- Gökçen, İbrahim (1946). *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar*, İstanbul: Marifet Basımevi.
- Gökçen, İbrahim (1946). *VXI-VXII Asırlarda Saruhan Tekke ve Zaviyeleri*, İstanbul: C.H.P. Manisa Halkevi Yayınları.
- Gökçen, İbrahim (1950). *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar*, İstanbul: Marifet Basımevi.
- Gökçen, İbrahim (1950). *Tarihte Saruhan Köyleri*, İstanbul: Berksoy Basımevi.
- Gök Gürhan, Sevinç (2011). *Bir Seramik Definesinin Öyküsü Saruhanoğlu Beyliği'nin Mirası Manisa Gülgün Hatun Hamamı Seramikleri*. Manisa: Manisa Belediyesi Kültür Yayını.

- Görür, Muhammet (1999). Beylikler Devri Mimarisinde Taş Süsleme, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Görür, Muhammet (2002). Beylikler Dönemi Yapılarında Taş Süslemede Görülen Geçme Geometrik Kompozisyonlar, *Ortaçağ'da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan*, Rekmay Reklam ve Tanıtım Ltd. Şti., Ankara, 269-290.
- Gündüz Küskü, Sema (2014). Türk Dönemi Manisa Kenti ve Düşündürdükleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages*, 9,(10), 633-653.
- Güney, Gül (1998). Batı Anadolu Bölgesinde (Aydın, İzmir, Manisa) Beylikler Dönemine Ait Özellikli Altı Caminin Süslemeleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gürsoy, Eren Bali (2004). Bir Aydınoğlu Beyliği Anıtı Selçuk İsa Bey Camisi Mimari Özellikleri, Restitüsyon ve Koruma Sorunları. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Hasol, Doğan (1998). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- İbn Battuta (2000). *İbn Battuta Seyahatnamesi*. (Çev. A. Sait Aykut), 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kalfazade Ertuğrul, Selda (1995). Anadolu'da Aydınoğulları Dönemi Mimarisi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Karadanişman, Keşfi (1980). *Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri*, Manisa: Manisa Turizm Derneği.
- Katoğlu, Murat (1967). 13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubu Plan Tipi ve Son Cemaat Yeri, *Türk Etnografya Dergisi*. IX, Ankara, 81-100.
- Keskin, Kadir (2014). *Manisa'da Vakıf İzleri ve İz Bırakanlar*, Manisa: Manisa İl Özel İdaresi Yayınları.
- Kızıltan, Ali (1958). *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler*, İstanbul: Güven Basımevi.
- Kuban, Doğan (1997). *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Kuban, Doğan (2008). *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Kuran, Aptullah (1964). *İlk Devir Osmanlı Mimarisi*, Ankara: Ajans-Türk Matbaası.
- Mercangöz, Zeynep (1994). Akhisar Ulu Cami İçindeki Dügümlü Bizans Sütunları. *Sanat Tarihi Dergisi*, 7, 145-162.
- Müderrişoğlu, Fatih (2013). Demirci İlçesi, *Türk Varlıkları Kültür Envanteri Manisa İlçeleri* 45 (Ed. Hakkı Acun), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1-52.
- Oral, Zeki (1962). Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri. *Vakıflar Dergisi*, 5, 22-77.
- Ostrogorsky, Georg (1999). *Bizans Devlet Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öney, Gönül (2007). *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl(1300-1453)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Önköl, Hakkı (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Parlak, Sevgi (2004). Merkezi Kubbe-Eyvan İlişkisinin Esas Olduğu Anadolu Selçuklu Tarikat Yapıları, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Riefshtal, Rudolf Meyer (1931). *Turkish Architecture In Southwestern Anatolia*, Cambridge: Harward University Press.
- Sönmez, Zeki (1995). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara: TTK. Yayınları.
- Sözen, Metin; TANYELİ, Uğur (2003). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şen, Ahmet, Manisa Hamamları (Merkez) (2015). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Tanman, Baha (2012). Manisa Ulucamii, *İslam Ansiklopedisi*, 42, İstanbul, 110-111.
- Tanman, Baha (2009). Mimari, *İslam Ansiklopedisi*, 36, İstanbul, 173-174.
- Tanrıkorur, Barihüda (2003). Manisa Mevlevihanesi, *İslam Ansiklopedisi*, 28, İstanbul, 1-3.
- Tezcan, Nuran (1994). Manisa Mevlevihanesi, *Osmanlı Araştırmaları*, XIV, İstanbul, 185-193.

- Uçar, Hasan (2009). *Manisa eşmeleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Uçar, Hasan (2012). *Spil'den Manisa'ya Manisa eşmeleri*, Manisa: Manisa Belediyesi Kültür Yayınları.
- Uluçay, Çağatay (1940). *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Uluçay, Çağatay (1946). *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, İstanbul: Marifet Basımevi.
- Uluçay, Çağatay (1970). Saruhanogulları, *İslam Ansiklopedisi*, 10. Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 239-244.
- Uysal, Ali Osman (1990). Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Uysal, Ali Osman (1994). Erken Osmanlı Döneminde Sırlı Tuğlalı Minareler. X. Türk Tarih Kongresi, 5, 2349-2367.
- Uysal, Ali Osman (2006). *Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1929). *Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, ay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Pein, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malumat*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1929.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1937). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- rer, Harun (1999). Kemalpaşa ve çevresinde Türk-İslam Eserleri-I (Camiler ve Türbeler). *Kemalpaşa Kültür ve evre Sempozyumu*, 149-215.
- stner Erdoğan, Ceren (2006). Manisa Cami ve Mescitlerinin Cephe Düzeni. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Yakut, Süleyman Haluk. (2002). Saruhanogulları Beyliği. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.

Yetkin, Suut Kemal (1957). Beylikler Devri Mimarisinin Klasik Osmanlı Sanatını Hazırlayışı. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39-43.

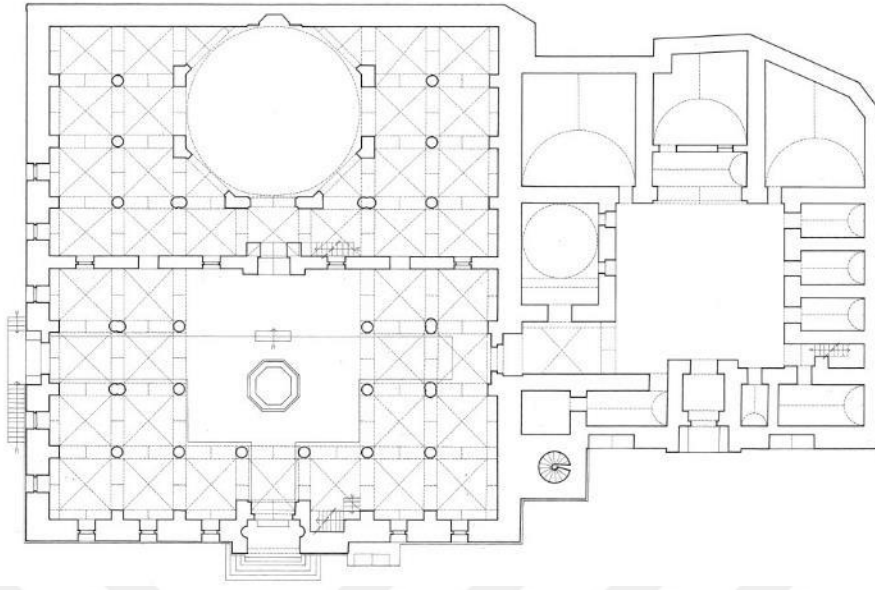
Yetkin, Suut Kemal (1984). *İslam Ülkelerinde Sanat*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Yılmaz, Anıl ; Kocaman, Halil (2010). Manisa Darphanesi: İsimlendirme, Yapısal Analiz ve İşlevi Hakkında Değerlendirmeler. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 22, 123-156.

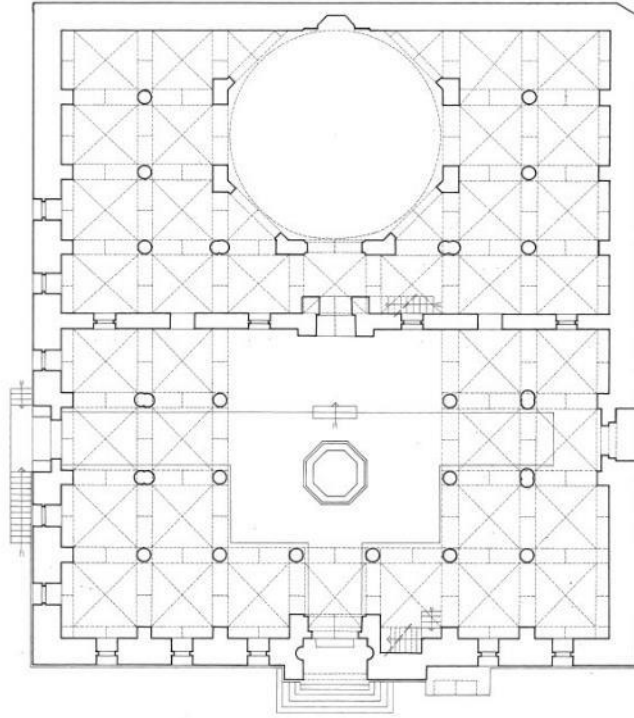

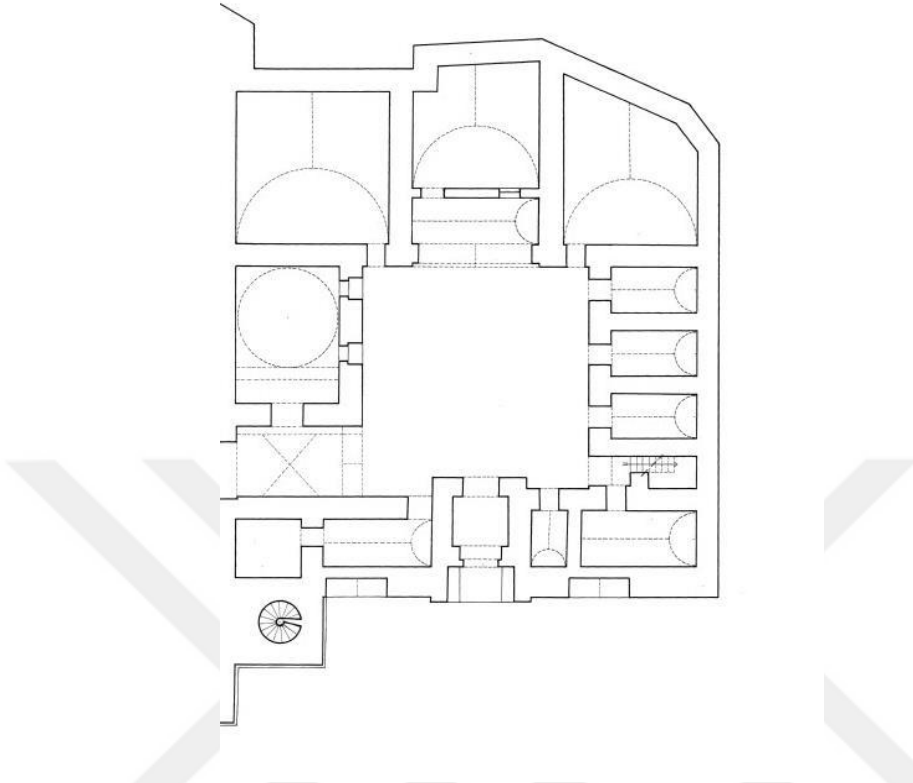
ŞEKİLLER

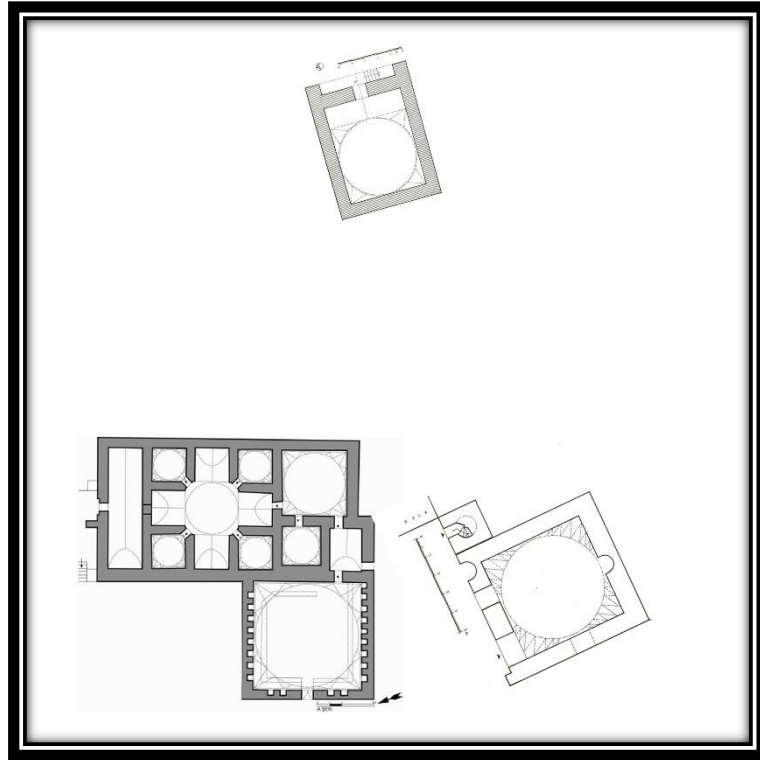
Şekil 1 : İshak Çelebi Külliyesi Planı (İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).

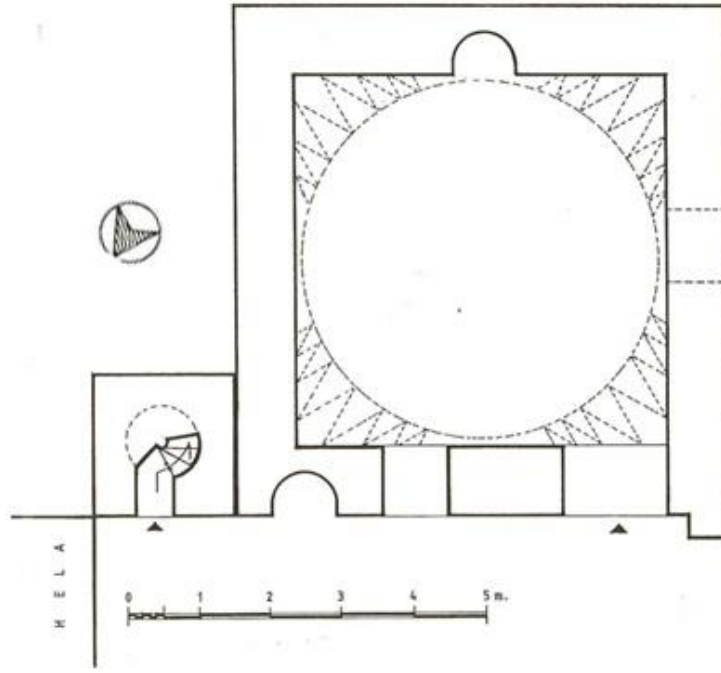
Şekil 2 : Ulu Cami Planı (İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).

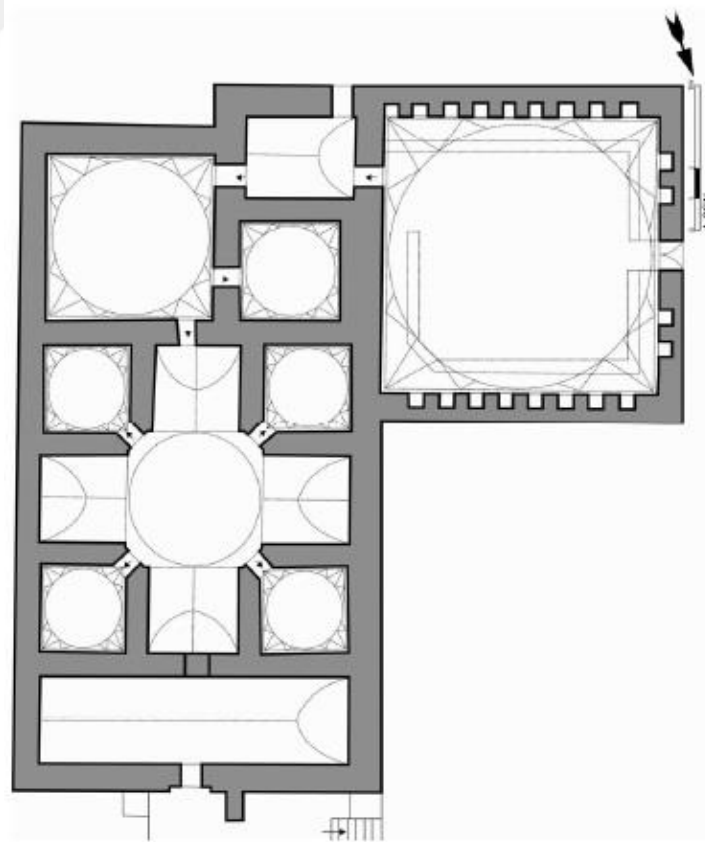
Şekil 3 : İshak Çelebi Medresesi planı (İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).

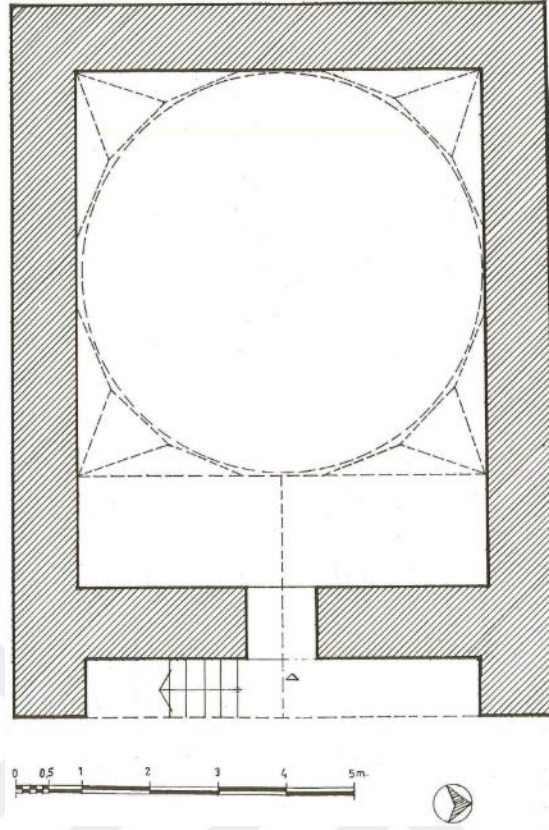
Şekil 4 : Gülgün Hatun Külliyesi (Düzenleyen: Orhan Aydın).

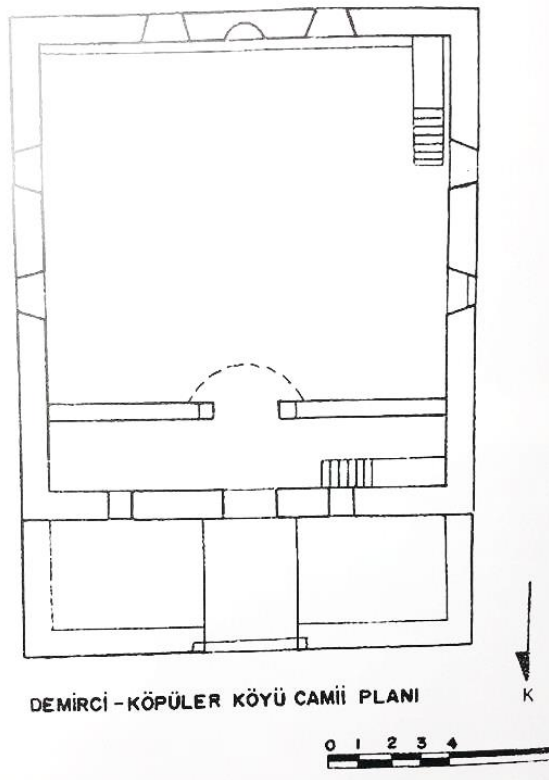
Şekil 5 : Gülgün Hatun Mescidi planı (Acun 1999).

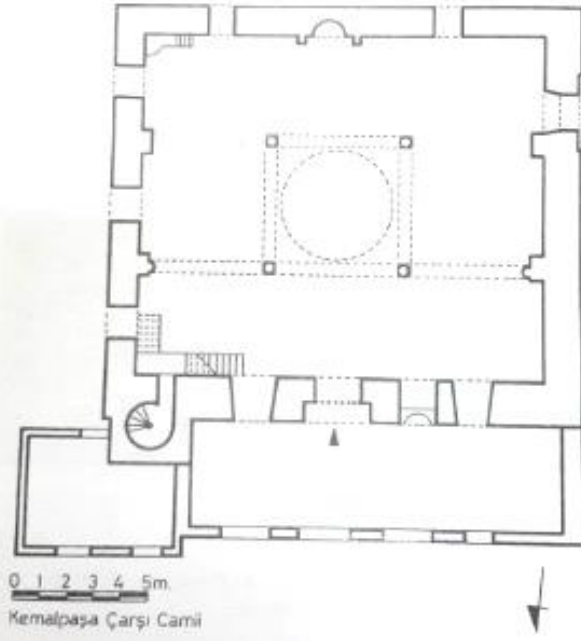
Şekil 6 : Gülgün Hatun Hamamı planı (Şen 2015).

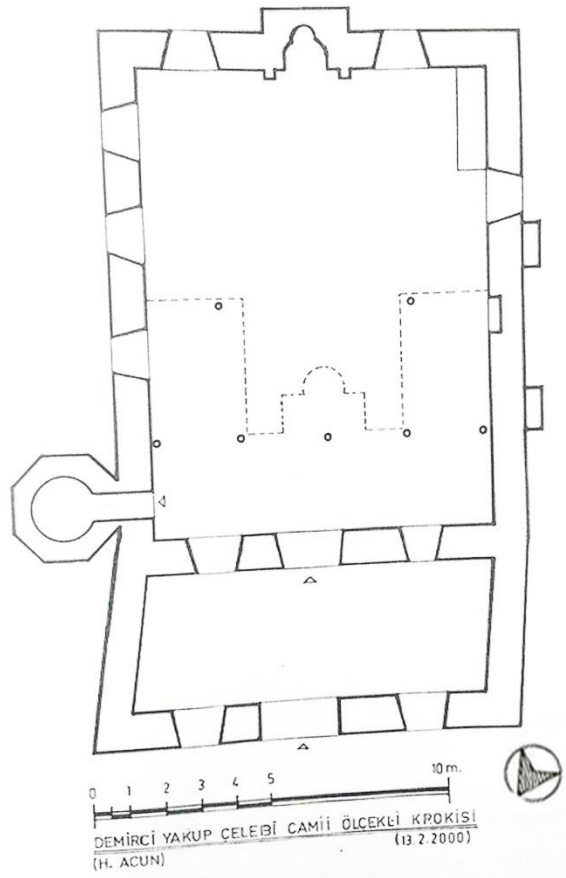
Şekil 7 : Yedikızlar Türbesi planı (Acun 1999).

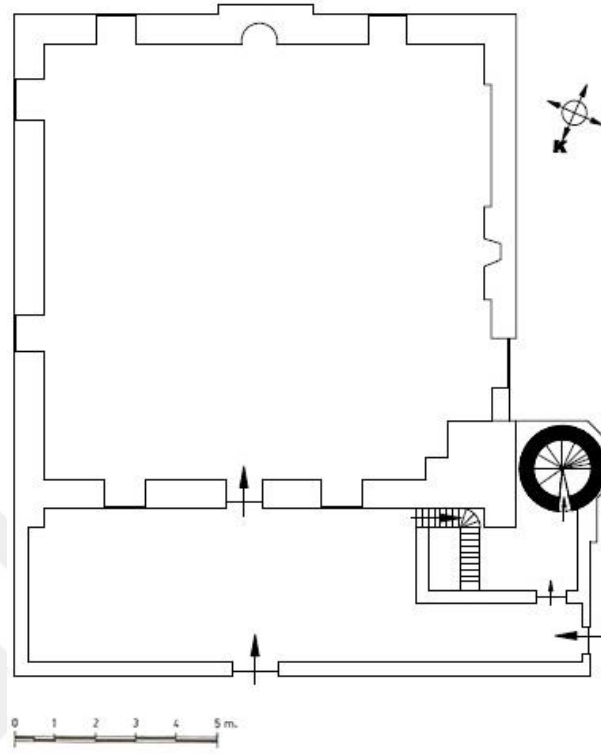
Şekil 8 : Köpeler Köyü Eski Cami planı (Acun 2000).

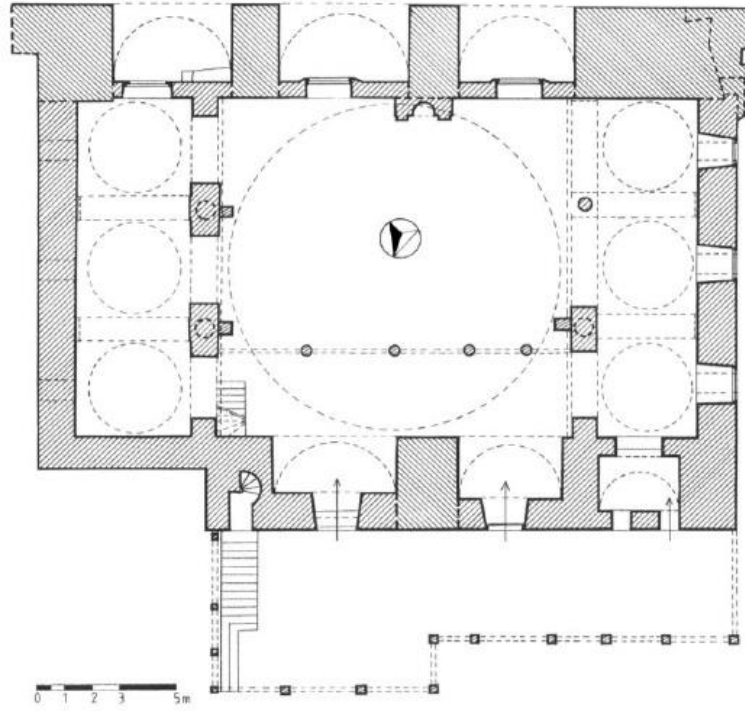
Şekil 9 : Kemalpaşa Emet Bey Cami planı (Ürer 1999).

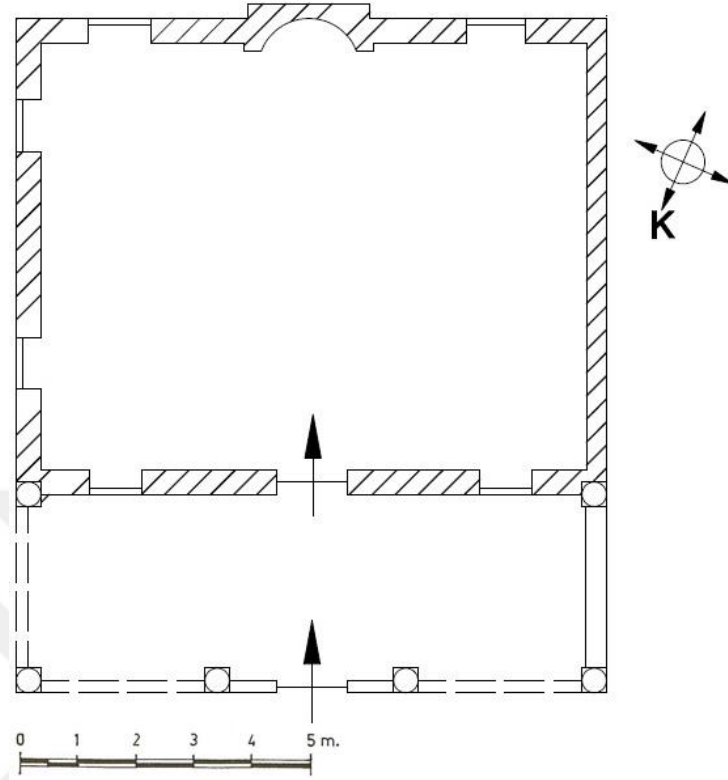
Şekil 10 : Demirci Yakup Çelebi Cami planı (Acun 2000).

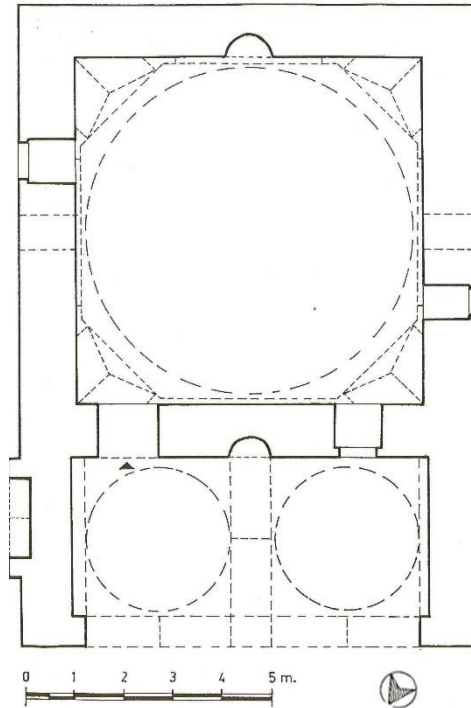
Şekil 11 : Palamut Köyü Cami planı (Orhan Aydın).

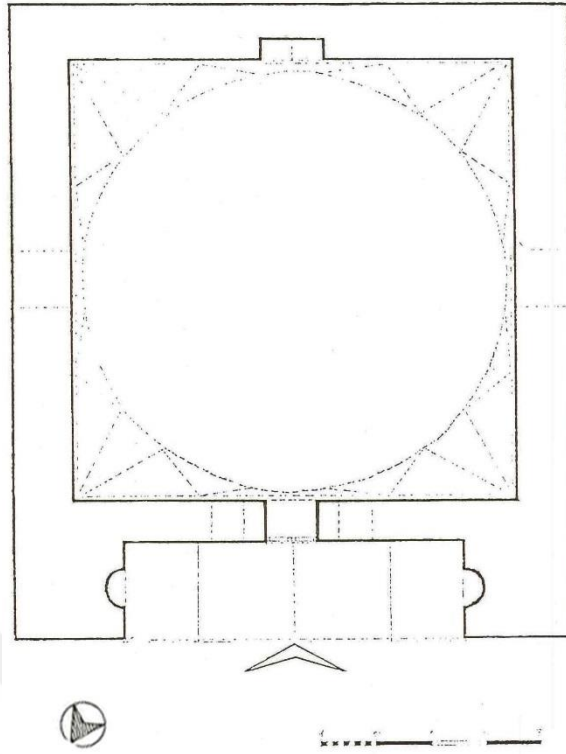
Şekil 12 : Akhisar Ulu Cami planı (Çetinkaya 2005).

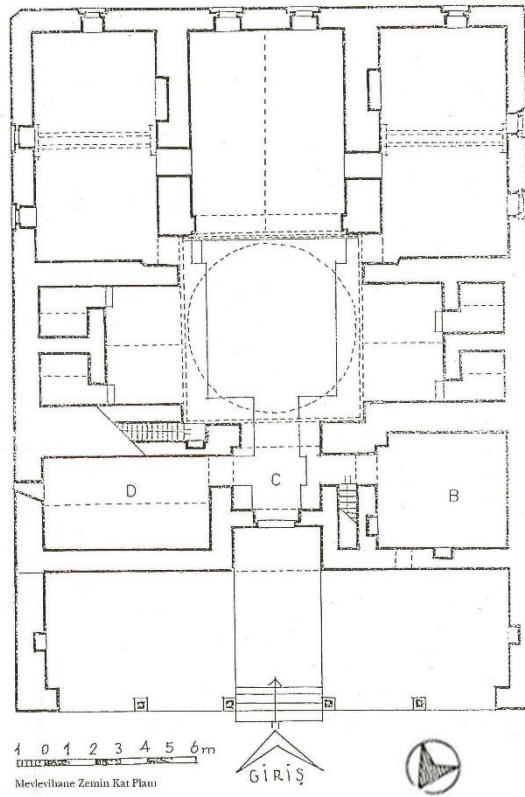
Şekil 13 : Menemen Ulu Cami Planı (Orhan Aydın).

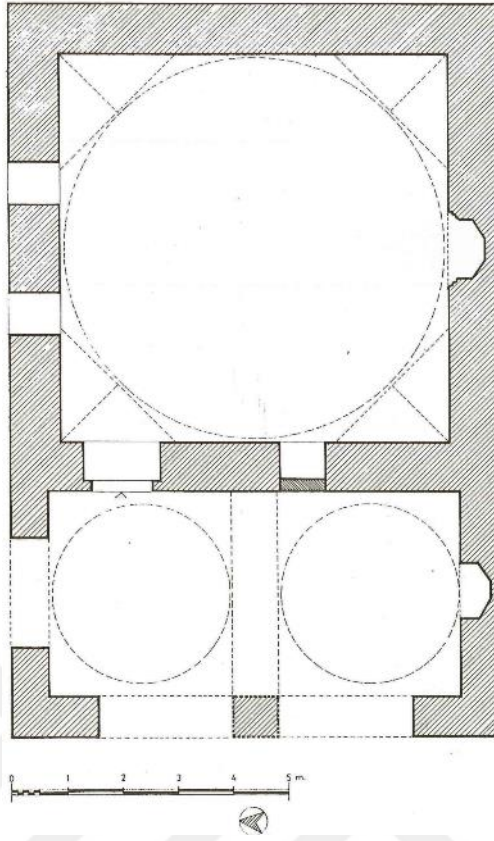
Şekil 14 : Hacı İlyas Bey Mescidi planı (Acun 1999).

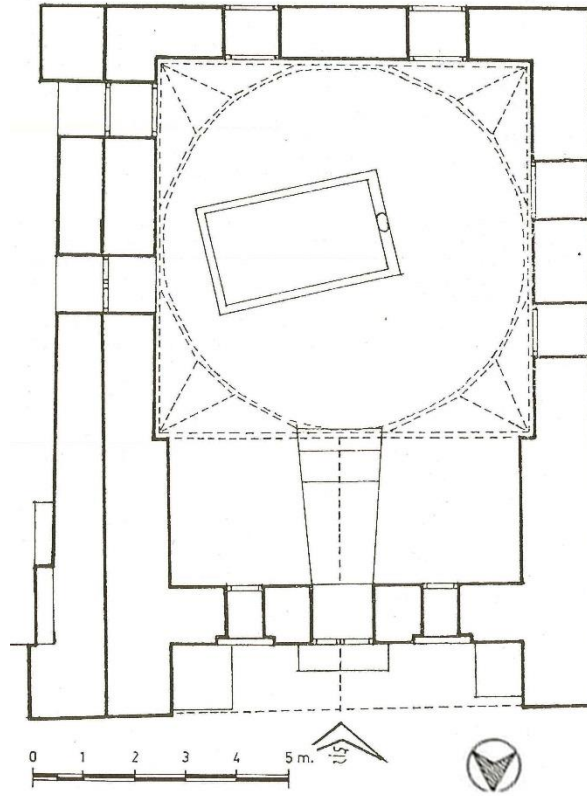
Şekil 15 : Kale Mescidi planı (Acun 1999).

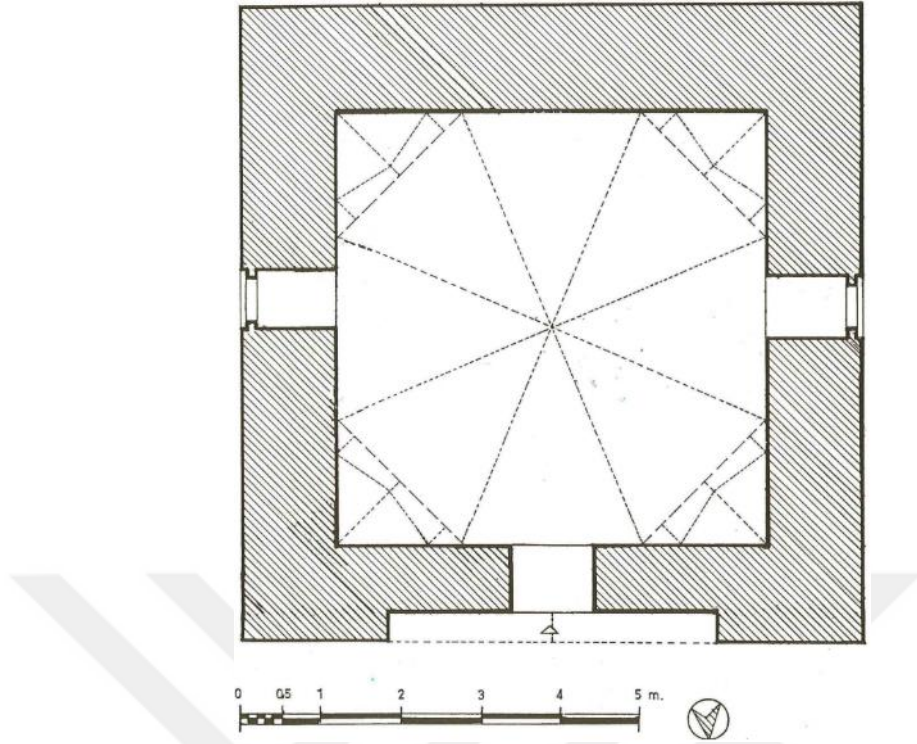
Şekil 16 : Mevlevihane planı (Acun 1999).

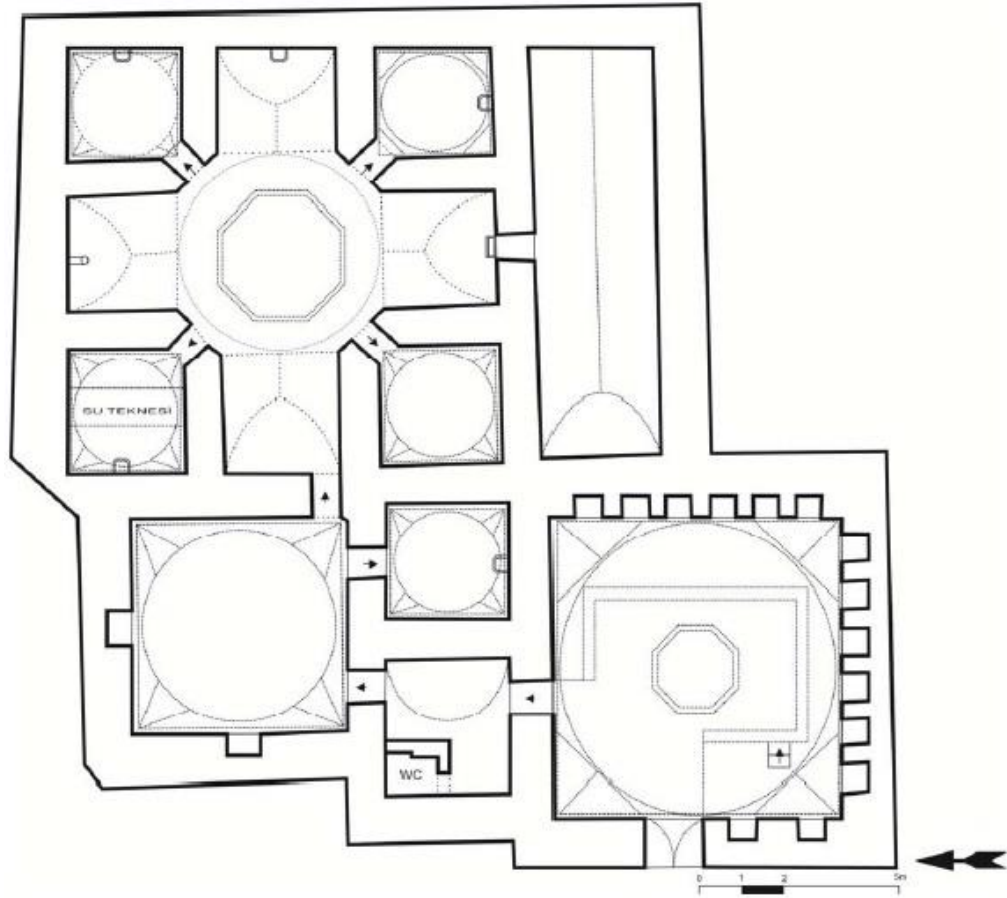
Şekil 17 : Seyyit Hoca Tekkesi planı (Acun 1999).

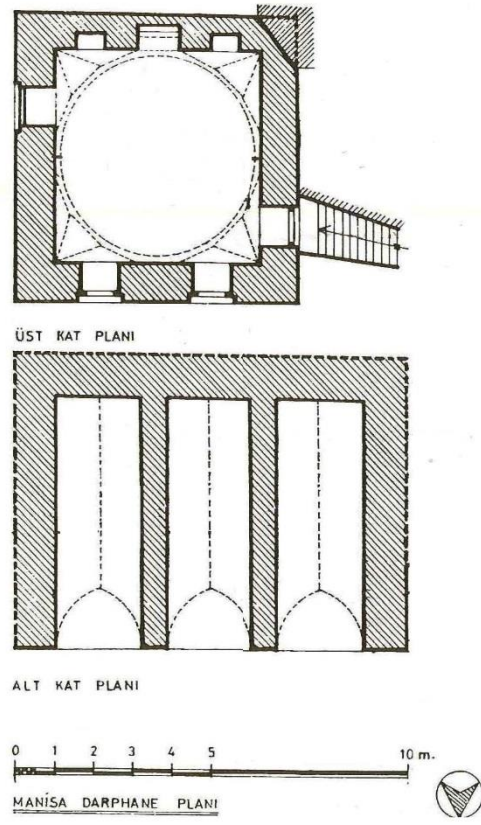
Şekil 18 : Saruhan Bey Türbesi planı (Acun 1999).

Şekil 19 : Revak Sultan Türbesi planı (Acun 1999).

Şekil 20 : Çukur Hamam planı (Şen 2015).

Şekil 21 : Darphane Planı (Acun'dan düzeltilerek).

RESİMLER

Resim 1 : Saruhanoğulları Beyliği Haritası (Uluçay 1946).

Resim 2 : İshak Çelebi Külliyesi genel görünüm.

Resim 3 : Manisa Ulu Cami kitabesi

Resim 4 : Manisa Ulu Cami içeriden genel görünüm.

Resim 5 : Manisa Ulu Cami avludan genel görünüm.

Resim 6 : Manisa Ulu Cami kuzeydoğu cephe.

Resim 7 : Manisa Ulu Cami kuzeydoğudaki taçkapı.

Resim 8 : Manisa Ulu Cami kuzeybatıdaki taçkapı.

Resim 9 : Manisa Ulu Cami kubbe detayı.

Resim 10 : Manisa Ulu Cami minaresinden detay.

Resim 11 : Manisa Ulu Cami minberi.

Resim 12 : İshak Çelebi Medresesi kitabesi.

Resim 13 : İshak Çelebi Medresesi kuzeybatı cephe.

Resim 14 : İshak Çelebi Medresesi güneydoğuya bakış.

Resim 15 : İshak Çelebi Medresesi kuzeybatıya bakış.

Resim 16 : İshak Çelebi Türbesi girişi.

Resim 17 : İshak Çelebi Türbesi içeriden genel görünüm.

Resim 18 : İshak Çelebi Türbesi kubbesi.

Resim 19 : İshak Çelebi Külliyesi doğudaki çeşme.

Resim 20 : İshak Çelebi Külliyesi batıdaki çeşme.

Resim 21 : Gülgün Hatun Mescidi genel görünüm.

Resim 22 : Gülgün Hatun Mescidi güneybatı cephe.

Resim 23 : Gülgün Hatun Mescidi içeriden genel görünüm.

Resim 24 : Gülgün Hatun Hamamı sıcaklık bölümü.

Resim 25 : Gülgün Hatun Hamamı genel görünüm.

Resim 26 : Gülgün Hatun Hamamı soyunmalık bölümü.

Resim 27 : Yedikızlar Türbesi içeriden genel görünüm.

Resim 28 : Yedikızlar Türbesi doğu cephe.

Resim 29 : Yedikızlar Türbesi doğu cephedeki devşirme malzeme.

Resim 30 : Küpeler Köyü Eski Cami genel görünüm.

Resim 31 : K peler Köyü Eski Cami kitabesi.

Resim 32 : K peler Köyü Eski Cami kuzeydoğu cephe.

Resim 33 : K peler Köyü Eski Cami içeriden genel görünüm.

Resim 34 : K peler Köyü Eski Cami gemi figürü.

Resim 37 : Kemalpaşa Emet Bey Cami genel görünüm.

Resim 38 : Kemalpaşa Emet Bey Cami onarım kitabesi.

Resim 39 : Kemalpaşa Emet Bey Cami kuzeydoğu cephe.

Resim 40 : Kemalpaşa Emet Bey Cami içeriden genel görünüm.

Resim 41 : Demirci Yakup Çelebi Cami kuzeydoğu cephe.

Resim 42 : Demirci Yakup Çelebi Cami güneybatı cephe.

Resim 43 : Demirci Yakup Çelebi Cami kuzeybatı cephe

Resim 44 : Demirci Yakup Çelebi Cami içeriden genel görünüm.

Resim 45 : Palamut Köyü Cami kuzeybatı cephe.

Resim 46 : Palamut Köyü Cami içeriden genel görünüm.

Resim 47 : Akhisar Ulu Cami kuzeybatı cephe.

Resim 48 : Akhisar Ulu Cami güneydoğu cephe.

Resim 49 : Akhisar Ulu Cami minaresi.

Resim 50 : Akhisar Ulu Cami içeriden genel görünüm.

Resim 51 : Menemen Ulu Cami genel görünüm.

Resim 52 : Menemen Ulu Cami kitabesi.

Resim 53 : Menemen Ulu Cami minaresi.

Resim 54 : Menemen Ulu Cami içeriden genel görünüm.

Resim 55 : Attar Hoca Cami genel görünüm.

Resim 56 : Attar Hoca Cami minaresi.

Resim 57 : Attar Hoca Cami içeriden genel görünüm.

Resim 58 : Hacı İlyas Bey Mescidi genel görünüm.

Resim 59 : Hacı İlyas Bey Mescidi kitabesi.

Resim 60 : Hacı İlyas Bey Mescidi dışarıdan kubbenin görünümü.

Resim 61 : Hacı İlyas Bey Mescidi içeriden genel görünüm.

Resim 62 : Kale Mescidi genel görünüm.

Resim 63 : Kale Mescidi kubbeye geçiş elemanı.

Resim 64 : Kale Mescidi kuzeybatı cephe.

Resim 65 : Kale Mescidi güneydoğuya bakış.

Resim 66 : Haki Baba Mescidi genel görünüm.

Resim 67 : Haki Baba Mescidi içeriden genel görünüm.

Resim 68 : Mevlevihane genel görünüm.

Resim 69 : Mevlevihane içeriden genel görünüm.

Resim 70 : Mevlevihane kuzeydoğu cephe.

Resim 71 : Mevlevihane kuzeybatı cephe.

Resim 72 : Mevlevihane içeriden genel görünüm.

Resim 73 : Seyyit Hoca Tekkesi genel görünüm.

Resim 74 : Seyyit Hoca Tekkesi kuzeydoğu cephe.

Resim 75 : Seyyit Hoca Tekkesi güneybatı cephe.

Resim 76 : Seyyit Hoca Tekkesi mihraba bakış.

Resim 77 : Saruhan Bey Türbesi genel görünüm.

Resim 78 : Saruhan Bey Türbesi güney cephe.

Resim 79 : Saruhan Bey Türbesi giriş cephesi.

Resim 80 : Saruhan Bey Türbesi içeriden genel görünüm.

Resim 81 : Revak Sultan Türbesi genel görünüm.

Resim 82 : Revak Sultan Türbesi kitabe parçası.

Resim 83 : Revak Sultan Türbesi kuzey cephe.

Resim 84 : Revak Sultan Türbesi içeriden genel görünüm.

Resim 85 : Revak Sultan Türbesi devşirme malzeme.

Resim 86 : Çukur Hamam genel görünüm.

Resim 87 : Çukur Hamam sıcaklık mekânı.

Resim 88 : Çukur Hamam soyunmalık mekânı.

Resim 89 : Çukur Hamam ılıkılık mekanı

Resim 90 : Darphane genel görünüm.

Resim 91 : Darphane kuzey cephe.

Resim 92 : Darphane üst kat batı cephesi.

Resim 93 : Darphane içeriden genel görünüm.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : AYDIN, Orhan
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 01.01.1988, RİZE
Telefon : 5546078253
Faks : -
E-mail : orhanaydin2112@gmail.com

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek lisans		
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi - Sanat Tarihi	2014
Lise	Manisa Lisesi	2005

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
.....		

Yabancı Dil

İngilizce (orta)

Yayınlar

.....